

MIROSLAV PEKNÍK a kol.

Tendencie vývoja politického systému

The study surveys post-Cold-War shifts in relations between the great powers in the global perspective and their implications on the development of Slovak political system. Given the uneven development of individual actors it pays special attention to the U.S. hegemonic position and its weakening due to internal changes in the country. The concluding part presents four scenarios of possible development of the world political system: maintaining U.S. hegemony; chaos; effective multilateralism and parallel worlds. Similarly, the study considers several scenarios for Slovakia's political system. In terms of international relations, the starting position of the Slovak Republic has been a favourable one. Slovakia does not have to face political, military or other threats on its own. Slovak membership in the European Union and in NATO means that the country has received security guarantees and enjoys development opportunities within Western civilization in the conditions of the globalizing world. At present, the Slovak Republic is regarded as a consolidated and multiparty democratic state. However, the deepening of global economic crisis may bring about changes in the value system of the society and of the political elites, which may have serious consequences. Demographic development and migration presents a specific factor of the change in priorities and in the political culture of Slovak society. The deepening of the global economic crisis with its social and political implications can also lead to conflicts within the society.

Key words: political system, globalization, democracy, crisis, European Union, NATO

Predhovor

V roku 2008 vyšla knižná publikácia *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti*, ktorá bola výsledkom práce širokého riešiteľského tímu, zloženého predovšetkým z pracovníkov ústavov Slovenskej akadémie vied, vysokých škôl, rezortných výskumných pracovísk a ďalších expertov. Jej hlavným garantom bol Ekonomický ústav SAV. Ústav politických vied SAV sa zaoberal v tejto knižnej publikácii problematikou politického systému.¹

V ďalšom období sa ÚPV SAV zapojil do realizácie projektu *Stratégia rozvoja slovenskej*

¹ ŠIKULA, M. a kolektív: *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 274 s. Pozri 3. kapitola: Tendencie vývoja politického a právneho systému, s. 61 – 82. Na spracovaní problematiky politického systému sa podieľali – PhDr. Miroslav Pekník, CSc., Mgr. Josef Baxa, PhD., PhDr. Mojmír Benža, CSc., PhDr. Marián Hronský, DrSc., PhDr. Eva Jaššová, PhD., doc. PhDr. Peter Juza, PhD., PhDr. Michal Kaľavský, CSc., prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc., doc. PhDr. Svetozár Krno, CSc., prof. PhDr. Miroslav Kusý, PhD., doc. PhDr. Jozef Lysý, CSc., Mgr. Juraj Marušiak, PhD., prof., PhDr. František Novosád, CSc., PhDr. Zuzana Poláčková, CSc., doc. PhDr. František Škvrnda, CSc., MUDr. JUDr. Daniel Šmihula, PhD., prof. PhDr. Rastislav Tóth, CSc.

spoločnosti, ktorý vyústil do vzniku rovnomennej kolektívnej monografie v roku 2010. Ústav politických vied sa podieľal na spracovaní dvoch kapitol: *Priority stratégie rozvoja slovenskej spoločnosti* (s. 19 – 68) a *Tendencie vo vývoji politického a právneho systému* (s. 155 – 223).²

Vzhľadom na to, že považujeme za potrebné i naďalej pokračovať vo výskume politického systému, rozhodli sme sa po dohode s hlavným garantom Stratégie, Ekonomickým ústavom SAV, publikovať získané výsledky v upravenej podobe v časopise *Studia Politica Slovaca*. Problematiku vývoja svetového politického systému nanovo v rozšírenej podobe spracoval Oskar Krejčí. Otázkami zahraničnej politiky SR sa na základe podkladových štúdií zaoberal predovšetkým Peter Juza a vnútropolitickú problematiku spracoval Miroslav Pekník.

Naším zámerom je, aby sa k otázkam politického systému SR (ale aj k svetovému) na stránkach tohto časopisu rozvinula diskusia, ktorá by postupne dopĺňala naše poznanie o tejto problematike a v dohľadnom čase smerovala k vedeckým podujatiam na vybrané témy.

Úvod

Spracovanie *Stratégie rozvoja slovenskej spoločnosti* do roku 2020 pre oblasť politického systému vyžaduje zohľadniť objektívne možnosti a zákonitosti vývoja, ale tiež subjektívne predpoklady, ktoré budú k dispozícii nielen z hľadiska postojov verejnosti, ako aj z úrovne politickej elity. Špecifickým problémom sa ukázala skutočnosť, že mnohé determinanty vývoja Slovenskej republiky v danej oblasti sú určované vonkajším prostredím, pričom jej možnosti pri ovplyvňovaní vlastného medzinárodného politického a sociálneho milieua sú obmedzené.

Ako jediné vhodné riešenie pri vymedzovaní stratégie sa v tejto situácii ukázalo **zistiť/predpovedať budúci vývoj prostredníctvom alternatívnych scenárov a variantov**. Vypracované scenáre a varianty zachytávajú oblasť zahraničnej i vnútornej politiky Slovenska.

Ako východiskovú hodnotovú prioritu pri stanovovaní cieľov stratégie v danej oblasti sme zvolili **dodržiavanie medzinárodného práva a rozvoj demokracie**. Tieto hodnoty sú vnímané ako **politické predpoklady zvyšovania kvality života obyvateľov Slovenska**. Z tohto hľadiska sa posudzovali jednotlivé scenáre a stanovili závery a odporúčania, ktoré by mohli smerovať k dosiahnutiu požadovaných cieľov.

Porážka Sovietskeho zväzu a štátov tzv. socialistického spoločenstva v studenej vojne zdvihla vlnu ultraliberálnej kritiky úloh štátu, a to tak v ekonomike, ako aj v riadení sociálnych procesov. Koniec prvej dekády 21. storočia však presvedčivo ukázal, že štát má nezastupiteľnú úlohu v modernej civilizácii a že bez jeho zásahov živelný vývoj vedie k ekonomickej kríze, k nežiaducej sociálnej diferenciácii, k nezamestnanosti a k úpadku kultúry. Problémom však nie je samotný štát, ale hypertrofia, či naopak, nekritické obmedzovanie jeho funkcií. Štát, ktorého

² ŠIKULA, M. a kolektív: *Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV 2010. Na spracovaní problematiky politického systému sa podieľali – PhDr. Miroslav Pekník, CSc., Mgr. Josef Baxa, PhD., PhDr. Mojmir Benža, CSc., PhDr. Ľuboš Blaha, PhD., prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc., PhDr. Marián Hronský, DrSc., Ing. Jozef Hudec, JUDr. Jaroslav Chlebo, doc. PhDr. Eva Jaššová, PhD., doc. PhDr. Peter Juza, PhD., PhDr. Michal Kaľavský, CSc., prof. ThDr. Igor Kišš, Mgr. Norbert Kmeť, CSc., Ing. arch. Štepan Kotrba, prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc., doc. PhDr. Svetozár Krno, CSc., JUDr. Peter Lysina, doc. PhDr. Jozef Lysý, CSc., Mgr. Juraj Marušiak, PhD., ThDr. Karol Moravčík, prof., PhDr. František Novosád, CSc., doc. PhDr. Oľga Plávková, CSc., PhDr. Zuzana Poláčková, CSc., Mgr. Milena Sokolová, PhD., doc. PhDr. František Škvrnda, CSc., MUDr. JUDr. Daniel Šmihula, PhD., Dr. Iur., prof. PhDr. Rastislav Tóth, CSc.

politika nie je cieľavedome orientovaná sociálne a ekologicky, predstavuje obrovské plytvanie ľudskými i materiálnymi zdrojmi.

Trvalo udržateľný rozvoj a zvyšovanie kvality ľudského života sú neoddeliteľne spojené s racionálnou politikou štátu. Táto politika musí rešpektovať ľudské práva, ale aj obmedzené zdroje ekonomického a sociálneho rozvoja. V demokratickej spoločnosti platí, že legitímne sú také politiky štátu, ktoré si vyberie – prostredníctvom svojich reprezentantov – väčšina obyvateľov daného štátu. Treba však rešpektovať, že to nie je vždy racionálna politika. Na druhej strane, najlepšie možné korekcie chýb z hľadiska obsahu i času prinášajú práve spomenuté demokratické procedúry. Začiatok 21. storočia jasne ukázal, že apriórne tézy o škodlivosti štátnych zásahov do ekonomiky a sociálnej sféry sú iba ideologickými predsudkami, ktoré nemajú s realitou nič spoločné.

1. Vývoj svetového politického systému

Budúce postavenie Slovenska vo svete závisí do značnej miery od vonkajších faktorov, ktoré nemá možnosť výrazne ovplyvniť. Slovenská republika je z hľadiska všetkých obvyklých kritérií – veľkosť územia, počet obyvateľov i podiel na svetovom domácom produkte – malým štátom. Pritom je vysoko pravdepodobné, že sa v najbližších desaťročiach nepodarí vytvoriť svetový štát a že štáty zostanú hlavným aktérom svetovej politiky. To znamená, že suverenita štátov a vôľa mocností zostanú základom medzinárodnej politiky, a to v situácii, keď právne normy nepokrývajú celkovú aktivitu štátov, chýbajú univerzálne inštitúcie na vymáhanie práva a na riadenie či urovnávanie sporov, vzájomná previazanosť medzi štátmi je na takej nízkej úrovni, že nebola odstránená vojna ani iné formy násillia.

Všeobecne platí, že bude pokračovať proces globalizácie. Je zrejmé, že základné inštitúcie západnej modernity – národný štát, industrializmus a kapitalizmus – sa stali globálne. V skúmanom období však bude klesať špecifická váha euroamerickej civilizácie – určite z demografického, pravdepodobne z ekonomického a relatívne i z vojenského hľadiska. Vývoj v nasledujúcich troch dekádach teda nemusí byť lineárny či harmonický a proces globalizácie zatiaľ nie je nezvratný.

* * *

V rámci globalizácie vzniká a) nový ekonomický poriadok a nová deľba práce; b) nový politický poriadok s novou štruktúrou a režimom svetového politického systému; c) kozmopolitná kultúra. Je to rozporuplný proces na stupnici „solidarita – kooperácia – konflikt“, ktorý sa opiera o ekonomickú výhodu a nutnosť:

- **KONFLIKTNÉ ZLOŽKY GLOBALIZÁCIE** sú spojené s dvoma hlavnými javmi:
- **Asymetrickosť ekonomickej integrácie.** V procese ekonomickej integrácie nie je výhoda zo vzájomnej kooperácie rovnomerne rozdelená. Medzinárodné korporácie, ktoré sú hlavným nástrojom kapitálovej integrácie sveta, rozlišujú materské a hostiteľské štáty, vytvárajú sa rentierske štáty a národy, ktoré viac ťažia z voľného toku kapitálu, tovaru a služieb, než do neho vkladajú. A nielen nadnárodné korporácie, ale aj medzinárodné organizácie majú svoj materský štát. Novú rolu v globálnych ekonomických procesoch získavajú štátne korporácie najmä novo sa rodiacich ekonomických mocností a ropných superveľmocí.

- **Hegemonistická stabilita svetového politického systému.** Takisto svetový politický systém je usporiadaný asymetricky, pretože dnes iba Spojené štáty americké majú globálne mocenské záujmy a vôľu i schopnosť ich presadzovať. Určujú hlavné pravidlá režimu svetového politického systému a ekonomickej globalizácie. Vládnuce ponímanie liberálnych slobôd však nie je spojené s demokratizáciou prosperity a neustále hrozí nebezpečenstvo, že pre nadnárodné korporácie sa môže ako výhodný na zvyšovanie zisku ukázať autoritatívny režim. Zároveň sa však uskutočňuje oslabovanie pozícií USA.
- **KOOPERATÍVNE KONANIE** je pozitívnu črtou rozrastania nadnárodných monopolov, transferom kapitálu, rastu komplexnej vzájomnej závislosti. Posilňuje sa poznaním nutnosti spoločne čeliť celosvetovým problémom. Jeho zefektívnenie si však vyžaduje hlboké reformy takých inštitúcií, ako je MMF či Svetová banka. No mimoriadne významnú funkciu pri kooperácii (ale aj pri rozvoji solidarity) v rámci globalizácie zohráva OSN, a to nielen svojou každodennou agendou, ale aj prostredníctvom takých projektov, ako sú *Rozvojové ciele milénia* či práce tematických konferencií, vyúsťujúcich napríklad do prijatia *Rámcovej dohody OSN o klimatických zmenách* atď. Pozoruhodnú koordinačnú rolu zohráva činnosť skupiny G20.
- **SOLIDARITA** sa opiera o možnosti dané rastom bohatstva v podmienkach kooperácie a pomáha (z najrôznejších dôvodov) riešiť niektoré rozpory globalizácie, napríklad extrémnu chudobu či zadlženosť chudobných štátov, ale tiež reagovať na prírodné katastrofy.

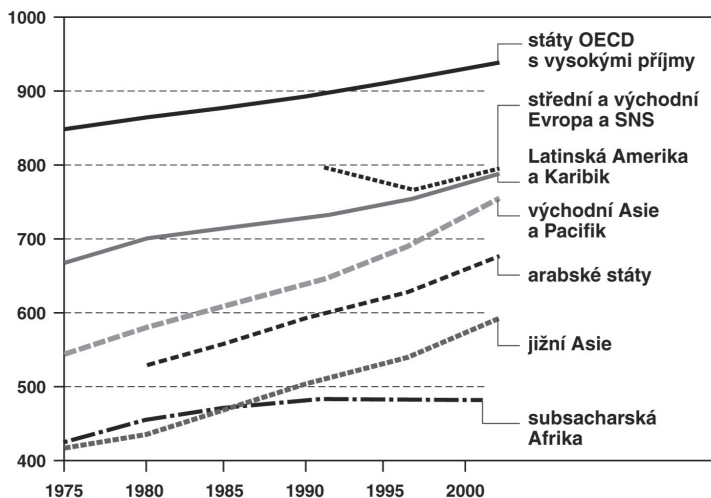
V rovine kooperácie a solidarity sa formujú počiatky toho, čo predstavitelia anglickej školy teórie medzinárodných vzťahov nazývajú „medzinárodná spoločnosť“. Ide o medzinárodné spoločenstvo, ktoré je viac ako systémom štátov: je globálnym spojením štátov vedomých si spoločných cieľov. Kooperácia a solidarita sú nástrojmi, ktoré umožňujú riešiť globálne problémy – teda také situácie, ktoré môžu vážne ohroziť mnoho ľudí v mnohých štátoch, sú relatívne trvalé, dramatizujú vzájomnú závislosť a často sú prepojené. Pri týchto všeobecných charakteristikách ide hlavne o rozpory medzi bohatstvom a chudobou národov, populačnú explóziu, o potravinový deficit, o vyčerpanie energetických či surovinových zdrojov, krízu životného prostredia. Najmä zachovanie fyzického a biologického systému začína byť chápané ako nevyhnutná podmienka existencie. S touto tézou býva spojená nielen vízia udržania produktívneho ekosystému, ale aj predstava obnovy ozónovej vrstvy, zastavenie degenerácie pôdy, znečisťovanie morí, otepľovanie klímy atď.

Východisková situácia nie je jednoznačná. Tradičné globálne problémy, ako sú chudoba, nedostatok potravín, možné pandémie či nebezpečenstvo svetovej vojny atď., neboli odstránené. Nové či novo významné globálne problémy, napríklad otázka klimatických zmien, menia svoj politický potenciál. Rola medzinárodného práva, ktoré je hlavným ochrancom malých štátov, kolíše.

Rozdelenie výhod z globalizácie je nerovnomerné a nie je pravdepodobné, že sa pri lineárnom vývoji podarí odstrániť delenie štátov na centrum, semiperifériu a perifériu. Graf č. 1 ukazuje, ako podľa analýz OSN vyzeral vývoj životných podmienok v rokoch 1975 až 2003.³ Je spracovaný na základe indexu ľudského rozvoja (HDI), čo je súhrnný údaj, ktorý kombinuje

³ *Human Development Report 2005. International Cooperation at a Crossroad. Aid, Trade and Security in an Unequal World.* New York : United Nation Development Program, 2005, s. 21. Index ľudského rozvoja ako mieru zmien blahobytu navrhol v roku 1990 pakistanský ekonóm Mahbul ul Haq a o tri roky neskôr ho začalo používať OSN v každoročných *Správach o ľudskom rozvoji*.

Graf č. 1: Vývoj životných podmienok v rozličných regiónoch (1975–2003)
(index ľudského rozvoja)

tri rozmery prosperity: príjem, vzdelanie a zdravie. Graf názorne ukazuje nielen trvalý predstih najrozvinutejších štátov združených v OECD pred zvyškom sveta, ale aj to, že i skupina rozvojových štátov je výrazne vnútorne diferencovaná – je nesporne rozdiel medzi Čínou, ktorá tri desaťročia vykazuje najrýchlejší ekonomický rast na svete, a štátmi subsaharskej Afriky. Tieto údaje názorne ukazujú, ako málo nádejí pre dve miliardy ľudí predstavuje globalizácia.

Na globálnej úrovni prijaté stratégie – napr. miléniové ciele OSN či Kjótsky protokol, alebo odporúčaná výška rozvojovej pomoci – nie sú dostatočne plnené.

- Rastú výdavky na zbrojenie a niektoré analýzy poukazujú na možnosti riskantných zmien v rovnováhe vojenskej sily vo svete. V tejto chvíli sa dá veľmi ťažko rozlíšiť, ktoré podnety pre rast vojenských výdavkov vyplývajú z nových reálnych rizík a hrozieb a ktoré sú zapríčinené militarizmom – špecifickými záujmami vojensko-priemyslového komplexu, ktoré sú vnucované spoločnosti. Militarizmus sám je tiež zdrojom nových hrozieb.
- Bol narušený režim kontroly zbrojenia. Aj keď sa v zásade darí kontrolovať rozširovanie jadrových materiálov, zmluva o nerozširovaní jadrových zbraní sa neplní. Spojené štáty odstúpili od Zmluvy o obmedzení systémov protiraketovej obrany. Rusko zmrazilo svoju účasť na Zmluve o konvenčných ozbrojených silách v Európe. Ohrozená je Zmluva o likvidácii rakiet stredného a kratšieho doletu.
- Nestabilita niektorých štátov sa prehĺbuje. Niektoré regionálne problémy majú tendenciu prehĺbovať sa a smerovať k väčšiemu používaniu násilia. Menia sa väzby medzi regiónmi – napríklad medzi ľavicovo orientovanými štátmi Latinskej Ameriky a USA.
- Vznikajú a transformujú sa bezpečnostné organizácie, ktoré môžu v budúcnosti tak nachádzať spoločný jazyk, ako aj sa zmeniť na nástroje konfrontácie – napr. rozširujúce sa NATO a Šanghajska organizácia spolupráce.
- Nový význam získali také globálne problémy, ako je nedostatok vody v niektorých regiónoch a celoplanetárne klimatické zmeny – a menia svoj politický potenciál. Medzinárodné organi-

zácie, predovšetkým OSN, zatiaľ vykonávajú viac analytickú a osvetovú prácu, než organizačnú.

- Novým globálnym problémom sa stáva terorizmus a medzinárodná pôsobnosť kriminálnych mafii. Aj keď analýzy terorizmu pokročili, nepodarilo sa vytvoriť jednotné medzinárodné právne prostredie na jeho postih.
- Z otázky energetickej bezpečnosti sa stáva konfrontačná téma. Medzinárodné organizácie ako NATO, Európska únia či Šanghajska organizácia spolupráce si vytvárajú vlastné analytické i politické centrá na zaručenie tejto bezpečnosti. Odhadnúť, či sa z energetickej bezpečnosti stane téma konfrontácie alebo kooperácie, si vyžaduje aj vecnú analýzu možností vývoja energetických zásob vo svete a možností nových, energeticky úsporných technológií a výrobkov, ale i rozšírenie alternatív k doterajším fosílnym palivám.

Zmenené problémy a rozdiely sa môžu koncentrovať v určitom tematickom a teritoriálnom bode, čo môže viesť k vyvolaniu krízy. Takým momentom môže byť napríklad séria teroristických útokov, konfrontácia na Blízkom východe, ale aj otázka energetickej bezpečnosti – či inak povedané, dramatická politizácia otázky ropných zdrojov a obchodu. Každý z týchto momentov sa môže dotknúť priamo či nepriamo Slovenska, pričom politizácia energetiky celkom bezprostredne. V tomto prípade by sa výhodné geografické postavenie Slovenskej republiky v centre Európy mohlo zmeniť na nevýhodu.

* * *

Súčasný svetový politický systém má hierarchicky usporiadanú štruktúru s výnimočným postavením USA: Spojené štáty americké sú vojenským hegemonom. Legitimita dnešného postavenia USA – obdobne ako postavenie každého hegemóna v takejto hierarchii – je spojená so všeobecným uznaním ich postavenia na vrchole mocenskej pyramídy, ktoré vychádza z troch hlavných skutočností:

1. Hegemonistické postavenie mocnosti vyplýva z víťazstva v poslednej hegemonistickej vojne, ktorá demonštrovala jej spôsobilosť presadiť svoju vôľu. V prípade súčasného postavenia Spojených štátov ide o porážku Sovietskeho zväzu a jeho spojencov v studenej vojne;
2. Hegemonistické postavenie je dané schopnosťou poskytovať verejne potrebné služby, a to v prvom rade výhodný ekonomický poriadok a relatívne stabilnú štruktúru svetového politického systému. V prípade USA to znamená:
 - a) Spojené štáty boli po skončení studenej vojny rozhodujúcou ekonomickou mocnosťou. Aj keď sa hovorí o relatívnom ekonomickom úpadku Spojených štátov (v roku 1950 ich HDP tvoril 27,3 % svetovej produkcie⁴), USA sú naďalej:
 - ekonomicky najsilnejším štátom. Podľa MMF by v roku 2010 podiel USA na hrubom svetovom produkte (podľa parity kúpnej sily) mal byť 19,6 %. Na porovnanie – ekonomika Číny, ktorá bola zo štátnych druhá najsilnejšia, tvorila 12,7 % svetového produktu, Japonsko by malo mať podiel 6,1 % a Nemecko 4,0 %.⁵ Dolár, síce výrazne otrasený, zostáva i naďalej najdôležitejšou menou. USA sú domovom strategicky najvýznamnejších firiem. Spojené štáty si stále udržiavajú vedúcu pozíciu v produkcii špičkovej techno-

⁴ MADDISON, Angus: The World Economy. Volume 1: A Millennial Perspective. Volume 2: Historical Statistics. OECD Development Centre, 2006, s. 641 a 640.

⁵ IMF: World Economic and Financial Surveys – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/weodata/index.aspx>

lógie. Svetové komunikačné siete a databanky sú v americkom vlastníctve alebo aspoň pod čiastočnou kontrolou USA;

- najvýznamnejším ohniskom vedecko-technických inovácií v dobe, keď práve inovácie sú rozhodujúcou mocou. V Spojených štátoch je najviac výskumných centier a univerzít, tu sa rodí najviac nových vedecko-technických objavov. V USA sa tiež uskutočňuje najdôležitejší vojenský výskum. Návrh rozpočtu ministerstva obrany USA predpokladá na rok 2010 výdavky na vojenský výskum, vývoj, testy a vyhodnotenie sumu vo výške 78,9 miliárd dolárov⁶, čo je približne čiastka, ktorú podľa Stockholmského inštitútu pre výskum mieru (SIPRI) má v ročnom rozpočte na obranu Čína.

b) Ozbrojené sily USA, a to raketovo-jadrové i klasické, sú najväčšou silou tak do kapacity, ako aj do mobility. Spojené štáty si ako jediná mocnosť uchovávajú celosvetovú sieť vojenských základní.⁷ Zároveň, ako ukazuje tabuľka č. 2, vojenské výdavky USA sú 1,6-krát vyššie než súčet výdavkov zostávajúcich štyroch stálych členov Rady bezpečnosti OSN, teda Číny, Veľkej Británie, Francúzska a Ruska, plus Nemecka, Japonska a Indie. Výdavky ministerstva obrany USA vzrástli od roku 2000 z 294,4 miliárd na 663,8 miliárd vo fiškálnom roku 2010 (vrátane 130 miliárd na vojnu v Iraku a Afganistane). Táto čiastka tvorí približne 19 % federálneho rozpočtu. Ak sa pripočítajú výdavky ministerstva energetiky na vývoj a údržbu jadrových zbraní (16,4 miliardy dolárov), protiteroristické výdavky FBI, ministerstva pre vnútornú bezpečnosť, platby veteránom, vojenské satelity NASA a ďalšie obdobné položky, potom sa vojenské výdavky USA vo fiškálnom roku 2010 vyšplhajú k čiastke 880 až 1 025 miliárd dolárov. Takto poňaté vojenské výdavky tvoria približne 38 až 44 % federálneho rozpočtu. Úroveň vojenských výdavkov Spojených štátov v roku 2010 by mala byť na úrovni 4,7 % percent HDP. To všetko svedčí o trvajúcom odhodlaní udržať si vojenskú prevahu. Ozbrojené sily sú stále chápané viac ako nástroj na prinútenie než odstrašenie. To platí i v čase, keď Spojené štáty prechádzajú ekonomickou krízou a po príchode prezidenta Baracka Obamu sľubujú väčšiu kooperáciu s ostatnými štátmi a medzinárodnými organizáciami.

3. Hegemonistické postavenie vyplýva zo schopnosti ponúknuť ideologické hodnoty ospravedlňujúce nový poriadok. V prípade USA nejde iba o svojrázny konglomerát liberálno-konzervatívnej ideológie, ale aj o propagandistickú kapacitu danú tak kultúrno-informačným obsahom najrôznejších médií od vedeckých časopisov po Hollywood, ako aj využitím globálnych komunikačných sietí od CNN po internet. Spojené štáty sú následníkmi Veľkej Británie v presadzovaní angličtiny ako jazyka svetovej komunikácie.

Takáto legitimita hegemonistického postavenia vždy mala veľmi málo spoločného s abstraktnou poňatou spravodlivosťou; opiera sa o politické, nie však o právne či mravné uznanie vodcovstva. Napokon pre všetky štáty platí, že i keď hľadajú spravodlivosť, zriedka dosahujú niečo viac než ochranu vlastných záujmov. Súčasná situácia teda nepredstavuje žiadne vybočenie z dejín: ide o klasickú mocenskú rovnováhu, ktorá môže byť – a časom určite bude – pretvorená buď tradičnou, alebo radikálnou zmenou.

Je výhodou Slovenska, že nemusí osamotene čeliť politickým hrozbám a rizikám i niektorým nešvárom globalizácie. Naopak, je členom NATO, zatiaľ stále najsilnejšieho svetového vojen-

⁶ U. S. Department of Defense – http://comptroller.defense.gov/defbudget/fy2010/fy2010_r1.pdf

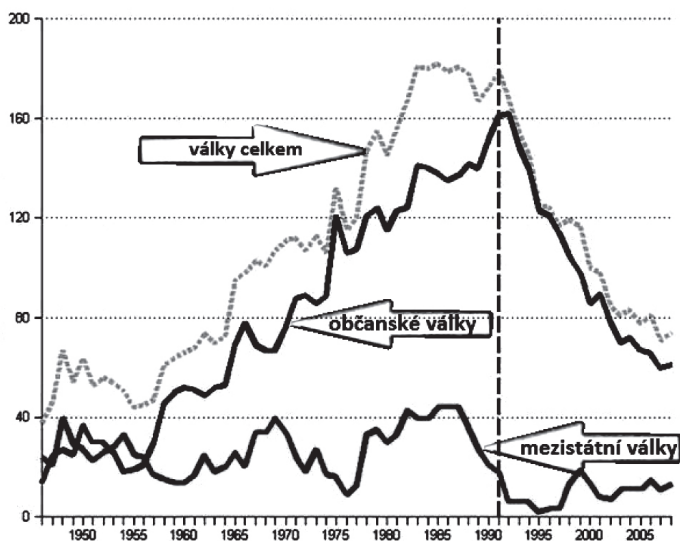
⁷ Worldwide Manpower Distribution, U. S. Department of Defense – <http://web1.whs.osd.mil/mmid/pubs.htm#M05> a *The World Almanac and Book of Facts 2010*. Mahwah: St. Martin's Press, 2010, s. 134.

ského zoskupenia, a Európskej únie, zatiaľ najbohatšieho ekonomického zoskupenia. Slovensko dnes nie je zvonka nikým bezprostredne ohrožované. Zároveň platí, že v strednodobom časovom horizonte zostane Európska únia primárnou oblasťou životných záujmov Slovenskej republiky s najbezprostrednejším vplyvom na jej medzinárodné postavenie a kvalitu života jej občanov. Je zrejmé, že bez úspešného presadenia sa Únie vo svetovej ekonomike sa postavenie Slovenska výrazne skomplikuje.

* * *

Z politických faktorov, ktoré spoluurčujú vývoj globalizácie na nasledujúce tri dekády, je najmenej zrozumiteľný veľký celosvetový nárast vojenských výdavkov. Deje sa tak v období, keď svet pokročil od studenej vojny k horúcemu mieru. Graf č. 2, ktorý sumarizuje výsledky výskumu Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, názorne ukazuje, že po studenej vojne síce došlo k poklesu počtu medzištátnych ozbrojených konfliktov, ale počet vnútroštátnych konfliktov s medzinárodnou účasťou je stále mimoriadne vysoký.⁸

Graf č. 2: Typy ozbrojených konfliktov, 1946 – 2008

Podľa SIPRI sa ľudia na počiatku roku 2010 zabíjali v 17 veľkých ozbrojených konfliktoch, čo ukazuje tab. č. 1.⁹ Napriek tomu, že niektoré konflikty vykazujú vysokú intenzitu a riziko eskalácie, málokedy v ľudských dejinách bol svet taký bezpečný, ako je to dnes. Pre väčšinu štátov sa stalo normálne neviest' vojnu. Žiadna veľmoc si nerobí územné nároky. Vo svete nie je štát,

⁸ MARSHALL, Monty G, COLE, Benjamin R.: *Global Report 2009. Conflict, Governance, and State Fragility*. Arlington: Center for Global Policy; Severn: Center for Systemic Peace, December 2009, s. 5.

⁹ SIPRI Yearbook 2006. *Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford : Oxford University Press, 2006, s. 110 – 111 a SIPRI Yearbook 2010. *Summary*, s. 4 – <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB10summary.pdf>

ktorý by spochybňoval oprávnenosť existencie liberálnych demokracií. A napriek tomu sa začali nové preteky v zbrojení. A nielen to: začala sa erózia už aj tak nedokonalého režimu kontroly zbrojenia, ktorý bol s ťažkosťami vytváraný od začiatku 70. rokov minulého storočia.

Tab. č. 1: Počet veľkých ozbrojených konfliktov od konca studenej vojny (jednotlivé roky)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
30	31	27	29	29	27	23	19	26	25
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
23	22	20	20	19	17	17	14	16	17

Podľa údajov SIPRI v roku 2009 predstavovali globálne vojenské výdavky približne 1 531 miliárd dolárov. To je nárast o 6 % v porovnaní s predchádzajúcim rokom a o 49 % oproti roku 2000. Pritom sa na svetových vojenských výdavkoch najviac podieľajú liberálno-demokratické kapitalistické štáty.¹⁰

Tab. č. 2: Štáty s najväčšími vojenskými výdavkami (2009)
(v bežných cenách a kurzových prepočtoch)

štát	výdaje (miliardy USD)	podiel na svetových výdavkoch (%)
USA	661	43
Čína	[100]	[6,6]
Francúzsko	63,9	4,2
Veľká Británia	58,3	3,8
Rusko	[53,3]	[3,5]
Japonsko	51,0	3,3
Nemecko	45,6	3,0
Saudská Arábia	41,3	2,7
India	36,3	2,4
Taliansko	35,8	2,3
svet celkom	1531	100

Poznámka: [] = odhad SIPRI.

Prvá dekáda 21. storočia zároveň naznačila niektoré nové tendencie v príprave a vedení vojen:

- Pokračuje premena organizácie väčšiny armád smerom k ich profesionálnej či žoldnierskej podobe.
- Nukleárne zbrane sa stávajú „zastaraným“ vojensko-politickým nástrojom a sú dopĺňané nejadrovými strategickými zbraňami.
- Zbrojenie vstúpilo do kozmu. Prípravy na kybernetickú vojnu smerujú od narušovania počíta-

¹⁰ SIPRI Yearbook 2010. Summary, s. 10 – 11 – <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB10summary.pdf>

tačových sietí protivníka k preprogramovaniu procesorov v nepriateľských zbraňových systémoch či v riadiacich centrách občianskej infraštruktúry.

Je zrejmé, že sa globálne, ale aj čínske a ruské, vojenské výdavky vo svojej vývojovej krivke prispôsobujú zmenám výdavkov v USA. Preto možno otázku týkajúcu sa príčin rastu svetových vojenských výdavkov zúžiť: Prečo tak dramaticky vzrástli vojenské výdavky USA? Odpoveď je potrebné hľadať vo dvoch rovinách – doktrínálnej a ekonomickej.

- Doktrínálne dôvody: Do 21. storočia vstúpili Spojené štáty ako hegemon svetového politického systému – historicky najsilnejší štát, ktorý nemal a nemá žiadnu reálnu silovú konkurenciu. Po príchode Georga Busha ml. do Bieleho domu sa však zmenil základný prístup americkej vlády k medzinárodným otázkam. Začala sa nová éra unilateralizmu: Spojené štáty sa riadili iba svojimi záujmami a svojimi predstavami o potrebách ostatných. Zároveň hegemonistický unilateralizmus si vyžadoval, aby ozbrojené sily boli schopné plniť úlohy samostatne – teda bez ohľadu na medzinárodné právo, bez spoliehania sa na spojencov a proti akejkoľvek, hoci i hypotetickej, koalícii. Navyše Bushova doktrína, prijatá v roku 2002 a upravená v roku 2006, predpokladala preemptívne využitie sily proti hrozbám, ktoré sa ešte nestačili sformovať – čo sa dalo chápať aj ako príprava proti Rusku a Číne. Nové prístupy prezidenta Baracka Obamu síce smerujú k uznaniu multipolárneho usporiadania sveta, ale zároveň k udržaniu vojenskej hegemonie USA.
- Ekonomické dôvody: USA vznikli ako vyhranene antimilitaristická spoločnosť, no po druhej svetovej vojne získal vojensko-priemyslový komplex novú úlohu. Vojenské výdavky sa stali jedným z nástrojov riadenia ekonomiky, slúžia ako jeden z hlavných prostriedkov prerozdeľovania ziskov, na zálohovanie výskumu a vývoja, zabezpečenie stability zamestnanosti i odbytu. Militarizmus – teda zbrojenie pre zisk a pre riadenie vlastnej spoločnosti, nie však pre obranu – sa stal súčasťou amerického spôsobu života.

Názory na budúci vývoj sú medzi teoretikmi veľmi odlišné. Ako príklad protikladu možno uviesť citácie z diela neokonzervatívca Roberta Kagana a neomarxistu Immanuela Wallersteina. Podľa Kagana „*jediné úspešné medzinárodné usporiadanie, ktoré si Američania dokážu predstaviť, je systém, v ktorom majú Spojené štáty ústredné postavenie. Američania si tiež nedokážu predstaviť medzinárodný poriadok, ktorý nie je chránený silou, v prvom rade americkou silou.*“¹¹ Wallerstein však tvrdí, že „*skutočnou otázkou nie je, či sú USA ako hegemonistická mocnosť na zstupe, ale či sú schopné nájsť spôsob, ako to robiť elegantne, s minimálnymi škodami pre svet i pre seba samotné.*“ A formuluje zákonitosť, ktorú možno vzťahovať na súčasnú politiku USA a Číny: „*Tým sa vraciame k najstaršiemu príbehu v dejinách hegemonistických mocností. Dominantná mocnosť sa sústreďuje na vojenstvo, kandidát na nástupcu sa zameriava na ekonomiku. Tento druhý prístup sa vždy vypláca, a to značne.*“¹²

Je zrejmé, že po prípadnej porážke Obamových demokratov vo voľbách môže nastať oživenie neokonzervatívnych názorov na medzinárodnú politiku. Podľa cyklickej teórie Arthura Schlesingera st., rozpracovanej a preslávenej jeho synom, ktorá vymedzuje pravidelné striedanie liberálnych a konzervatívnych prístupov vo vnútornej politike – sa predpokladá nástup novej (konzervatívnej) periódy v roku 2010.¹³ Naopak koncepcia striedania izolacionalistických

¹¹ KAGAN, Robert: *Labyrint sily a ráj slabosti. Amerika, Evropa a nový rád sveta*. Praha : NLN, Nakladateľstvo Lidové noviny, 2003, s. 118.

¹² WALLERSTEIN, Immanuel: *Úpadek americkej moci. USA v chaotickém světě*. Praha : Slon, 2005, s. 29 a 28.

¹³ SCHLESSINGER, Jr., Arthur M.: *The Cycles of American History*. Boston : Houghton Mifflin Co., 1986.

a intervencionalistických nálad u americkej elity a verejnosti od Franka Klingberga očakáva ukončenie extrovertnej nálady americkej zahraničnej politiky až v roku 2014.¹⁴

Pozíciu Spojených štátov ako svetového hegemóna v strednodobom horizonte ohrozujú predovšetkým dva domáce faktory: a) malá predvídateľnosť dôsledkov takých javov, ako sú rozpočtový deficit a vnútorná zadlženosť; b) kontraproduktívna zahraničnopolitická stratégia.

a) Podľa historických tabuliek (počítaných na konštantný dolár roku 2000), ktoré zverejnila kancelária prezidenta USA, vykazoval vo fiškálnom roku 2000 rozpočet prebytok 86,4 miliardy; na fiškálny rok 2010 však Biely dom odhadol deficit 1 392,6 miliárd dolárov. Dlh verejných financií, ktorý po skončení studenej vojny najprv klesal, začal po príchode Georga Busha ml. opäť rásť. Vzrastie tak z 2,9 bilióna v roku 1989 (53,1 % HDP) na 14,5 bilióna (98,1 % HDP) v roku 2010 a v roku nasledujúcom by mal prevýšiť hrubý domáci produkt.¹⁵ V roku 2001 bola cena unce zlata na trhu v New Yorku 272,22 dolárov; v polovici januára 2010 už ale prekračovala 1 100 dolárov za uncu. V marci 2008 ministerstvo financií uvádzalo, že hrubý zahraničný dlh USA je 13,77 biliónov dolárov¹⁶, čo takmer zodpovedá ročnému objemu HDP a robí zo Spojených štátov najväčšieho dlžníka sveta. Pritom štáty BRIC mali začiatkom roku 2010 rezervy v hodnote viac ako tri bilióny dolárov. Svet začína hľadať novú medzinárodnú menu, čo v prípade úspechu pripraví Washington o jeden z najdôležitejších pilierov hegemonie.

Za tejto situácie sa súčasná úroveň spotreby v USA stále viac ukazuje ako nezaslúžené privilégiu, ktoré sa dá udržať iba silou. Silou, ktorá sa v nových pomeroch môže ukázať buď ako samovražedná, alebo nedostatočná. Na program dňa sa tak môže dostať nutnosť reštrukturalizovať životný spôsob stredných vrstiev v USA. Tento veľmi bolestný proces môže vytvoriť nebezpečný tlak na zahraničnú politiku Washingtonu.

b) Neokonzervatívci a ofenzívni realisti, ktorí stáli v čase vlády Busha ml. v pozadí formulovania zahraničnopolitickej doktríny USA, stanovili často ideologické ciele, ktoré nebrali ohľad na vecnú analýzu. Vsádzali predovšetkým na vojenskú prevahu a verili na tvorivú silu vojny. Výsledkom je strata prestíže Spojených štátov aj ich spojencov pri najrizikovejších akciách typu intervencia v Iraku či Afganistane, ktoré navyše veľmi zaťažujú ekonomiku USA a podlamujú dôveru domácej verejnosti vo vládu.

Nekooperatívne správanie USA vyvolá ďalší tlak na rozšírenie a prehlbenie integrácie konkurenčných zoskupení. Ako píše Henry Kissinger, „*cieľavedomé úsilie o hegemoniu je najistejším spôsobom, ako zničiť hodnoty, ktoré priviedli Spojené štáty k veľkosti*“.¹⁷ Napriek tomu, že história nepoznala tak silný štát, ako sú Spojené štáty, ani ony nemajú potenciál k úplnému ovládnutiu sveta. Vojenský rozpočet USA je zbytočne veľký na udržanie vojenskej prevahy, ale príliš malý na priamu vojenskú nadvládu. Útočná časť invázie proti Iraku a Afganistanu, či na území bývalej Juhoslávie ukázala na vojenskú prevahu hegemóna; situácia v Iraku a Afgani-

¹⁴ Pozri KLINGBERG, Frank L.: *Cyclical Trends in American Foreign Policy Moods. The Unfolding of America's World Role*. Lanham etc., University Press of America 1983.

¹⁵ *Historical Tables. Budget of the U.S. Government, FY 2010*, s. 22, 23, 127 a 129 – <http://www.whitehouse.gov/omb/budget/fy2010/assets/hist.pdf>

¹⁶ Department of the Treasury: *United States: Gross External Debt Position, March 31, 2008* – <http://www.treas.gov/tic/debta308.html>

¹⁷ KISSINGER, H. A.: *Potrebuje Amerika zahraničnú politiku? Cesta k diplomacii pro 21. století*. Praha : BB art, 2002, s. 234.

ne po ich vojenskom obsadení, ale i neúspech operácie v Somálsku, ukazujú na obmedzenosť mnohých nesmierne významných nevojenských faktorov moci USA. Pokiaľ sa nemajú Spojené štáty celkom vyčerpať, čo je klasická cesta úpadku hegemóna, sú závislé od svojich spojencov. To však vylučuje čistú unilaterálnu hegemonistickú politiku.

Hegemonistické usporiadanie však vždy obsahuje tendenciu k zjednocovaniu periférie. Výsledkom amerického využívania hegemonie je volanie Európskej únie, Ruska, Číny, Indie, Brazílie a niektorých moslimských štátov po multipolarite. K tomu precenenie vlastnej moci zaviedlo Spojené štáty nielen do dvoch nevyhraných vojen – v Afganistane a Iraku –, ale tiež do hlbkej finančnej a hospodárskej krízy. Na posun k multipolárnej podobe sveta upozornila i štúdia spravodajských služieb USA *Globálne trendy 2025* z novembra 2008: jej autori práve poznanie multipolárnej perspektívy globálneho vývoja pokladajú za najväčší posun od päť rokov starej prognózy takého istého typu.¹⁸ Aj preto prezident Barack Obama po nástupe do Bieleho domu sľúbil revíziu zahraničnej politiky USA.

Na začiatku 21. storočia sa pozoruhodne vracia význam kultúrno-politických regiónov, teda civilizácií, ktoré tvorili svojbytné politické celky na začiatku globalizácie svetového politického systému v 15. a 16. storočí; novinkou je iba význam severnej Ameriky. V strednodobom horizonte by k sformovaniu plnohodnotnej multipolarity mohlo dôjsť v dôsledku riešenia štyroch veľkých otázok súčasnosti – či sa vnútorná kríza Spojených štátov prehĺbi, či vývoj Číny bude trvalý, či bude postavenie Západu spochybnené konfrontáciou s moslimským svetom, aká je budúcnosť Ruska.

* * *

K presadzovaniu a prehlbovaniu pozitívnych prvkov globalizácie sa z hľadiska národných záujmov Slovenska ukazuje ako rozhodujúce posilňovanie úlohy medzinárodného práva a jeho rozvoj. Z tohto hľadiska je dôležité, ako a či sa bude reformovať OSN, ale aj ďalšie medzinárodné organizácie, ktoré sa venujú regulácii globalizácie: predovšetkým WTO v podmienkach rastu významu ázijských ekonomík, Medzinárodný menový fond a Svetová banka s ohľadom na zlyhávanie niektorých rozvojových programov. Zvláštnu pozornosť si zaslúži smerovanie skupiny G20, jej prípadné zvýšenie zodpovednosti.

Je zrejme, že pokračuje ekonomizácia medzinárodných vzťahov aj politiky, vrátane diplomacie. V najbližšom desaťročí sa ukáže, či táto skutočnosť bude mať stabilizačný či destabilizačný účinok. Otázkou je, či výrazný rast podielu ekonomík štátov BRIC – Brazília, Rusko, India a Čína – na svetovej ekonomike nepovedie k ochranárskym opatreniam Západu, k vytváraniu bariér voči globalizačným procesom a ku konfrontácii. K obmedzeniu voľného pohybu tovaru, služieb a kapitálu môže prísť (a tiež v niektorých prípadoch už prichádza) nielen z dôvodov ekonomických, ale aj politických.

Čeliť negatívnym javom v globalizácii a prípadnému prehĺbeniu niektorých potenciálnych či už prebiehajúcich kríz môže Slovensko iba v rámci regionálnych organizácií, teda Európskej únie a NATO. Zvlášť posilňovanie Únie by mohlo prispieť k vylepšeniu postavenia Slovenska vo svete. Nie náhodou stratégia EURÓPA 2020 ambiciózne uvádza, že EÚ „musí zohrať vedúcu úlohu pri vytváraní budúceho globálneho ekonomického poriadku prostredníctvom G20 a pre-

¹⁸ *Global Trends 2025: A Transformed World*. Washington : US Government Printing Office, November 2008, s. IV, VI, 1 a 2.

*sadzovať európske záujmy prostredníctvom aktívneho využívania všetkých nástrojov, ktoré máme k dispozícii“.*¹⁹

Najcennejší na Európskej únii však nie je ekonomický rast, ale nový spôsob riešenia rozporov medzi štátmi. Je v záujme Slovenska, aby sa tento historicky nový politický štýl udržal a rozširoval aj za hranice Európy. Zároveň však proces prehĺbovania integrácie a rozširovania Európskej únie aj eurozóny nemá iba pozitívne dôsledky – má i rizikové prvky. Témou najbližších troch desaťročí bude začlenenie Turecka do Európskej únie, teda začlenenie časti moslimského civilizačného okruhu do integrácie. Pri lineárnom vývoji sa v priebehu dvoch dekád Rusko stane ekonomicky najsilnejším štátom Európy. To znamená, že sa v priebehu desiatich rokov otvorí ako vážna téma otázka colnej únie, Európskej únie s Ruskom, prípadne i členstva Ruska v EÚ.

Prebiehajúca transformácia a prípadné presadzovanie idey NATO-centrickej globálnej bezpečnosti by mohlo vyvolať napätie, ktoré sa bezprostredne dotkne Slovenska, pričom je nutné analyzovať hypotézy ďalšieho vývoja významu NATO a jeho vzťahu k Únii. V skúmanom časovom horizonte možno očakávať snahu NATO rozšíriť svoje pôsobenie v postsovietskych štátoch, na Blízkom i Strednom východe a v oblasti Tichého oceánu. To môže skomplikovať situáciu aj v strednej Európe. Navyše medzištátna politicko-bezpečnostná štruktúra v Európe je nesmierne zložitá, nepružná, a teda nie celkom spoľahlivá: je zjavné, že Európa potrebuje novú bezpečnostnú architektúru.

* * *

Z uvedených skutočností vyplýva, že na nastávajúce dve dekády sa ako najpravdepodobnejšie ukazujú štyri alternatívne scenáre, ktoré vychádzajú z odlišnej štruktúry svetového politického systému, teda predovšetkým z rôzneho rozloženia moci a vzťahu k medzinárodnému právu:

Scenár č. 1: Formovanie efektívneho multilateralizmu

Názov tohto scenára – „efektívny multilateralizmus“ – pochádza zo stratégie Európskej únie *Bezpečná Európa v lepšom svete*, ktorá bola schválená Európskou radou v decembri 2003. Podľa tohto dokumentu Európskej únie „sme povinní dodržiavať a rozvíjať medzinárodné právo. Základným rámcom pre medzinárodné vzťahy je Charta OSN. Prajeme si medzinárodné organizácie, režimy a zmluvy, ktoré budú efektívne odolávať ohrozovaniu medzinárodného mieru a bezpečnosti, a musia byť teda pripravení konať, keď sú pravidlá porušené.“ Súčasne sa v tejto stratégii uvádza, že novým hrozbám sa nedá čeliť čisto vojenskými prostriedkami. „Na rozdiel od masívne viditeľnej hrozby v období studenej vojny, žiadna nová hrozba nie je čisto vojenská; žiadnej teda nemožno čeliť (odolávať) iba vojenskými prostriedkami. Každá vyžaduje súhrn nástrojov.“²⁰

Východiskovým predpokladom naplnenia tohto scenára je, že zásadné rozhodnutia vo svetovej politike budú prijímané a realizované po dohode mocností. Efektívny multilateralizmus predpokladá nachádzanie spoločných záujmov mocností, napríklad pri riešení globálnej ekonomickej krízy, a ich ochotu ku kompromisom napríklad pri sporoch o surovinové zdroje. Naplnenie tohto scenára vyžaduje rast významu tak medzinárodného práva, ako aj medzinárodných

¹⁹ EURÓPA 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu. s. 24.

²⁰ *A Secure Europe in a Better World – The European Security Strategy* – http://www.consilium.europa.eu/cms3_fo/show-Page.ASP?id=266&lang=CS&mode=g

organizácií, ktoré sa snažia regulovať globálny rozvoj. A to buď formálne uznaných, ako je OSN, MMF, Svetová banka, WTO atď., alebo menej formálnych, ako je napríklad G20. V prípade medzinárodného práva a inštitúcií určených na jeho presadzovanie tento scenár predpokladá ich zdokonaľovanie. Vyžaduje, aby sa Západ zbavil reziduí koloniálneho a paternalistického postoja k Východu a Juhu. Obdobne je potrebné ústretovo reagovať na návrhy, ktoré rešpektujú zmeny mocenských pomerov vo svete – či už ide o požiadavku nájdania novej svetovej meny, alebo návrhy zmlúv, ktoré zakazujú zbrojenie v kozme.

Medzi najvýznamnejšie stimuly, ktoré by mohli viesť k vytváraniu svetového politického systému založeného na efektívnom multilateralizme, patria globálne problémy. Globálna ekonomická kríza, klimatické zmeny, ekologické hrozby či nové pandémie, ale aj prípadné katastrofické činy medzinárodného terorizmu, môžu posilniť vedomie spoločného osudu všetkých ľudí. Týmto smerom môže pôsobiť i rast vzájomnej hospodárskej závislosti. Tiež hrozba vyčerpania niektorých zdrojov ekonomického rozvoja, napríklad limity zásob fosilných palív či nedostatok pitnej vody, môžu posilňovať vedomie potreby spolupráce. Faktory tohto typu môžu však pôsobiť i opačným smerom – k posilňovaniu nedôvery a vyostrovaniu konfrontácie.

Efektívny multilateralizmus vyžaduje výraznejšiu kooperáciu mocností a rast ich vzájomnej dôvery. Len pri naplnení tohto scenára je možné vytvorenie sveta bez jadrových zbraní, o ktorom hovoril prezident USA Barack Obama v apríli 2009 na Hradčianskom námestí v Prahe. Len vtedy, keď sa všetky štáty vlastniace jadrové zbrane budú cítiť bezpečne i bez svojich nukleárných arzenálov – teda nebudú napríklad ohrozované kozmickým zbrojením či vývojom nových tzv. konvenčných náloží s deštruktívnym potenciálom porovnateľným s jadrovým výbuchom, ale bez radiácie, a keď sa štáty budú cítiť chránené pevným režimom medzinárodného práva – možno dosiahnuť jadrové odzbrojenie.

Naplnenie tohto scenára si vyžaduje rast významu iných mocenských centier než Spojených štátov amerických, ale tiež ich vzájomný rešpekt. To by znamenalo zachovanie a uznanie niektorých parametrov vojenskej rovnováhy, predovšetkým v oblasti strategických zbraní (dnes hlavne v rovine USA – Rusko) a rast ekonomickej sily nových centier (dnes predovšetkým v rovine USA – Čína, prípadne India a Brazília). Tento scenár sa javí ako najmenej konfrontačný. Zdá sa však, že vytvorenie svetového politického systému opierajúceho sa o efektívny multilateralizmus je pravdepodobné až ako dôsledok krízy, počas ktorej skutočne všetky mocnosti pochopia neefektívnosť unilaterálneho prístupu.

Scenár č. 2: Upevňovanie hegemonistického postavenia Spojených štátov amerických

Predstava hegemonistického usporiadania sveta predpokladá, že štát-hegemón bude schopný a odhodlaný konať unilaterálne – teda samostatne, nezávisle od medzinárodných organizácií, spojencov a práva. Jeho prístup k riešeniu problémov nevylučuje ani využitie nástrojov preventívnej vojny, a to celkom podľa vlastného uváženia. Úspešné naplnenie tohto scenára vyžaduje nielen upevňovanie vojenskej nadržanosti Spojených štátov, ale tiež udržanie si statusu základného ekonomického motora či inovačného ohniska sveta. Vyžaduje si to tiež zachovanie funkcie USA ako vierohodného zdroja ideového či ideologického zdôvodnenia oprávnenosti daného usporiadania svetového politického systému.

Po skončení studenej vojny pravdepodobne prvý projekt, ktorý sa pokúšal sformulovať spôsob ako vytvoriť „svet jednej supervelmoci“, pochádza z februára 1992 od vtedajších pracovníkov Ministerstva obrany USA. Ide o dokument nazvaný *Defense Planning Guidance* (DPG).

Z dostupných informácií, uverejnených v *The New York Times*, vyplýva, že jeho autori považovali za prvoradú úlohu „zabrániť vznik nového rivala“.²¹ Takisto idea humanitárnej intervencie, ktorá má nesporne veľký etický náboj, pri svojom praktikovaní v Európe v 90. rokoch minulého storočia prekračovala rámec platného medzinárodného práva, a to ako z hľadiska chápania suverenity štátov, tak i inštitúcií, ktoré môžu rozhodnúť o použití sily. Stratégia NATO, ktorá bola prijatá v apríli 1999, vo svojom poňatí operácií v euroatlantickom priestore a mimo článku 5 Washingtonskej zmluvy viac ako naznačuje možnosti (a) použitia vojenskej sily nie len ako nástroja sebaobrany, (b) bez mandátu OSN. Toto poňatie sa vzápätí prejavilo pri bombardovaní Juhoslávie lietadlami Aliancie. Úsilie o udržanie či upevnenie hegemonistického usporiadania svetového politického systému je však najviac badateľné v *Stratégii národnej bezpečnosti Spojených štátov amerických*, ktorú bývalý prezident George Bush ml. podpísal v septembri 2002. Tá nielen predpokladala akcie mimo medzinárodného práva, ale aj unilaterálne akcie USA podnikané preventívne podľa rozhodnutia Washingtonu. Dôraz na politiku aktívneho šírenia demokracie a slobody do všetkých oblastí sveta bol spojený s požiadavkou na výstavbu takého vojenského potenciálu, ktorý umožní preventívnu vojnu „voči vznikajúcim hrozbám ešte predtým, než sa plne sformujú“.²²

Jadrom tohto scenára je vznik úplnej vojenskej nadradenosti USA. To predpokladá, že súčasná modernizácia jadrového potenciálu Spojených štátov spolu s rozvojom a zdokonaľovaním programu Národnej protiraketovej obrany USA povedie k vytvoreniu možnosti zastaviť druhý úder Ruska a Číny. Zároveň by to znamenalo udržať výdavky na zbrojenie Spojených štátov na približne rovnakej úrovni a pokračovaním v rozmiestňovaní konvenčných vojenských síl do oblastí potenciálnej či faktickej konfrontácie – predovšetkým v oblasti pásu okolo euro-ázijského kontinentu, či v Rimlande. Absolútnu vojenskú silu musí sprevádzať i jej prestíž, ktorá by nemala byť spochybňovaná prípadnými neúspechmi takých akcií, ako je intervencia v Iraku.

Upevňovanie hegemonistického postavenia USA vyžaduje zastavenie poklesu relatívneho podielu USA na svetovej ekonomickej produkcii a udržaní významu Spojených štátov ako najdôležitejšieho centra ekonomických inovácií. Je potrebné posilňovať nielen atlantické väzby, ale i zvýšiť efektívnosť spolupráce v pacifickom regióne. Zároveň nesmie vyvolávať prehlbovanie či rozširovanie mocensky potenciálnych konkurenčných integračných zoskupení, ako je Šanghajska organizácia spolupráce či v užšom zmysle upevňovanie strategického partnerstva Rusko – Čína, alebo vytváranie novej geopolitickej osi Moskva – Peking – Dillí.

Udržať či dokonca posilniť postavenie USA v úlohe hegemóna svetového politického systému predpokladá vierohodné zdôvodnenie tejto úlohy Spojených štátov. Táto úloha má dve roviny. Predovšetkým je potrebné vysvetliť spojencom, partnerom či niektorým protivníkom význam hegemonie USA, aby toto usporiadanie nevyvolalo príliš silný odpor. Rovnako významné je vysvetľovanie tejto úlohy USA doma, vlastnej verejnosti, lebo napĺňanie úlohy hegemóna je vždy spojené s veľkými ekonomickými, niekedy i ľudskými a často i morálnymi nákladmi. Mnohé bude závisieť od intelektuálnej produkcie, ale i od udržania postavenia USA v oblasti masových oznamovacích prostriedkov, kultúrnej, predovšetkým filmovej produkcie a internetu. Sformovanie vierohodného zdôvodnenia alternatívy voči hegemonistickému usporiadaniu svetového

²¹ U.S. Strategy Plan Calls for Insuring No Rivals Develop. A One-Superpower World – <http://work.colum.edu/~amiller/wolfowitz1992.htm>

²² Pozri The National Security Strategy of the United States of America. Washington: White House, September 2002 a The National Security Strategy of the United States of America. Washington: White House, March 2006.

politického systému – napríklad v podobe idey efektívneho multilateralizmu, alebo nadradenosti moslimskej civilizácie – môže naplnenie tohto scenára ohroziť podobne, ako prípadné bariéry naplnenia vojensko-silovej nadradenosti USA.

Scenár č. 3: Prehlbovanie konfrontácie a chaosu

Prehlbovanie chaosu je možné predovšetkým v situácii, (a) keď sklame snaha upevňovať hegemoniu USA, či (b) keď sa nepodarí posilniť kooperáciu pri riadení hlavných globálnych procesov. Narastanie entropie vo svetovom politickom systéme by potom bolo spojené s rozpadom štátov, masovou migráciou, šírením zbraní hromadného ničenia, posilňovaním medzinárodného terorizmu a kriminality.

Snaha upevniť či dokonca posilniť hegemoniu USA bez ohľadu na reálne možnosti tohto štátu môže uvrhnúť svet do chaosu i v prípade snahy Washingtonu unilaterálne odstraňovať skutočne disfunkčné elementy či vzťahy vo svetovom politickom systéme. Z analýz postupu Bieleho domu v dekáde od podpisu *Charty rusko-amerického partnerstva a priateľstva* v júli 1992 do intervencie v Iraku v marci 2003 vyrástli i práce, ktoré varujú, že pri hegemonistickom usporiadaní sveta „*zdrojom nestability môže byť sám hegemon*“.²³

Fakt, že precenenie významu vojenskej sily v medzinárodnej politike a nedocenenie významu nesilových zložiek moci vedie k posilňovaniu prvkov chaosu, je zrejmy práve z takých akcií, akou sú intervencie v Afganistane a Iraku. Tie podkopávajú moc a vierohodnosť hegemóna –USA: vojenské víťazstvá bez realistickej koncepcie budovania mieru sa ľahko môžu zmeniť v prehru. Okupácia Afganistanu zmenila túto zem na najväčšieho vývozcu ópia na svete, prehlbuje destabilizáciu Pakistanu a sťažuje rokovanie s Iránom.

Prvky chaosu vo svetovom politickom systéme sú osobitne viditeľné v súvislosti s nebezpečenstvom šírenia zbraní hromadného ničenia. Od augusta 1995, keď NATO bez jasného mandátu OSN bombardovalo pozície Armády Srbskej republiky v Bosne a Hercegovine, tri štáty – Pakistan, India a Severná Kórea – odskúšali jadrové zbrane. A riziko ďalšieho šírenia jadrových zbraní sa neznižuje.

Posilnenie tendencií k chaosu a ku konfrontácii by mohlo byť i dôsledkom nezvládnutia súčasnej globálnej hospodárskej krízy. Rizikovým faktorom sa na začiatku 21. storočia stále viac stáva snaha niektorých politikov a teoretikov vnímať v zásade fyzikálne problémy vývoja a konkurencie v ekonomickom podnikaní – napríklad potenciálny nedostatok surovín, predovšetkým zdrojov energie či vody – ako geopolitický problém. Teda ako otázku konfrontácie, a nie kooperácie. Takýmto smerom môže viesť i snaha vnútiť vlastné predstavy o spôsobe života či liberálnej demokracii napríklad v moslimskom svete, alebo snaha kontrolovať zahraničnú politiku partnerov. Špecifickým faktorom je vplyv niektorých záujmových skupín – etnických skupín, vojensko-priemyslového komplexu atď. – na zahraničnú politiku veľmocí.

Scenár č. 4.: Paralelné svety

Vytváranie multipolárneho sveta nemusí vyústiť do efektívneho multilateralizmu – môže viesť k vzniku „neefektívneho multilateralizmu“, teda pluralitného sveta s malou kooperáciou a dôverou. K vytváraní paralelných svetov s odlišnými koncepciami globalizácie či jej využitia môžu napomáhať nielen ekonomické, ale aj demografické a vojenské faktory.

²³ Sovremenaja mirovaja politika. Příkladnoj analiz. Moskva : Aspekt Press, 2009, s. 248.

Vznik paralelných svetov sa stane pravdepodobnejším, ak si Západ neuvedomí rastúcu moc nových ekonomických centier Východu a Juhu a neprijme ich oprávnenú požiadavku podieľať sa na riadení globálnych procesov. Súčasná globálna ekonomická kríza spochybnila tradičný pohľad na globalizáciu, ktorý pracuje s tromi predpokladmi: (a) ekonomický rast bude lineárny; (b) globalizácia je spojená s ekonomickou liberalizáciou v zmysle voľnej konkurencie nezávislých súkromných podnikateľských subjektov a slobodná konkurencia vedie k rastu i stabilite; (c) dlhodobo sa udrží prevaha Západu, a to vrátane hegemonistického postavenia USA.

No ekonomický rast nie je ani lineárny, ani regionálne jednotný, ani riadený z USA či skupinou G7. Ukazuje sa, že neomerkantilisticky orientované ekonomiky lepšie čelia dopadom globálnej krízy ako tie, ktoré sa opierajú o dogmatický liberalizmus – napríklad v treťom štvrtroku 2009 zaznamenala Európska únia medziročný pokles o -4,1 % HDP²⁴, zatiaľ čo v Číne za rovnaké obdobie HDP vzrástlo o +7,7 %²⁵. Obvyklé obrazy globalizácie hovoria o tom, že súkromné podnikanie a živelná konkurencia vytvárajú rovnováhu. Lenže čo je to napríklad slobodný globálny trh s energiou, na ktorom operuje niekoľko gigantických hráčov? A navyše: do hry vstúpil štát. Podľa citovanej prognózy spravodajských služieb Spojených štátov *Globálne trendy 2025* čínske štátne investičné fondy (*sovereign wealth fund*, SWF) v kombinácii so zahraničnou pomocou často triumfujú v rozvojových štátoch nad projektmi Svetovej banky.²⁶ Vo svetle takýchto údajov sa zdá, že to, čomu sa na konci obdobia vlády Georga Busha ml. začalo hovoriť globálna hospodárska kríza, je oveľa viac krízou Západu s dopadom na celý svet, ako rovnaká kríza pre všetky štáty a regióny.

Čím ďalej bude Západ vzdorovať vytvoreniu novej svetovej meny – pokiaľ sa neobjaví svetová mena, ktorá nebude závislá len od sebeckých improvizácií FED-u –, tým pravdepodobnejšie bude rast podielu medzinárodného obchodu prebiehajúceho v národných či regionálnych menách. Ak nepríde k zásadnej reforme takých organizácií, ako je MMF, začnú nové mocnosti Východu a Juhu hľadať vlastnú cestu. Zároveň hrozí, že sa Západ bude uzatvárať pred rastúcou konkurenciou z nových ekonomických centier, pretože liberálne vízie slobodného svetového trhu sa pre neho stanú nevýhodné. Scenáru predpokladajúcemu vznik paralelných svetov zodpovedá prehlbovanie väzieb medzi štátmi BRIC. Tiež snaha presadiť NATO-centrické poňatie globálnej bezpečnosti zákonite prehľbí súčinnosť Šanghajskej organizácie spolupráce, ale tiež integráciu iných regionálnych zoskupení mimo jadra Euroázie. Je dôležité, že tomuto chápaniu úlohy Aliancie sa nová stratégia NATO, prijatá na lisabonskom summite v novembri 2010, vyhýba.²⁷

Možnosť vzniku paralelných svetov posilňuje i skutočnosť, že sa mení demografický profil planéty. Všeobecne platí, že pre prežitie nejakej civilizácie musí na jednu ženu pripadnúť 2,11 dieťaťa – zatiaľ čo v Európskej únii podľa odhadu v roku 2009 to bolo 1,51 dieťaťa.²⁸ Nehovoriac o tom, že pôvodný etnický profil Európy a Severnej Ameriky sa výrazne mení a bude sa ďalej meniť. O niektorých geopolitických dôsledkoch tohto vývoja z konzervatívneho hľadiska

²⁴ Eurostat – http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ity_public/2-03122009-bp/en/2-03122009-bp-en.pdf

²⁵ National Bureau of Statistics of China – http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/Quarterlydata/t20091023_402595613.htm

²⁶ Pozri *Global Trends 2025*. Citované vydanie, s. 12.

²⁷ Pozri *Active Engagement, Modern Defence* – http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm

²⁸ CIA: *The World Factbook* – <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2127rank.html>

hovorí napríklad kniha Patricka Buchanana *Smrť západu*.²⁹ V súhrne sa zdá, že postavenie Európy a Západu ako centra svetového politického systému sa po piatich storočiach končí.

2. Politický systém Slovenskej republiky

2.1. Zahraničná politika Slovenskej republiky a meniace sa medzinárodné prostredie

Východisková pozícia Slovenska je veľmi výhodná. Členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii a NATO významným spôsobom zmenilo a determinuje jej medzinárodné postavenie. Slovenská republika tak získala záruky bezpečnosti a možnosti rozvoja v rámci západnej civilizácie v podmienkach globalizujúceho sa sveta. Zásadným spôsobom sa zmenili možnosti vplyvu na vývin medzinárodných vzťahov v súlade so štátnymi záujmami SR. Vstupom do Európskej únie a NATO sa Slovenská republika stala globálnym subaktérom medzinárodných vzťahov a nesie aj adekvátnu spoluzodpovednosť za medzinárodnú stabilitu a rozvoj. Preto i stratégia do roku 2020 ako základný predpoklad udržateľného rozvoja Slovenska a zvyšovania kvality života občanov pokladá zachovanie členstva v týchto organizáciách a ich zdokonaľovanie. To si okrem iného vyžaduje, aby SR zostala politicky stabilnou, demokratickou, vnútorne homogénnou krajinou, ktorá po prekonaní globálnej hospodárskej krízy bude ekonomicky prosperujúcim subjektom. Inými slovami, že SR bude z hľadiska svojej vnútornej – a teda aj zahraničnej politiky – čitateľným, spoľahlivým a dôveryhodným spojencom, ktorý bude prispievať k medzinárodnej zodpovednosti (Bilčík a kol., 2007).

Zabezpečiť žiaduci trend vývoja medzinárodného prostredia v nasledujúcich desaťročiach však Slovensko samo nedokáže. Taktiež väčšina negatívnych vývojových tendencií a rizikových ohnisk, či už v regióne alebo aj vo svete, zostáva mimo efektívneho dosahu zahraničnej politiky SR. O smerovaní svetového vývoja rozhodnú geopolitickí hráči so svojimi interpretáciami takých globálnych tendencií a problémov, ako sú úvahy o energetickej nedostatočnosti, klimatických zmenách či dôsledky civilizačných rozdielov.

Slovensko dnes nie je zvonku nikým bezprostredne ohrozované. Na druhej strane, nikdy nemožno zabúdať, že i najbližší spojenec SR – štát s rovnakým demokratickým usporiadaním, kompatibilnými ekonomickými záujmami, člen rovnakých aliančných zoskupení – sa môže dopustiť chýb v rozhodovaní, ktoré môžu medzinárodné postavenie SR skomplikovať. Navyše, mocní spojenci Slovenska nie vždy pri svojom rozhodovaní dostatočne zohľadňujú slovenské štátne záujmy.

Varianty vývoja

Obhajoba a napĺňanie štátnych záujmov Slovenska sa bude uskutočňovať v medzinárodnom prostredí, ktoré pre strednodobý horizont charakterizovali štyri variantné scenáre uvedené v predchádzajúcej časti príspevku. V rámci nich sú pre slovenskú zahraničnú politiku možné

²⁹ Viz BUCHANAN, P. J.: *Smrť Západu. Jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovalců ohrožují naši zemi a civilizaci.* Praha : Mladá fronta, 2004.

tri základné vývojové varianty, ktorých zásadný rozdiel je daný odlišnou možnosťou reakcie na postupujúcu globalizáciu a rozdielnou schopnosťou absorbovať a regulovať konfliktný potenciál:

- **Pesimistický variant vývoja**, ktorého základnou premisou je poznanie, že politické, ekonomické a spoločenské svetové procesy budú problematické a nepriaznivé pre trvalo udržateľný rozvoj Slovenska. Základom takejto paradigmy vývoja sa môže stať ďalšie prehlbovanie globálnej hospodárskej a finančnej krízy. Situácia sa môže nekontrolovane zhoršiť a zároveň môže dôjsť k narušeniu zdanlivo pevne zafixovaných globalizačných trendov s následným nezvládnutím regionálnych politických konfliktov. Situáciu môže skomplikovať vyostrenie sporov okolo surovinových zdrojov, najmä ťažby a tranzitu ropy a plynu. Klimatické zmeny, pokiaľ sa ukáže ich vysoko deštruktívny potenciál vo vzťahu k súčasnej civilizácii, môžu tiež prispieť k naplneniu tohto variantu. Bude sa presadzovať snaha o rozvíjanie účelovej aliancie NATO – EÚ s protiruským kontextom,³⁰ čo sa okrem iného prejaví v dvojakom systéme kritérií v oblasti ľudských práv v Európe. To vyvolá jednak odstredivé tendencie vnútri zmienených organizácií, jednak posilňovanie protieurópskych nálad a inštitúcií. V takejto situácii nastane narušenie európskych a euroatlantických integračných procesov, zníženie úrovne záujmu o sociálnu tému, rozvojovú pomoc, nezvládnutie otázok nepripravenými elitami a nárast z toho plynúcej politickej neistoty. Následné ekonomické diskrepancie otvoria stavidlá nerovnosti, chudobe a zvýšeniu migračných tlakov.
- **Optimistický variant vývoja** predpokladá, že globálna hospodárska kríza bude prekonaná bez trvalejších následkov a zvýši sa úcta k medzinárodnému právu. Bude pokračovať prehlbovanie integrácie v Európe, ktorá zahŕňa i vytváranie univerzálnej, jednoduchšej bezpečnostnej architektúry a predpoklady na zvyšovanie stability a rastúcej prosperity. To vytvorí podmienky na lepšiu kooperáciu mocností pri presadzovaní pozitívnych hodnôt globalizácie. Slovensko bude pozývané k všetkým rozhodnutiam, ktoré sa ho týkajú, a bude mať možnosť ovplyvňovať sociálno-demografickú, sociálno-ekonomickú, sociálno-politickú situáciu v regióne.
- **Kombinovaný variant vývoja** predpokladá optimalizáciu možností vyváženého vplyvu svetovej politiky na vnútropolitické zmeny. Postupujúca globalizácia vyžaduje unifikovanejší prístup najmä štátov Európy. Bude pokračovať tendencia vnútrospoločenskej distribúcie chudoby na etnickom základe, čím sa zvýrazní a skomplikuje otázka Rómov a vôbec otázka migrácie, ktorá bude postupne európskym bezpečnostným rizikom. Keďže v súčasnosti je málo pravdepodobné, že v strednodobom horizonte vznikne nejaká verzia svetovej vlády, ktorá by bola schopná riešiť problémy ľudstva, možno predpokladať, že bude narastať migračný tlak, ktorý dnes už nemožno podceňovať. A to aj preto, lebo v problémových a rizikových štátoch dochádza k ich sociálnemu krachu, disharmónii možnosti rovnosti prístupu k vzdelaniu a rozvoja ľudského potenciálu štátu.³¹

³⁰ Aj keď je vzťah NATO – EÚ zatiaľ inými témami, v oboch organizáciách je prítomný silný vnútorný antagonizmus vychádzajúci práve zo vzťahu niektorých členských štátov voči Rusku. Energetický komponent vzťahov však zatiaľ (EÚ, ale aj NATO) limituje reálne vytváranie takejto aliancie.

³¹ Podľa údajov Svetovej banky klesol počet ľudí s najnižšími príjmami – čo je menej ako 1,25 dolára na deň – z 1 818,5 miliónov v roku 1990 na 1 373,5 miliónov v roku 2005 s výhľadom na ďalší pokles do roku 2015 na 947,2 miliónov. Stalo sa tak prevažne vďaka ekonomickému rastu v Číne, kde podľa Svetovej banky „extrémna chudoba klesla z viac než 60 % v roku 1990 na menej ako 16 % v roku 2005“. Naopak, v tom istom období vzrástol počet ľudí s najnižšími príjmami v subsaharskej Afrike z 297,5 na 388,4 miliónov, ale i v regióne označenom *Európa a Stredná Ázia*, a to z 9,1 na 317,3 miliónov ľudí. Pozri World Bank (2009), s. 47 a 49.

Medzinárodné postavenie a možnosti realizácie zahraničnej politiky každého štátu súvisia okrem vonkajšieho prostredia aj s vnútroštátnymi programami politických elít, ktoré spravidla venujú zahraničnopolitickým témam len okrajovú pozornosť. V Slovenskej republike sa na tvorbe a realizácii zahraničnej politiky podieľa spoločne niekoľko aktérov, kľúčovú úlohu však majú najvyššie ústavné orgány. Špecifickú úlohu s narastajúcim významom budú zohrávať samosprávne orgány a v rámci rozvoja reprezentatívno-participatívnej účasti občanov aj mimovládne organizácie, ako aj novoformujúca sa a hodnotovo vymedzená intelektuálna komunita. Preto **je nevyhnutné, aby sa s filozofiou zahraničnej politiky Slovenskej republiky vnútorne stotožnila väčšinová časť slovenskej spoločnosti, aby vznikol, posilňoval sa a kultivoval medzistranícky konsenzus o hlavných prioritách**, cieľoch a prostriedkoch zahraničnej politiky a aby samozrejmy, legítimny a prínosný spor ideí či politicko-praktických prístupov neohrozoval záujmy štátu. Štát preto musí naďalej optimalizovať mechanizmus spolupráce vládneho a mimovládneho sektora na efektívnejšie dosiahnutie oprávnených a nespochybniteľných štátnych záujmov v rámci medzinárodných vzťahov.

Bez ohľadu na zmienené scenáre globálneho vývoja a možné varianty podmienok na realizáciu zahraničnej politiky **základným hodnotovým rámcom zahraničnej politiky SR ostávajú kategórie ako úcta k medzinárodnému právu, pomoc pri rozširovaní priestoru demokracie, slobody, stability a prosperity a taktiež pomoc pri presadzovaní základných ľudských práv a solidarity medzi národmi**. K napĺňaniu týchto hodnôt nás zaväzujú humanistické európske a národné tradície i pochopenie, že iba takéto hodnoty umožňujú trvalý rozvoj malých národov a štátov. Do roku 2020 ostávajú nezmenené základné ciele a záujmy slovenskej zahraničnej politiky – zachovanie územnej celistvosti a bezpečnosti občanov Slovenskej republiky, vytváranie vhodných podmienok na rozvoj trvalo udržateľného a sociálne prijateľného ekonomického, spoločenského, ekologického a spoločensko-kultúrneho rozvoja Slovenskej republiky. Menia sa však podmienky naplnenia týchto cieľov, čo bude vyžadovať neustálu novelizáciu postupov a vybraných nástrojov.

Jednou zo všeobecných zmien, na význam ktorých upozornila i súčasná globálna hospodárska kríza, je rast hodnoty ekonomickej bezpečnosti spoločnosti a štátu. To si vyžiada výraznejšiu ekonomizáciu zahraničnej politiky Slovenskej republiky, ktorá okrem zaistenia ekonomickej bezpečnosti štátu musí smerovať aj k optimalizácii výkonu zahraničnej služby. Na zlepšenie činnosti v tomto smere je potrebné posilniť synergiu diplomatickej zložky s ekonomickou a v čo najkratšom čase sformovať personálne, technicky a záujmovovo využiteľnú jednotnú zahraničnú službu tak, aby bol jasne definovaný ekonomický rozmer diplomacie. Okrem výraznej orientácie na ekonomickú diplomaciu (Balaam a Veseth, 2007; Cohn, 2004; Sobel, 2005) je však nutné sa zameriavať aj na monitorovanie politických súvislostí ekonomického vývoja.³²

Európska únia a NATO

Pre medzinárodné postavenie malých štátov platí univerzálny zákon: čím silnejšie sú medzinárodné inštitúcie, ktorých sú členmi, a pravidlá, ktoré limitujú prvky anarchie v medzinárodných vzťahoch, tým lepšie a silnejšie je postavenie malých štátov. Nehľadiac na scenáre možného vývoja, úroveň **medzinárodného postavenia Slovenskej republiky bude v strednodobom**

³² Ekonomická kríza bude akcelerovať aj kritickú masu politických súvislostí. Blížšie Pantin a Lapkin (2006).

horizonte nad'alej závisieť od úrovne funkčnosti a akcieschopnosti Európskej únie a NATO. Inými slovami, v období do roku 2020 sú najväčšie predvídateľné riziká spojené s oslabením aktuálnych výhod – teda so stratou postavenia, dynamiky či funkcie – Európskej únie a NATO. Prispievať k úspešnosti a funkčnosti NATO a Európskej únie je záujmom SR, pretože od kvality medzinárodného postavenia oboch týchto organizácií závisí aj úroveň jej budúceho medzinárodného postavenia.

V skúmanom časovom horizonte ostane Európska únia primárnou oblasťou životného záujmu Slovenskej republiky s najbezprostrednejším vplyvom na jej medzinárodné postavenie a kvalitu života jej občanov. Je zrejmé, že bez úspešného presadenia sa Únie vo svetovej ekonomike sa postavenie Slovenska výrazne skomplikuje. Nie náhodou stratégia EURÓPA 2020 ambiciózne uvádza, že EÚ „*musí zohrávať vedúcu úlohu pri vytváraní budúceho globálneho ekonomického poriadku prostredníctvom G20 a presadzovať európske záujmy prostredníctvom aktívneho využívania všetkých nástrojov, ktoré máme k dispozícii*“.³³

Slovenská republika potrebuje silné inštitúcie a silné pravidlá, ktoré budú spoluurčovať „európsku agendu“ prispievajúce k tomu, aby Európska únia i NATO³⁴ efektívne naplňali potreby členských štátov. V rámci tejto agendy musia byť pevne stanovené priority, ktoré budú zvolené na základe identifikácie hlavných trendov a faktorov ovplyvňujúcich vývoj v strednodobom horizonte. Medzi hlavné výzvy patria:

- globálne zmeny v ekonomike,
- rekonfigurácia svetového politického systému,
- širokospektrálna bezpečnosť,
- migrácia a nepriaznivá demografia,
- prístup k energetickým zdrojom a klimatické zmeny,
- zmenšujúce sa zdroje dostupnej pitnej vody,
- nárast významu vedy, výskumu a vzdelania.

Európska únia

Základnou výhodou Európskej únie je historicky nový spôsob riešenia objektívnych problémov medzi štátmi. To v konkrétnej rovine znamená, že diplomacia medzi európskymi štátmi je okrem iného nahrádzaná aj inými demokratickými technikami a procedúrami, ktoré sa koncentrujú v tzv. verejnej diplomacii. Je v záujme SR uplatňovať a prehľbovať tento trend a prenášať ho i do ďalších oblastí. Na druhej strane však platí, že tento posun je niekedy v rámci Európskej únie spojený s obmedzovaním suverenity, a preto je nutné nesmierne zodpovedne zvažovať každý ďalší integračný krok Únie, aktivity Slovenska a jeho verejnej (neštátnej) diplomacie³⁵ v nej.

³³ EURÓPA 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu, s. 24

³⁴ Diskusia, aké má byť NATO, bude pravdepodobne aj v najbližšom období ostrá a inšpiratívna, tak ako to potvrdzuje jedna z posledných štúdií v rámci projektu *The Washington NATO Project*, ktorý spolu s partnermi realizuje Atlantic Council of the United States. Autori sa po nástupe novej US administratívy snažia odpovedať na hlavnú otázku, aké má byť NATO po 60 rokoch svojej existencie a faktickom skončení studenej vojny. Ako sa má správať v novom svete, kde vznikajú nové partnerstvá – pozri Hamilton a kol. (2009).

³⁵ Bližšie pozri Bátora, J., Hozlárová, Z. (eds.): Verejná diplomacia: Nový strategický nástroj MZV SR? Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov. FSEV UK, Bratislava : 2010.

Prioritnou oblasťou záujmu Slovenskej republiky vo vzťahu k Európskej únii je po prijatí Lisabonskej zmluvy posilňovanie presadzovania záujmov SR v Únii a vplyv na tvorbu spoločných politík Únie. Je vhodné naďalej podporovať únosné rozširovanie Európskej únie, no iba na základe striktného plnenia predvstupových kritérií, a prispievať k posilňovaniu efektívneho fungovania inštitúcií Únie.

Každé rozšírenie Európskej únie prináša ekonomické, sociálne, kultúrne a politické komplikácie. Navyše k rozširovaniu dochádza v podmienkach, keď nie sú vyjasnené varianty prehlbovania integrácie EÚ, čo ju môže vážne ohroziť. V tejto situácii je jednou z rozhodujúcich výziev zahraničnej politiky Slovenskej republiky posilňovanie postavenia SR v rozhodovacích procesoch v rámci Európskej únie. Prijatie Lisabonskej zmluvy vytvorilo priestor na pokrok v tejto oblasti. Žiaduci a udržateľný výsledok sa však dosiahne iba prostredníctvom určenia jasných priorít v rámci európskej agendy a cieľenej spolupráce s názorovo blízkymi partnermi – samostatne pre každú otvorenú otázku.

Vytvorenie funkčnej európskej agendy nie je možné bez ***budovania celospoločenského konsenzu*** pri prijímaní významných rozhodnutí. Bude nutné rozvíjať povedomie štátnej správy Slovenskej republiky a podnikateľskej sféry o úlohách a možnostiach pozitívneho lobingu v rámci inštitúcií Európskej únie. Lobing je najlacnejšou súčasťou nášho boja s krízou. Nová šanca sa nám núka s novými pravidlami EÚ, ktoré umožňujú čerpať vyčlenené prostriedky do roku 2013 o niečo rýchlejšie než doteraz. V rámci tohto komplexu by mala Slovenská republika pokračovať v presadzovaní inštitucionálnej reformy Európskej únie tak, aby boli zohľadnené sociálne aspekty procesu, a zároveň pokračovať v tendencii posilnenia personálneho zastúpenia Slovenskej republiky v inštitúciách Európskej únie a budovania siete *focal points* na zabezpečenie obojsmerného prenosu informácií a prepojenie na pozitívny lobing.

Vzhľadom na štátne záujmy Slovenskej republiky je potrebné naďalej podporovať aktivity Európskej únie, ktoré prispievajú k ďalšiemu približovaniu partnerských krajín, ktoré Slovenská republika považuje za hodnotový, ľudský, politický a ekonomický prínos pre Úniu. Na pôde Európskej únie sa v rámci spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky bude SR primárne sústreďovať na ďalšie presadzovanie agendy, ktorá tvorí súčasť priorít aj zahraničnej politiky SR.

Jednou z najdôležitejších spoločných politík Európskej únie z hľadiska záujmov Slovenska je oblasť ľudských práv. Slovenská republika pokladá dodržiavanie ľudských práv za nosnú hodnotovú orientáciu svojej vnútornej i zahraničnej politiky a svoj právny poriadok i praktickú činnosť bude spájať s humanistickými medzinárodnými štandardmi ľudských práv. To platí i o politike v oblasti národnostných menšín, v ktorej SR trvá a bude dôsledne trvať na zachovaní individuálneho charakteru práv osôb patriacich k národnostným menšinám a bude aktívne vystupovať proti návrhom na presadenie princípu kolektívnych práv na medzinárodnej úrovni, ktoré by mohli vyústiť do rozbíjania európskych štátov.

Severoatlantická aliancia

Súčasná koncepcia obrany štátu vychádza z predpokladu, že v horizonte do roku 2020 nehrozí v euroatlantickom priestore rozsiahly konvenčný vojenský konflikt. Bezpečnostné prostredie však bude podliehať zmenám, pričom medzi nežiaduce faktory premien môže patriť šírenie zbraní hromadného ničenia, medzinárodný terorizmus, zlyhávanie štátov, extrémistické ideológie, spory o strategické suroviny, ale i šírenie pandémie či klimatické zmeny. Napriek tomu, že sa Slovensko musí na prípadné hrozby a riziká takéhoto druhu pripravovať zvyšovaním

vlastnej obranyschopnosti a bezpečnosti skvalitňovaním Ozbrojených síl Slovenskej republiky a celého integrovaného bezpečnostného systému SR, najdôležitejšou zárukou obranyschopnosti a bezpečnosti zostáva členstvo v NATO.

V súčasnosti prebiehajúca transformácia NATO vo svojej verejnej časti zodpovedá záujmom SR – kolektívna bezpečnosť a orientácia na operačnú špecializáciu prinášajú istotu i ekonomicky splniteľné ciele. Tieto kroky súčasne majú súhlas verejnosti. Aby to tak zostalo i naďalej, SR sa musí aktívne podieľať na príprave novej stratégie Aliancie.

Pri formovaní stratégie v strednodobom horizonte sa ako významné faktory ukazujú skutočnosti, že globálne výzvy zvyšujú riziko lokálnych konfliktov, a to najmä v kritických zónach sveta; že svet je strategicky navzájom závislý v otázkach energetickej bezpečnosti a iných zdrojov, aj v zmierňovaní dôsledkov klimatických zmien; že sa znížila možnosť unilaterárnej politiky supervelmoci a pravdepodobne vstupujeme do etapy formovania multipolárneho sveta. Predstavy o NATO-centricom chápaní globálnej bezpečnosti vyvolávajú spory tak vnútri Slovenska, ako aj v rámci Aliancie a, samozrejme, aj v medzinárodnom spoločenstve. Zároveň však treba neustále zdôrazňovať, že súčasné bezpečnostné usporiadanie Európy nedokázalo zabrániť ani vojne na Balkáne v 90. rokoch minulého storočia, ani odtrhnutiu Kosova od Srbska, ani rusko-gruzínskej vojne v roku 2008. ***Je teda naliehavé viesť diskusie o vytvorení efektívnejšej európskej bezpečnostnej architektúry.***

Nie je isté, či súhlas slovenskej verejnosti získajú zámery organizovať misie NATO mimo Európy alebo zvyšovanie záväzkov napríklad v Afganistane. Navyše zámer rozširovať NATO do východného a južného pásu postsovietskeho priestoru a do Tichého oceánu bude určite sprevádzaný výraznejšou politickou konfrontáciou. To nie je pre Slovenskú republiku vyhovujúci predpoklad, preto musí v rámci NATO pokračovať v politike otvorených dverí Aliancie a zodpovedne zvažovať vysielanie našich vojakov do misií NATO. Je v rozpore so slovenskými záujmami rozširovať NATO o štáty, ktoré sú v dlhodobom konflikte s inými štátmi.

Regionálny rozmer zahraničnej politiky

Základnou líniou zahraničnej politiky Slovenskej republiky v rámci jej regionálnej dimenzie bude politika dobrých susedských vzťahov v širšom chápaní nielen voči geograficky susedským krajinám, ale aj kultúrne a historicky blízkym štátom, s ktorými nás spájajú aj spoločné záujmy. To sa bude realizovať aj v kombinácii s pôvodnou koncepciou Európskej susedskej politiky a Východného partnerstva, čo predstavuje časť európskej dimenzie zahraničnej politiky Slovenskej republiky. Budeme sa podieľať – v rámci spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie – na takej jej štruktúre, ktorá bude zvyšovať budovanie komplementárnych kapacít so Severoatlantickou alianciou tak, aby transatlantická dimenzia zahraničnej politiky Slovenskej republiky bola súčasťou iniciatív, ktoré sú zamerané proti súčasným a budúcim globálnym hrozbám.

Silná Európska únia prispeje aj k riešeniu predvídateľných problémov stredoeurópskeho regiónu, spojených napríklad s úbytkom obyvateľstva a následnou migráciou pracovných síl. Tento faktor môže vyvolať etnické napätie, pokiaľ politická elita zanedbá úsilie o zbližovanie kultúrnych vzorov správania jednotlivých etnických skupín. ***Špecifickým problémom sa môže stať výraznejšie prenikanie moslimského radikalizmu do strednej Európy*** napríklad po oddelení Kosova od Srbska. Nemožno vylúčiť, že v dôsledku toho ***by sa mohli aktivizovať aj sily***

a hlasy volajúce nielen po revízii Trianonskej zmluvy, ale dokonca, nehľadiac na potrebu stability medzinárodného práva a proti medzinárodnému právu, po jej zrušení. To isté sa týka i tzv. Benešových dekrétov.

Celkovú politickú klímu v stredoeurópskom regióne a vnímanie Slovenska v zahraničí môžu významne ovplyvniť nedoriešené politické spory v bezprostrednom susedstve Slovenska: na Ukrajine, kde rastie sociálne napätie a bude pretrvávať dlhodobá politicko-sociálna nejasnosť, čo môže vyústiť do rozdelenia štátu; v Maďarsku, kde môže nárast sociálneho napätia vyústiť do politickej nestability či radikalizácie zahraničnej politiky; a na Balkáne (Bosna a Hercegovina, Srbsko/Kosovo – Albánsko – FYROM a pod.), kde sa SR dlhodobo a efektívne angažuje. Ako člen Európskej únie a NATO by SR mohla byť ohrozená aj dôsledkami konfliktov na Blízkom a Strednom východe (intenzita by mohla závisieť aj od európskej integrácie Turecka), v Afrike (vplyv na Stredomorie a imigráciu), na južnom Kaukaze a v Strednej Ázii (vplyv na energetickú bezpečnosť).

Zbližovanie postupov Európskej únie v ekonomickej a politickej oblasti aj s inými štátmi a regiónmi je v záujme SR. Pri formovaní a skvalitňovaní vzťahu Európska únia – Rusko je strategickým záujmom aj SR, aby sa sformovala spoločná úniová a ruská vízia Európy. V prípade želateľného vývoja by oba priestory mali byť kompatibilné, čo prospeje Európe a aj Eurázii. Z tohto pohľadu je pre SR dôležité, aby Brusel naďalej posilňoval kooperatívne a nekonfrontačné vzťahy s Ruskou federáciou.

Rizikové témy

V strednodobom horizonte sa slovenská zahraničná politika bude stretávať s niekoľkými trvalými témami, z nich niektoré budú v sebe skrývať riziká pre obhajobu štátnych záujmov týkajúcich sa trvale udržateľného rozvoja a skvalitňovania života našich občanov.

Energetická bezpečnosť

Na zabezpečenie záujmov Slovenska je potrebné neustále modernizovať a spružniť celkovú stratégiu energetickej bezpečnosti Slovenska, zvýrazniť akcent na jadrovú energetiku i podiel energií z obnoviteľných zdrojov a brať do úvahy, že cena energií sa bude meniť. Technologický progres krajiny bude závislý aj od rozšírenia energeticky nenáročných a ekologicky šetrných technológií. Slovensko sa tiež musí aktívne podieľať na medzinárodných energetických projektoch.

Na programe dňa ostáva zaistenie našich ekonomických záujmov vo vzťahu k Ruskej federácii, Ukrajine a iným zo slovenského pohľadu energeticky významným štátom. Úsilie o pragmatické, vyvážené, vzájomne výhodné, dobré a transparentné vzťahy musia byť nielen zachované, ale musia sa vytvoriť podmienky na zachovanie maximálnej dynamiky. *Efektívna spolupráca Slovenskej republiky, Ruska a Ukrajiny v energetickej oblasti bude aj naďalej dôležitou súčasťou energetickeho dialógu* s binárnym cieľom: podieľať sa na dialógu vnútri Európskej únie i na formovaní energetickej politiky Únie.

Zvýšenie podielu obnoviteľných zdrojov a energeticky nenáročných technológií v Európskej únii môže viesť k zníženiu tranzitného významu Slovenska.³⁶ Na druhej strane však platí, že

³⁶ Ide o zníženie objemov prepravovaných energetických médií systémom ropovodov a plynovodov ďalej do Európy. Napríklad, prepravné kapacity objemov tovarov po dopravných infraštruktúrach môžu narastať.

pokiaľ sa presadí chápanie fyzikálnych bariér ako geopolitické jablko sváru, môže sa výhodné zemepisné postavenie Slovenska v strede Európy zmeniť na nevýhodu – tranzitné trasy fosílnych palív sa môžu zmeniť na „frontové línie“ a môže sa posilniť aj úsilie obchádzať Slovensko pri Transporte surovín. Ak sa nepodari sformulovať a naplňať jednotnú európsku energetickú politiku, napríklad na základe inovovanej Energetickej charty, Slovensko bude musieť obhajovať svoje záujmy samostatne nielen u dodávateľov a tranzitných štátov, ale aj v Bruseli.

Imigrácia

Úbytok pôvodného obyvateľstva v Európe i na Slovensku si vyžaduje priebežne sledovať populačné tendencie vo svete i doma a súčasne potreby pracovného trhu, vývoj dôchodkového systému a celkovo sociálneho systému krajiny. Aj keď sa vzhľadom na súčasnú globálnu ekonomickú krízu čoraz ťažšie prognózuje ekonomický a sociálny vývoj vo svete, na meniace sa podmienky a okolnosti bude potrebné pružne a rýchlo reagovať novou legislatívou, podporou potrebných trendov demografického vývoja, aby sme vývoj predbiehali, nielen naň reagovali.

Na európskej úrovni sa v ostatných rokoch vytvoril rámcový konsenzus v nasledujúcom:

- pracovná imigrácia je imigráciou trvalou a vedie k usadzovaniu sa,
- presadzuje sa úplná liberalizácia niektorých segmentov pracovného trhu,
- prijatie prísťahovalectva so sebou nesie nový dôraz na integráciu,
- na zjednocovanie rodín sa nazerá ako na faktor, ktorý stabilizuje prísťahovalectvo,
- naďalej platí, že každá krajina je zodpovedná za počet legálnych prísťahovalcov, ktorých prijme na svoje územie.

Je pravdepodobné, že prísnu slovenskú imigračnú politiku bude potrebné prehodnotiť v prípade, že by u nás i naďalej neželateľne klesal počet ekonomicky činného obyvateľstva. Mnohé členské štáty Európskej únie už pristúpili k riadeniu imigrácie a získavajú v predstihu najkvalitnejšiu pracovnú silu z nečlenských štátov Únie. Preto bude potrebné urýchlene **vypracovať koncepciu a praktické opatrenia na integráciu imigrantov do slovenskej spoločnosti** (vzdelávanie, sociálne veci, školstvo, kultúra, bezpečnosť, náboženstvo).³⁷

Slovensko sa môže stať cieľovou krajinou ekonomických (potravínových) imigrantov. Ak bude počet neprispôsobivých imigrantov vysoký, bude to mať negatívny vplyv na demokratický režim, etnické i náboženské zloženie populácie a sociálnopolitickú stabilitu štátu. Súbežne s tým bude potrebné naďalej **venovať veľkú pozornosť boju s nelegálnou migráciou a obchodovaním s ľuďmi** na štátnej i medzinárodnej úrovni. Medzinárodná migrácia je veľmi komplexným procesom (Castles a Miller, 1998, s. 19). Ide o jav kolektívneho charakteru, vznikajúci z nejakej spoločenskej zmeny a zasahujúci celú spoločnosť tak v krajine pôvodu, ako aj v cieľovej krajine.

Zvýšený dopyt po energetických zdrojoch môže prinútiť Európu konceptuálnejšie budovať svoje vzťahy s Ruskom a ostatnými energeticky „vybavenými“ krajinami postsovietskeho priestoru – Strednou Áziou. Tie majú moslimský profil. Nedá sa vylúčiť, že demografické vákuum v Európskej únii a Ruskej federácii môžu rýchlo zaplňať krajiny s pretlakom obyvateľstva, t. j. Čína a stredoázijské štáty.

³⁷ V tomto smere bude možné využiť materiál, ktorý vznikol na MPSVaR SR, *Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike* a bol schválený vládou SR v máji 2009.

Medzinárodný terorizmus a globalizácia kriminality

Boj proti terorizmu a prejavom rasovej a náboženskej neznášanlivosti sa bude naďalej realizovať prostredníctvom multilaterálnych fór a aktivít medzinárodných organizácií. **Slovensko sa musí aktívne podieľať na boji proti medzinárodnému terorizmu a súbežne aktualizovať a realizovať projekt vlastnej bezpečnosti.** Slovenské spravodajské služby musia tiež aktívne spolupracovať s aliančnými spojencami i ostatnými štátmi, ktoré riešia otázky medzinárodného terorizmu.

Vzrastajúca snaha i schopnosť najrôznejších skupín mafie využívať globalizáciu na rozširovanie svojho nezákonného podnikania si vyžaduje nielen **zdokonaľovanie slovenských inštitúcií, noriem a prostriedkov v boji proti kriminalite, ale i medzinárodnej spolupráce v boji proti organizovanému zločinu.** Kriminalita – od pestovania a pašovania drog až po daňové úniky – sa stala civilizačnou chorobou, skutočným globálnym problémom. Slovensko preto bude musieť v strednodobom horizonte venovať tejto téme zvýšenú pozornosť, a to vrátane finančných prostriedkov.

Voda a potraviny

Osobitným problémom bude nedostatok vody vo viacerých častiach sveta, resp. zamedzenie prístupu k jej zdrojom.³⁸ Tento stav sa bude zhoršovať aj vplyvom klimatických zmien. V týchto súvislostiach **Slovenská republika môže finančne aj politicky profitovať z pozície štátu disponujúceho dostatkom vodných zdrojov** (rieky a zásoby podzemných vôd), avšak za podmienky ich udržania vo vlastníctve štátu. Pozornosť Slovenska by sa mala preto sústrediť predovšetkým na oblasti, v ktorých možno očakávať záujem o naše vodné zdroje. Globálne klimatické zmeny budú mať vplyv na poľnohospodárstvo a následne aj na zvyšovanie cien potravín. To povedie k prehodnocovaniu množstva pestovaných plodín na výrobu biopalív v prospech plodín pre ľudskú výživu.

Ak na záver zhrnieme problematiku zahraničnej politiky Slovenskej republiky a meniaceho sa medzinárodného prostredia, ukazuje sa, že **pre Slovensko nie je nutné v strednodobom horizonte zásadne meniť priority zahraničnej politiky a spôsoby, ako ich dosahovať.** Pre zabezpečenie svojich záujmov musí však naďalej upevňovať prirodzené spojenectvá v priestoroch, kam civilizačne, ekonomicky, politicky, historicky, kultúrne i hodnotovo patrí a kde má väzby.

2.2. Vnútročné prostredie a formovanie slovenskej politiky

Základný politický cieľ pre stratégiu vývoja Slovenska v časovom horizonte do roku 2020 je zrejмый – usilovať sa o zvyšovanie úrovne demokracie a kvality života obyvateľstva! Toto zvyšovanie kvality života by sa malo opierať o trvale udržateľný ekonomicko-sociálny rozvoj a hodnotovú spolupatričnosť slovenskej spoločnosti. Na dosiahnutie tohto cieľa musí stratégia identifikovať hlavných politických hráčov na domácej scéne a ich možný vývoj (vrátane mož-

³⁸ Pozri: Európska vodná charta, vyhlásená 6. mája 1968 v Štrasburgu: „... XI. Hospodárenie s vodnými zdrojmi by malo byť organizované podľa prirodzených povodí, nie podľa politických alebo administratívnych celkov. XII. Voda nepozná hranice: ako spoločný zdroj si vyžaduje medzinárodnú spoluprácu...“

nosti vzniku nových a odchodu niektorých starých hráčov) v závislosti od sociálno-ekonomických zmien aj v dôsledku vývoja doktrín a medzinárodného prostredia.

V knižnej publikácii *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti* sme pri spracovaní oblasti vnútornej politiky – za predpokladu, že sa zo strany iných štátov neuskutočnia priame zásahy do diania na Slovensku – očakávali vývoj v podobe jedného z dvoch základných scenárov alebo ich kombináciu.³⁹ Pravdepodobnosť ich realizácie závisela tak od medzinárodných aspektov, ako aj od kvality jednotlivých vnútroštátnych politík – hospodárskej, bezpečnostnej, sociálnej, zdravotníckej, vednej a technickej, vzdelanostnej, environmentálnej, regionálnej a od ich vzájomného prepojenia.⁴⁰

Scenár č. 1: Kontinuálny vývoj na Slovensku

Toto smerovanie nepredpokladalo stagnáciu, ale zachovanie dovtedajších zákonitostí premien politickej scény. Bolo možné očakávať, že *sa zachová posun volebného rozhodovania od otázok súvisiacich s minulosťou k hlasovaniu o budúcnosti, ale aj od ohniska týkajúceho sa problematiky slobody k ohnisku sociálnemu*. Skúsenosti aj z ostatných postsocialistických štátov ukázali, že zatiaľ najcitlivejšie boli v tejto súvislosti témy: korupcia a klientelizmus (aj prvky nepotizmu), ničiace dôveryhodnosť politických elít, a zdravotníctvo, ktorého reformy narážajú z jednej strany na oprávnené požiadavky, z druhej strany na ekonomické problémy. V týchto súvislostiach predstavuje nemalú „rezervu“ šedá a čierna ekonomika, ktorú musí štát riešiť razantnejšie a účinnejšie ako doteraz, keďže možnosti štátu získavať ďalšie zdroje sa už vyčerpávajú. Vedenie štátu sa pri svojich rozhodnutiach bude čoraz častejšie stretávať s problematikou, ktorou je pôsobenie finančných skupín a ich silnejúca pozícia vplývajúca na chod štátu. Tento nový faktor sa musí analyzovať a vyhodnotiť v prospech väčšiny obyvateľstva. Špecifikom, ktoré v porovnaní s ostatnými štátmi V4 výraznejšie ovplyvňuje slovenskú politickú scénu, je aj naďalej národnostné ohnisko.

Scenár č. 2: Diskontinuita vo vývoji slovenskej politickej scény

Definícia tohto smerovania predpokladala, že vývoj bude menej riadený, spojený so zlomami a kvalitatívnymi premenami. Takýto vývoj môže nastať predovšetkým pod vplyvom neočakávaných udalostí, ako napríklad prudký prepád ekonomiky v dôsledku trvajúcej a prehlbujúcej sa globálnej ekonomickej krízy, teroristický útok atď., či náhly geopolitický zlom na medzinárodnej scéne. *Za najcitlivejší aj z hľadiska pravdepodobnosti by mohol byť posun významu*

³⁹ ÚPV SAV už v roku 2005 uskutočnil v rámci riešenia úlohy *Ideové zdroje a línie slovenskej politiky* štátneho programu výskumu a vývoja *Účasť spoločenských vied na rozvoji spoločnosti* prieskum verejnej mienky týkajúci sa politických aspektov vývoja slovenskej spoločnosti do roku 2015. Pozri Plávková (2008). Problematika bola spracovaná v nasledujúcich okruhoch: Očakávania verejnosti vo vzťahu k vývoju politického systému a politickej kultúry elít v SR v najbližšom desaťročí. Očakávania verejnosti vo vzťahu k vnútornému územnému usporiadaniu v SR. Dosahy členstva SR v EÚ na zameranie a rôzne aspekty činnosti štátnej správy a samosprávy. Očakávania verejnosti v rámci vývoja vnútro politickej situácie a riešenia ekonomickej a sociálnej situácie občanov SR v politických rozhodnutiach vlády SR. Očakávania verejnosti vo vzťahu k trhovej ekonomike a jej dôsledkov na sociálnu situáciu obyvateľov SR. Očakávania verejnosti vo vzťahu k zavedeniu meny euro na Slovensku. Názory občanov na vývoj občianskej spoločnosti na Slovensku v nasledujúcom desaťročí. Svetonázorové a hodnotové dimenzie občanov na prahu nového tisícročia. Vnímanie medzinárodnej migrácie vo vedomí občanov SR. Pohľad na imigrantov v optike verejnosti na Slovensku. Vnímanie závažnosti bezpečnostných rizík pre Slovensko. Vízia spolužitia v SR z hľadiska možnosti sociálnych konfliktov, národnostných sporov, zmeny hraníc SR.

⁴⁰ Z koncepčného hľadiska nadväzujeme na spracovaný materiál v publikácii *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti* (2008).

národnostného ohniska pred sociálne témy a pred témy týkajúce sa slobody. Napríklad ako to bolo po parlamentných voľbách 2006, keď vzrástol význam národnostného ohniska ako medzinárodnej problematiky, pričom na takúto diskusiu nebola pripravená ani verejnosť, ani politická elita. Pocit ohrozenia národnej a kultúrnej identity môže nastať napríklad v dôsledku pokračujúceho rozpadu Srbska, nacionalistickej radikalizácie v Maďarsku, vzrastajúceho tlaku na revíziu Trianonskej zmluvy, rastom vplyvu extrémistických skupín na národne orientované strany na Slovensku či pri necitlivom postupe Bruselu pri európskej integrácii. Nemenej významné by mohlo byť ***posilňovanie extrémistických skupín v Európe***, ku ktorému môže prísť v súvislosti s rastom medzinárodného napätia, alebo v dôsledku sociálneho prepadu, alebo extrémnych reakcií na sociálnu či inú migráciu z mimoeurópskych chudobných regiónov či rozpadajúcich sa štátov. Prehĺbenie ekonomickej krízy by mohlo viesť k značnému rastu kriminality na Slovensku, a to vrátane nárastu aktivity medzinárodných mafií. ***Zlyhanie projektu Európskej únie by mohlo priniesť na domácej scéne dramatické zmeny.***

Bolo to až po vydaní publikácie *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti* v septembri 2008, keď v USA prepukla finančná kríza, ktorá v nasledujúcich mesiacoch prerástla do globálnej hospodárskej krízy. S jej dôsledkami sa musí vyrovnávať aj slovenská spoločnosť. V dôsledku toho sa pre stratégiu rozvoja Slovenska do roku 2020 začala v oblasti vnútornej politiky čiastočne uplatňovať kombinácia oboch scenárov – kontinuálneho aj diskontinuálneho vývoja.

Vedenie štátu musí čeliť nielen hospodárskej kríze, ale aj jej dôsledkom. Dochádza aj k zneisteniu hodnotového rebríčka slovenskej spoločnosti. Od roku 1989 sa po páde často formálne uznávaných ideí predchádzajúceho režimu začali meniť kritériá na spoločenské hodnoty. Obyvateľstvo Slovenska nebolo na tento – zjednodušene povedané – prechod od „socializmu ku kapitalizmu“ ideovo pripravené. Dovtedy uznávané hodnoty spoločnosť opúšťala ako prežitky predchádzajúceho obdobia, a namiesto toho živelne preberala hodnoty civilizačného okruhu západnej Európy a USA. Tie sa však formovali a kultivovali v dlhom časovom období, bez významnejších spoločenských zlomov. Mechanické preberanie časti spomenutého hodnotového systému Západu spojeného s očakávaním rýchlych osobných aj skupinových úspechov v spoločnosti zapríčinilo, že na Slovensku prevládol konzumný spôsob života. Menej viditeľné univerzálne hodnoty v duchovnej a kultúrnej oblasti uznávané v západnej demokratickej spoločnosti, nekodifikované pravidlá spoločenského života, ako napríklad etické správanie či otázka politickej kultúry a ďalšie, boli opomenuté.

Túto situáciu charakterizoval vo svojom inauguračnom prejave 15. júna 2009 prezident SR Ivan Gašparovič a naznačil aj možné smery riešenia: „*Štát sa usiluje problémy spôsobené globálnou hospodárskou krízou riešiť vytváraním impulzov na oživenie ekonomiky, ako aj poskytovaním podpôr v sociálnej oblasti. Tieto aktivity štátu majú svoje limity, keďže úspešné hospodárske výsledky z posledných rokov sa „via facti“ asi nebudú v najbližšom čase opakovať. Pre vedenie štátu a celú spoločnosť nastáva obdobie zlomu nielen v ekonomickej sfére, ale aj v postojoch k preferovaným hodnotám po roku 1989. V tejto zložitej situácii je potrebné jasne definovať ohrozenia spoločnosti, zabrániť deštrukcii doterajších pozitívnych trendov a hľadať nové, lepšie cesty vývoja Slovenska v materiálnej, ale aj duchovnej sfére.*“⁴¹

Treba zdôrazniť, že ***cieľom všetkých variantov riešenia stratégie rozvoja slovenskej spoloč-***

⁴¹ <http://www.prezident.sk/?spravy-tlacoveho-oddelenia&news_id=9025>.

nosti by malo byť vytvorenie priestoru pre aktívneho občana. Nesmieme vzdať boj o rovnováhu medzi ekonomikou, sociálnymi otázkami, bezpečnosťou a demokraciou. Globalizácia, ktorá sa k týmto javom pridala, spustila nové procesy diferenciácie, nové spôsoby „odoberania šancí“ „nevhodným“ jednotlivcom alebo skupinám. Na verejné autority je potrebné nahliadať ako na občanovu záštitu. V každom prípade však politika bude závisieť od opätovného nastolenia verejných autorít. Dôvera vo verejné autority, „sociálny kapitál“ akumulovaný v 19. a 20. storočí optimizmom osvietenských ideí pokroku, sa v posledných desaťročiach 20. storočia vyčerpal. Dôvera vo verejné autority na Slovensku je tak limitovaná vypredaným „sociálnym kapitálom“.

Po roku 1989 sa nezačala budovať nová kohézia spoločnosti, nový „sociálny kapitál“, ale iniciovali sa politické, ekonomické a iné procesy, ktoré prehlbovali sociálnu diferenciáciu. Hlavnou úlohou do budúcnosti preto zostáva vybudovať funkčnú spoločnosť. Zmeny v 90-tych rokoch prebehli v rýchлом tempe, podobný proces v západnej Európe, ako už bolo spomenuté, trval oveľa dlhšie. Aby bola spoločnosť sociálne súdržná, je nevyhnutné, aby mala silné stredné vrstvy a fungujúci sociálny štát. Dôveru vo verejné autority na Slovensku znižujú predstavy o privátnej akumulácii „sociálneho kapitálu“.

Pre symbolický kapitál, špecifické historické vedomie na Slovensku, platia myšlienky o sebanapĺňajúcom sa prorockte. Ak ľudia definujú situácie ako reálne, sú reálne vo svojich dôsledkoch. Kapitál na Slovensku pri svojej nevyhnutnej snahe o efektívnosť sa spolieha a je udržiavaný pri živote v súčasnosti paradoxne špecifickou historickou pamäťou, „symbolickým kapitálom“. Sociologicky preukázateľná na Slovensku je rozdielna kvalita symbolického kapitálu v porovnaní s krajinami V4 (Lysý, 2008, s. 241 – 249; Lysý, 2006, s. 313 – 321; Pekník, 2006)

Slovensko a Európska únia

Vo vnútornej politike Slovenska sa zvyšuje úloha inštitúcií Európskej únie, v kompetencii ktorých sa ocitá menová politika, značná časť legislatívy nielen v oblasti ekonomiky, ale aj v oblasti sociálnej politiky a ľudských práv. Rovnako však posilnenie úlohy medzinárodných aktérov vo vnútornej politike Slovenskej republiky prinesie zvyšovanie zahraničných aktivít na úrovni regiónov, internacionalizáciu kapitálu a v neposlednom rade medzinárodné migrácie občanov jednak do zahraničia (študijné a pracovné migrácie), jednak migrácie smerom na Slovensko. Dôležitým faktorom sa môže stať proces vytvárania tzv. stredne veľkých ekonomických regiónov, ktoré presahujú nielen štátne, ale aj jazykové hranice, teda multietnické zloženie takýchto regiónov sa môže stať nielen integrujúcim, ale aj konfliktným faktorom.

Integrácia Slovenska do európskych a euroatlantických štruktúr otvorila viaceré problémy a výzvy, ktoré majú dlhodobý charakter:

- **Potreba novej definície úlohy národného štátu vo vzťahu k iným štátom**, resp. k nadnárodným a medzinárodným politickým a ekonomickým štruktúram.
- **Potreba novej definície úloh národného štátu vo vzťahu k vlastným občanom**. V tejto súvislosti sa však stane predmetom diskusie aj koncept občianstva a legitimita demokratického systému vlády.
- **Sociálna kohézia spoločnosti pri zohľadnení súčasného demografického vývoja** a predpokladaných medzinárodných faktorov.

Úspešná integrácia Slovenskej republiky do Európskej únie prinesie konsenzus v základnom smerovaní vnútornej politiky. To však nebude automaticky znamenať oslabenie ostrosti vnút-

ropolitických zápasov. Sústreďenie sa na detail a formu môže naopak priniesť dramaticky oslabujúcu sa politickú kultúru, môže povyšovať konfrontáciu nad dialóg a kompromis. Zároveň sa ukazuje, že médiá v určitých situáciách hrajú v politických sporoch svoju vlastnú „apolitickú“ úlohu, keď s ťaž o sledovanosť či predajnosť môže výrazne ovplyvniť nálady tak politickej elity, ako aj verejnosti. ***Ďalší pokles politickej participácie potom otvára priestor na populizmus.***

Paralelná existencia občianstva národného štátu a európskeho občianstva bude nielen prínosom pre obyvateľov Slovenskej republiky, ktorí takto získali možnosť vyššej pracovnej mobility a medzinárodnej ochrany, ale aj zdrojom napätia a konfliktov. Týka sa to jednak medzinárodných migrácií, jednak oslabovania autority inštitúcií národného štátu. Aj keď v súčasnosti už zahraničnopolitické vzťahy Slovenskej republiky k Európskej únii postupne nadobúdajú charakter vnútornej politiky, možno i naďalej očakávať, že politické elity, najmä na celoštátnej úrovni, budú v latentnej opozícii voči inštitúciám na úrovni Európskej únie. Zároveň však sa budú hľadať aj možné formy inštitucionálnej kooperácie a zlučiteľnosti, resp. komplementarity národnej a európskej identity. Prehlbovanie európskej integrácie bude produkovať aj odstredivé tendencie tých segmentov spoločnosti, ktoré sa budú cítiť vplyvom Európskej únie ohrozené. Z hľadiska strategického je pre Slovensko ako malý štát výhodné posilňovanie multilaterálnych štruktúr.

Rizikom ostáva aj ***možný rozkol vnútri Európskej únie na štáty, ktoré si želajú rýchlejší postup integrácie, a skupinu štátov, ktoré si želajú jej pomalší priebeh.*** K diskontinuite politického vývoja môže prispievať zotrvávanie Slovenskej republiky na periférii európskej politiky alebo taká realizácia koncepcie „Európy národných štátov“, kde bude narastať politická rivalita medzi členskými štátmi, vedúca k možnosti oživenia minulých medzištátnych sporov. V tomto prípade možno očakávať eskaláciu národnostného napätia, predovšetkým v regióne južného Slovenska.

Osobitne ťažké dôsledky by mal pre Slovenskú republiku rozpad Európskej únie, ktorý by zároveň znamenal rozpad súčasného usporiadania Európy, pričom SR stratí možnosť ovplyvňovania politických, ekonomických a sociálnych procesov na multinacionálnej úrovni. Dôsledkom by bolo posilňovanie izolacionistických tendencií, ktoré však pri očakávanom posilňovaní internacionalizácie kapitálu a svetovej ekonomiky nebudú schopné zabezpečiť konkurencieschopnosť Slovenska na svetových trhoch. Upevnenie periférneho postavenia SR by viedlo aj k vnútro politickej destabilizácii. Stratégia do roku 2020 musí zohľadniť tieto odlišné vývojové možnosti Európskej únie.

Politické subjekty a volebný systém

Po novembri 1989 zaznamenali politické subjekty na Slovensku mimoriadne dynamický vývoj. Vznikali strany a hnutia, ktoré sa odvolávali na svoju minulosť, ďalšie dovtedy existujúce sa transformovali a iné sa utvárali bez pevnejšieho ukotvenia v politickom systéme Slovenska. Mnohé z nich však neboli schopné dlhodobejšie pôsobiť na politickej scéne. Postupne sa vykryštalizovali strany a hnutia, ktoré dokázali politicky pôsobiť viacero volebných období, i keď niektoré z nich boli považované za neštandardné.

V súčasnosti je Slovenská republika považovaná za relatívne konsolidovaný pluralitný demokratický štát, ktorý úspešne zvládol sociálno-ekonomickú transformáciu a integráciu do Európskej únie. K tejto konsolidácii prispela profilácia interakcií medzi základnými vnútornými (ekonomické a sociálno-štruktúrne podmienky, stupeň sociálnej heterogenosti) a vonkajšími

(medzinárodnopolitické rozhodnutia korešpondujúce s procesmi europeizácie a globalizácie) faktormi prostredia jej politického systému. Výrazne vzrástla ústavnosť celého politického systému, lebo prijímané zákonné normy nie sú v rozpore s Ústavou Slovenskej republiky. Ďalej sa posilnilo postavenie opozície v NR SR. Napriek týmto pozitívnym skutočnostiam je ešte mnoho krízových javov v politickom systéme Slovenskej republiky, ktoré bránia rozširovaniu a prehľbovaniu fundamentálnych hodnôt demokracie.

Nielen predchádzajúce parlamentné voľby, ale aj prezidentské voľby v roku 2009, voľby do Európskeho parlamentu a VÚC odhalili krízové javy slovenského politického systému. *Voliči sa v čoraz väčšej miere odmietajú aktívne zúčastňovať na volebných rozhodovaniach, strácajú záujem o veci verejné. Príčinou ich zvyšujúceho sa nezájmu je nedostatočné využívanie základných nástrojov priamej demokracie, nevytvorenie konsenzu medzi straníckymi záujmami a záujmami voličov, výrazná tendencia k posilňovaniu stranického charakteru vládnutia, nízka úroveň politickej kultúry, vysoká miera prepojenosti medzi politickými elitami a záujmovými ekonomickými skupinami, korupčné podozrenia týkajúce sa politických elít, slabá úroveň dialógu medzi politikou a občianskymi aktivitami, nezdravé súperenie medzi partokraciou a mediokraciou a i.* Uvedené negatívne javy, ktoré sa stali prirodzenou súčasťou nášho politického prostredia, napovedajú, že uplatňovanie pravidiel a zásad demokracie v Slovenskej republike má svoje limity a rezervy.

Fungovanie parlamentnej demokracie v Slovenskej republike ovplyvňujú predovšetkým parlamentné politické subjekty a stabilita a súdržnosť vládnych strán. Za významný zdroj traumatizovania možno považovať nestabilný stranický systém a jeho zložky – politické strany a hnutia. Medzi negatívne javy politického života v Slovenskej republike patrí *nadradzovanie stranického princípu nad spoločenský princíp*. Tento jav sa zvykne označovať aj slovom partokracia.

Zásadnou modernizáciou by mala prejsť najmä slovenská stranická politika v zmysle jej väčšej profesionalizácie a personalizácie. Často sa tiež ako riešenie problémov navrhuje zmena volebného systému. Základný model politických inštitúcií a tvorba stranického prostredia sa viaže na pomerný volebný systém, ktorý bol v Československu zavedený po politických zmenách v roku 1989. Aplikácia pomerného volebného systému v podmienkach prechodu od autoritatívneho režimu k demokratickému pluralitnému systému usporiadania politických vzťahov najlepšie vyhovovala požiadavke prirodzeného formovania základných charakteristík stranického systému a prechodu k pluralitnej demokracii. Pomerný volebný systém aplikovaný v slovenskom politickom systéme po roku 1989 umožnil v dôsledku schopnosti transformovať reálne spoločenské konflikty do procesu tvorby politických rozhodnutí vytvorenie základných prvkov multipartizmu v straníckom systéme. Multipartizmus sa realizoval kvôli existencii viacerých konfliktných línií v slovenskej spoločnosti. Hlavnými konfliktnými líniami, ktoré charakterizujú podobu multipartizmu v Slovenskej republike od roku 1989 do súčasnosti, boli: a) totalitarizmus – demokratizácia, b) konzervativizmus – liberalizmus, c) centrum – periféria, d) mečiarizmus – antimečiarizmus, e) materializmus – postmaterializmus, f) etnicita – občanokracia.

V rámci týchto konfliktných línií sa postupne profilovala stranická scéna a v nej relevantné politické subjekty. Z hľadiska rozdelenia hodnotového priestoru sa po parlamentných voľbách roku 2002 začal proces kryštalizácie stranického priestoru na základe užšie vymedzených troch hodnotovo konfliktných línií: a) sociálnodemokratickej, b) konzervatívno-liberálnej, c) etnickej.

Zjednocovanie ľavicových politických subjektov na Slovensku malo po roku 1989 značne komplikovaný priebeh, pričom sa v ňom uskutočnilo mnoho nesystémových krokov. Až vstupom politickej strany SMER-SD do slovenskej straníckej politiky sa začal reálny proces zjed-

nocovania ľavice. Po postupnej ideovej kryštalizácii sa hlási k modernej sociálnodemokratickej orientácii. Táto strana má ambície pôsobiť čo najdlhšie v centre politického diania a súčasne profilovať ľavicové politické ciele: sociálna solidarita, sociálna spravodlivosť, rovnosť príležitostí. Smer-SD sa však usiluje aj o národný rozmer svojej politiky, čo je pre ľavicové strany neobvyklé. Konzervatívno-liberálna línia slovenskej politiky sa profilovala najmä prostredníctvom dvoch politických subjektov: KDH a SDKÚ-DS. Kým KDH presadzuje tradičné konzervatívne politické hodnoty (rodina, trhová ekonomika, reziduálny model sociálnej politiky), politický program SDKÚ-DS je kombináciou konzervatívnych a liberálnych hodnôt. Konfliktná línia medzi týmito stranami je daná konzervatívno-liberálnymi postojmi v niektorých otázkach cirkevného charakteru. Ďalšia – po voľbách 2010 už mimoparlamentná – politická strana Ľudová strana-Hnutie za demokratické Slovensko napriek začleneniu do európskeho stranického priestoru je naďalej programovo nedostatočne vyprofilovaná: osciluje medzi konzervatívnymi, socialistickými a liberálnymi hodnotami. Slovenská národná strana i Strana maďarskej koalície a do určitej miery aj strana Most-Híd sa považujú za etnické strany konzervatívneho typu, ktoré svoju dominantnú politickú agendu realizujú v priestore riešenia etnických otázok. Úspech strany Sloboda a solidarita v parlamentných voľbách v roku 2010 potvrdzuje nespokojnosť časti voličov s etablovanými stranami.

Uvedené nastavenie straníckej politiky slovenských parlamentných strán a dominancia sociálno-ekonomickej konfliktnej línie dáva predpoklady na otvorenie otázky zmeny pomerného volebného systému na väčšinový, resp. zmiešaný volebný systém a nahradenie multipartizmu bipartizmom, resp. tripartizmom v straníckom systéme. Dostupné analýzy však ukazujú, že súčasný volebný i parlamentný systém na Slovensku je vyhovujúci, zodpovedá štandardom Európskej únie a z hľadiska stabilizácie spoločnosti je žiaduce ho v strednodobom horizonte uchovať. Premena volebného systému z pomerného na väčšinový by neprinesla žiadne zásadné zmeny dynamiky vývoja spoločnosti, reprezentácie názoru verejnosti v Národnej rade SR či rozvoja politického systému. Ako výhodné sa však pre všeobecnú zrozumiteľnosť volieb javí zjednotenie či aspoň zblíženie volebných pravidiel pomerného hlasovania na rôznych úrovniach.

Ako najvhodnejší variant politického konsenzu v období prechodu od pomerného k väčšinovému volebnému systému sa niekedy uvádza tvorba zmiešaného, resp. „personalizovaného“ volebného systému, ktorým sa riadi stranícky život v podobne konsolidovaných postkomunistických demokraciách ako v Slovenskej republike (napríklad v Maďarsku, Česku, Litve). V tomto systéme by sa kombinovali princípy pomerného zastúpenia s prvkami väčšinového volebného systému. Napríklad v Česku však prax ukazuje, že ani takýto systém sám osebe nevedie ani k stabilizácii straníckeho systému, ani k skvalitneniu vládnutia či k lepšiemu prepojeniu politických elít s verejnosťou.

Požiadavky na zmenu volebného systému môžu vyplynúť tak z ustálenia volebných preferencií vo verejnosti, ako aj z ich premeny – stranícke elity môžu hľadať práve v zmene systému, kvóra či volebnej formuly riešenie svojich či spoločenských problémov. Analýzy ukazujú, že ***zmena volebného systému, ktorá by mohla ovplyvniť volebné výsledky, je na Slovensku možná. Je ale zrejmé, že túto úpravu neumožňuje obyčajná zmena v oblasti volebnej aritmetiky. Na ovplyvnenie volebných výsledkov by bolo nutné prejsť k zmenám v oblasti volebnej geometrie, t. j. k zvýšeniu počtu volebných krajov.***

Zvýšenie počtu volebných krajov by však muselo byť výrazné, pretože zvýšenie počtu na tri volebné kraje neprinesie do volebného systému žiadny zásadný pohyb a volebné výsledky zostávajú rovnaké. ***Aby bolo možné hovoriť o skutočnej zmene volebného systému, mal by sa***

nutne zvýšiť počet krajov minimálne na osem. Pri tomto zvýšení je už prakticky jedno, aká prepočítavacia metóda (volebná aritmetika) sa použije. Zvolenie jednej z metód by bolo skôr otázkou politickej taktiky a umením možného. Záujmy politických strán o takúto zmenu by nekopírovali rozdelenie na vládnu koalíciu a opozíciu. Koalícia, ako aj opozícia po voľbách do Národnej rady SR v roku 2006 boli zložené z jednej veľkej, jednej strednej a jednej malej strany a záujem o zmenu nebude zrejme ani po parlamentných voľbách v roku 2010. Avšak napríklad v Česku pristúpili pri voľbách do Európskeho parlamentu k vytvoreniu jediného volebného kraja.

Ďalšou možnou cestou k úprave výsledku volieb prostredníctvom zmeny volebného systému je zavedenie zmiešaného systému, no tento smer vývoja je však cestou do neistoty. Volič by v tomto systéme musel disponovať dvoma hlasmi a, ako už bolo povedané, nie je celkom isté, či by nemal tendenciu k vyvažovaniu politických síl. Otázkou tiež zostáva, ako by sa zmiešaný volebný systém podarilo presadiť (Krejčí, 2006; Baxa, 2009).

Úpravu volebného systému by mohol priniesť vznik dvojkomorového parlamentu. Skúsenosti z niektorých štátov (Česká republika, Švédsko atď.) však ukazujú, že tento krok neznamená zásadné zlepšenie legislatívneho procesu a je spojený s nepriaznivou reakciou verejnosti. Nápravu legislatívnych nedostatkov možno uskutočňovať tak v Národnej rade SR, ako aj prostredníctvom aktivít prezidenta štátu a Ústavného súdu SR. V štáte s veľkosťou Slovenska sa utvorenie druhej komory javí ako nefunkčný prepych. Predpoklad zmeny volebného správania v dôsledku vzniku druhej komory nie je predvídateľný – takéto správanie závisí od aktuálnej politickej a sociálnej situácie, nie od štruktúry parlamentu.

Štátna správa, verejná správa a samospráva

Aj keď je súčasné usporiadanie politického systému funkčné, v okamihu rastúceho napätia či dokonca politickej krízy sa otvoria témy jeho nesystémovosti či asymetrií. V rámci politického systému bude potrebné zvážiť aj reformu štátnej správy vrátane reformy ústredných orgánov. Niektoré ministerstvá, ktoré boli utvorené bezprostredne po zmene režimu, respektíve po vzniku samostatnej Slovenskej republiky, splnili svoju úlohu a vyžadovala by sa ich reorganizácia, prípadne zlúčenie s inými subjektmi či úplne zrušenie.

Vzhľadom na veľkosť Slovenskej republiky je súčasný počet ústredných orgánov štátnej správy neúmerne vysoký. Okrem redukcie ich počtu bude potrebné pristúpiť aj k zefektívneniu ich vlastnej činnosti. Následne pre zabránenie duplicity pri ich výkone bude potrebné nanovo ustanoviť náplne činnosti pre jednotlivé ministerstvá, dané kompetenčným zákonom. Vytvorenie spoločného systému na verejné obstarávanie nehnuteľností, informačných systémov a zabezpečovanie ďalších servisných činností pre orgány štátnej správy by umožnilo okrem zvýšenia efektívnosti zabezpečiť aj kompatibilitu informačných systémov jednotlivých inštitúcií, a tým získať komplexný zdroj informácií vzájomným prepojením databáz.

V Dlhodobej vízii rozvoja slovenskej spoločnosti (2008, s. 68) sme konštatovali, že „...celá reforma verejnej správy sa ‚zvrhla‘ najmä na radikálne zásahy v oblasti územného a správneho členenia republiky a v oblasti organizačnej štruktúry verejnej správy. Zdá sa, že len kreácia obecného zriadenia, utvorenie sústavy regionálnej samosprávy, decentralizácia kompetencií a fiškálna decentralizácia budú krokom vpred. Viac úsilia si vynúti modernizácia verejnej správy.“

Skúsenosti z reformy verejnej správy, uskutočňované od roku 2002, však ukázali jej slabinu. Zo strany štátu sa sice preniesli kompetencie, ale na ich uplatnenie v praxi boli potrebné aj finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu, ktoré prichádzali pomalšie. Ďalšie problémy, nad

ktorými sa musíme pri riešení stratégie rozvoja Slovenska zamyslieť, tvoria otázky lepšieho fungovania a počtu samosprávnych krajov – vyšších územných celkov (VÚC) a otázka celkovej koncentrácie osídlenia.

Proces regionalizácie Európskej únie je charakteristický hlavne posilňovaním právomocí na regionálnej samosprávnej úrovni. V súčasnosti na Slovensku prevažuje trend vnútorného skvalitňovania činnosti VÚC a neuvažuje sa o zmene ich počtu. Aj keď VÚC v Slovenskej republike vznikli v línii odporúčanej Európskou úniou, veľkosťou sú podstatne menšie než väčšina VÚC v regionálnom profile EÚ. Ich veľkosť je 800 tisíc obyvateľov a viac, kým slovenské VÚC sa pohybujú nad 500 tisíc obyvateľov. Z toho vyplýva, že načrtnutú **problematiku veľkosti VÚC bude treba riešiť aj s ohľadom na možnosti spolupráce domácich VÚC s regionálnymi celkami členských štátov EÚ.**

Ďalšou otázkou je celková **veľkosť sídiel, respektíve ich spájanie do väčších administratívnych celkov.** Prax ukázala, že pod ekonomickým tlakom dochádza k iniciatívnym spojeniam finančných prostriedkov a síl menších obcí, aby utvorili väčšie neoficiálne územné celky. Do určitej miery to pripomína niekdajšie strediskové obce. Je však nevyhnutné dosiahnuť spojenie – spoluprácu väčších sídelných štruktúr tak, aby sa dosiahla ich minimálna veľkosť nad 5 tisíc obyvateľov. Celkové roztrieštenie osídlenia v Slovenskej republike vytvára problémy pri voľbách do komunálnych orgánov, ale predovšetkým pri udržiavaní ekonomických činností, ktoré zabezpečovať majú municipálne orgány.

Ak to zhrnieme, na základe doterajších skúseností sa ukazuje, že zo sociálneho hľadiska pôjde pri verejnej správe o takú podobu regiónov, pri ktorej počet obyvateľov umožní vytvoriť „kompletnú“ sociálnu štruktúru s možnosťami sociálnej migrácie (vrátane spolupráce so zahraničnými regiónmi). Z ekonomického hľadiska ide o teritórium, ktoré má dostatočný potenciál pracovných síl pre rôzne činnosti vo výrobe, v distribúcii aj v službách, a zároveň aj dostatok kúpnej sily. Z hľadiska politického systému ide o územie, kde sa môžu úspešne realizovať politické subjekty a existuje v ňom aj dostatok a rozmanitosť ambiciózných jednotlivcov, ktorí sa chcú politicky prezentovať. Je to teritórium, kde sa vytvorili humánne i organizačné podmienky na existenciu politického pluralizmu a striedania pri moci – teda predpoklady fungovania politickej demokracie. Menší počet obyvateľov sťažuje existenciu strán (počet ich členov a prívržencov), ale aj znižuje počet pripravených uchádzačov o politické posty. Okrem toho sa ukazuje, že v malých regiónoch klesá aj podiel účastníkov volieb. Tým sa zhoršuje stav demokracie a vzniká skupina permanentne vládnuceho jednotlivcov. Z nich sa následne môžu sformovať nové oligarchické skupiny, prípadne môže namiesto formovania pluralitného systému striedania alternatív vládnutia dochádzať k personifikácii moci.

Štát a participácia

V prípade naplnenia scenára č. 1 – kontinuálneho vývoja – by sa úloha štátu a politiky presúvala z mocenskej do organizátorskej sféry. Pritom politika bude predpokladom vytvárania inštitucionálnych foriem a rámcov na hľadanie kompromisov, ale fungovanie týchto mechanizmov bude súčasne zvyšovať úlohu samotného politického systému. Vyvažujúca úloha štátu bude mať ešte väčší význam, keďže siete rôznorodých spoločenských zložiek majú značné zdroje vo vzájomnom prepájaní sa, ale zároveň ich možnosti sú diferencované a obsahujú riziká vzájomných sporov.

Okrem toho je otázne, či v časovom horizonte do roku 2020 nebude prevažovať organické

spájanie záujmov rôznorodých skupín, alebo sa prehĺbi súčasný negatívny trend, ktorý v konečnom dôsledku môže viesť k delegitimizácii demokracie.

Doterajšie odsúvanie odborov, resp. tradičných organizácií reprezentujúcich záujmy pracujúcich a stredných vrstiev, prebieha paralelne s upevňovaním neformálnych prepojení politickej a ekonomickej moci. Reprezentácia zamestnávateľov môže na rozdiel od odborov vďaka svojmu finančnému zázemiu ovplyvňovať proces prijímania politických rozhodnutí v oblasti ekonomickej a sociálnej politiky omnoho efektívnejšie. **Posilnenie pozície odborov môže byť významnou reakciou na prehĺbenie ekonomickej krízy, a preto je v stratégii nutné posúdiť možnosti zvýšenej kooperácie medzi odbormi a štátom.** Vzájomné porozumenie, únosný sociálny zmier pre štát, zamestnávateľov a odbory, ako aj korektné dohody sú pre Slovensko v súčasnej zložitej situácii nanajvýš potrebné.

Globálna hospodárska kríza, označovaná za štrukturálnu (ale čiastočne už aj systémovú), môže vyústiť do neočakávaných zmien. Dá sa na ne pripraviť iba nepriamo – nachádzaním nových ciest pre vývoj Slovenska. Z politických aspektov nepôjde o „rozhodovanie so znalosťou vecí“, ale skôr o „politické umenie“ – intuitívne sa rozhodnúť pre netradičné riešenia a dokázať ich v prípade chybného výberu pružne presmerovať na vhodnejšie trajektórie. Vychádzajúc z toho, vedenie štátu by malo začať intenzívnejšie spolupracovať s viacerými zložkami spoločnosti – s oficiálnymi štátnymi, ale aj neštátnymi inštitúciami (odbory, tretí sektor atď.), ktoré boli v období hospodárskeho rozmachu čiastočne bokom jeho záujmu. Ide o participovanie na činnosti v takých oblastiach, ktoré si v minulosti nevyžadovali od štátu okamžité zásahy, ale z hľadiska stratégie by mohol ich rozvoj postupne posilňovať stabilitu Slovenska a napomáhať sociálnu súdržnosť obyvateľstva. Pochopiteľne, za predpokladu, že hlavné smery sanácie chodu štátu v čase krízy zostanú zachované.

Veda

Ak vychádzame z toho, že vývoj globálnej hospodárskej krízy je v súčasnosti (r. 2010) nepredvídateľný, viaceré oblasti, ktoré boli doteraz na Slovensku ekonomicky prioritné či perspektívne, môžu sa po odznení krízy nachádzať v celkom inej pozícii. Na základe týchto predpokladov by mal štát robiť predovšetkým také politické rozhodnutia, ktoré by v rámci stratégie rozvoja Slovenska do roku 2020 síce neprinášali okamžité výsledky, ale mohli založiť pozitívne vývojové trendy. To si však bude vyžadovať zo strany politikov aj spoločnosti značnú trepezlivosť.

Skúsenosti z USA za veľkej hospodárskej krízy, keď boli v roku 1929 vložené do vedeckého výskumu finančné prostriedky, dokazujú, že tieto investície sa mnohonásobne vrátili. Ako zaznelo v spomenutom inauguračnom prejave prezidenta: „*Touto cestou by sa malo v súčasnosti vydať aj Slovensko,*“ keď podľa neho „*Slovenská akadémia vied je schopná predložiť štátu takú koncepciu financovania, ktorá môže pri aplikovaní získaných výsledkov priniesť vo viacerých okruhoch vedeckého bádania štátu úspory aj zisky.*“

Jedným z takýchto príkladov je už v minulosti predložený projekt koncepcie prevencie v zdravotníctve.⁴² Jej realizácia by v rámci spolupráce špičkových pracovísk SAV, VŠ, zdravotníctva

⁴² Materiál bol spracovaný a oficiálne predložený Úradu vlády SR koncom roka 2006. Na základe listu predsedu Zboru poradcov predsedu vlády SR bol postúpený ministrovi zdravotníctva SR (archív ÚPV SAV). Bol čiastočne zohľadnený v rámci vládou SR schválenej *Koncepcie štátnej politiky zdravia Slovenskej republiky* začiatkom roka 2008 v oblasti spolupráce vedeckých pracovísk 4.11 Veda a výskum (s. 16 – 17). Prevencia v zdravotníctve sa však medzi pri-

a ďalších inštitúcií z dlhodobého hľadiska šetrila financie vkladané do tohto rezortu a súčasne zlepšovala zdravotný stav obyvateľstva.

Apel prezidenta SR vyvolal pozitívnu reakciu vedenia SAV, ako aj Slovenskej rektorskej konferencie a ďalších výskumných pracovísk, ktoré môžu vo vybraných oblastiach výrazne pozdvihnúť kvalitu vedeckého výskumu na Slovensku.⁴³ Výsledkom bola 26. novembra 2009 v Bratislave vedecká konferencia s názvom *Veda, politika a štát* pod záštitou a za účasti prezidenta SR Ivana Gašparoviča, podpredsedu vlády a ministra školstva, zástupcov SAV, vysokých škôl, rezortných výskumných pracovísk a ďalších zainteresovaných účastníkov, ako súčasť riešenia Stratégie rozvoja Slovenska do roku 2020.⁴⁴ Predstavitelia vedeckej obce na nej prezentovali vo vybraných okruhoch, najmä zo sféry technických a prírodných vied, také výsledky vedeckého bádania, ako aj názory a predstavy, ktorých aplikovanie bude v záujme zlepšenia života spoločnosti. Vyhodnotenie konferencie sa – na základe predložených materiálov – uskutočnilo 10. februára 2010 na prijatí predsedu SAV a ďalších organizátorov podujatia u prezidenta SR Ivana Gašparoviča. Je na vedení štátu, či si pre nasledujúce obdobie vyberie z tejto ponuky „zdola“, jasne zadefinuje súčasné potreby spoločnosti a výrazne podporí cielený vedecký výskum ako jedno z východísk z globálnej krízy.

Keďže vedecká komunita získava v čase krízy vo vyspelých štátoch čoraz väčšiu váhu, objavujú sa v súvislosti so súčasným modelom tripartity názory, že skupina spoločnosťou všeobecne uznávaných vedcov by mohla reprezentovať neoficiálneho štvrtého partnera k vláde, odborom a zamestnávateľom.⁴⁵

Ekologické problémy, voda a kvalita života

Prehĺbenie globálnej ekonomickej krízy s jej sociálnymi a následne i politickými dôsledkami môže mať za následok konflikty vnútri slovenskej spoločnosti. Zdrojom konfliktov sa pravdepodobne stanú ekologické problémy predovšetkým vo vzťahu k vode, resp. k vodnému hospodárstvu. Hrozba globálneho otepľovania bude mať za následok znižovanie zásob pitnej vody, ale aj problémy pri zabezpečovaní závlahovej vody na správnom mieste a v správnom čase. Osobitne naliehavé to bude, keď pri nutných úsporách energií nastane nerovnomerné rozdelenie nákladov medzi jednotlivé vrstvy spoločnosti. Týka sa to aj otázok, ktoré sa momentálne nepociťujú ako

ority tohto dokumentu nedostala so zdôvodnením Ministerstva zdravotníctva SR v rámci pripomienkového konania, že „podpora zdravotnej prevencie je nesprávny termín. Samotná koncepcia štátnej politiky zdravia má preventívny charakter, preto nie je potrebné do materiálu zaradiť túto prioritu.“ Považujeme to nielen z vecného, ale aj z politického hľadiska za chybu, osobitne keď Ministerstvo zdravotníctva SR zdôrazňuje, že ide o politický dokument. Podľa skúseností zo škandinávskych štátov a Nemecka sa totiž ukazuje, že prevenčné programy sa stávajú v zdravotníctve významným aspektom. Ich realizácia sice z relatívne krátkodobého hľadiska predstavuje vyššie finančné zaťaženie, no na druhej strane skoršie stanovenie diagnóz a podchytenie klinických prípadov viac znižuje náklady na budúcu liečbu ako v prípade rozvinutia nemoci.

⁴³ V tomto duchu vyznelo aj prijatie zástupcov SAV a Slovenskej rektorskej konferencie 6. 11. 2009 u prezidenta SR Ivana Gašparoviča, ktorý na nej oznámil, že prijal za svoju agendu ako pomoc vláde v čase krízy podporu vedeckého výskumu a vzdelávania. Súčasne oznámil, že z jeho iniciatívy sa bude konať vedecká konferencia *Veda, politika a štát*. Jej prípravou a realizáciou poveril Ústav politických vied SAV. Oficiálnymi organizátormi konferencie boli Kancelária prezidenta SR a Slovenská akadémia vied.

⁴⁴ Pozri ku konferencii <www.sav.sk> a program konferencie (archív ÚPV SAV; Tisovič, 2009; Šikula, 2009, s. 29).

⁴⁵ *Štvorpartitu* už uplatňujú štáty so znalostno-sociálnym modelom, keď v nej „majú samostatné inštitucionálne zastúpenie nezávislí odborníci a experti z oblasti vedy a výskumu, univerzít a podobne“ (pozri Aiginger, 2007).

naliehavé, ale v strednodobom a dlhodobom časovom horizonte sa môžu ukázať ako zdroje napätia, napríklad v prípade prístupu k pitnej vode.⁴⁶

Slovensko má relatívne priaznivú situáciu z hľadiska zásob pitnej vody. Najvýznamnejším rezervoárom pitnej vody v Európe je Žitný ostrov. Okrem neho má aj hornatá časť Slovenska zatiaľ dostatok kvalitnej pitnej vody, no veľký výrub lesov po roku 1989 zapríčiňuje znižovanie schopnosti jej zadržiavania na našom území. Zásoby vody na Slovensku môžu znižovať aj negatívne dôsledky meniacej sa klímy. Naproti tomu zvyšujúce sa nároky jednotlivých priemyselných odvetví na jej spotrebu naznačujú, že celkové požiadavky na vodu budú vzrastať. Napríklad v poľnohospodárstve sú závlahy prakticky jediným disponibilným nástrojom na elimináciu škôd spôsobených suchom. Pokiaľ sa nebude uvažovať o radikálnej zmene osevného postupu, resp. zmene štruktúry pestovaných plodín, vzrastajúce požiadavky na vodu povedú k napätiu vodohospodárskej bilancii štátu. ***Napriek celkovým dobrým zásobám vody máme v dôsledku nerovnomerného plošného rozloženia území s prebytkom vodných zdrojov a hlavných užívateľov už aj na Slovensku nárast počtu regiónov s nedostatkom kvalitnej vody.***

Slovensko je viazané aj európskymi smernicami, ktoré je potrebné plniť.⁴⁷ Pri zabezpečovaní potrebných opatrení sa však pravidelne vyskytujú ťažkosti najmä v ich finančnom krytí. Sem patria aj otázky čistenia mestských odpadových vôd a manažment povodňových rizík.⁴⁸ V roku 2007 bola schválená a prijatá úloha FLOODRISK, v rámci ktorej je potrebné aj u nás vykonať celý rad opatrení v relatívne krátkom realizačnom období.⁴⁹

Keďže náprava negatívnych účinkov je dlhodobá záležitosť, považujeme za potrebné, aby sa v rámci stratégie rozvoja Slovenska do roku 2020 urobili zásadné politické rozhodnutia aspoň na výrazné spomalenie tohto nepriaznivého vývoja a plnenie záväzných medzinárodných úloh. Od toho závisí kvalita životného prostredia, výroba potravín i obnoviteľné zdroje energií. Teda aj celková kvalita života občanov Slovenskej republiky (Licari, 2008).

Spolupráca s cirkvami a náboženskými spoločnosťami

Vzťahy štátu a cirkvi sú stále citlivou politickou otázkou, keďže náboženstvo a duchovný život nie je iba súkromnou záležitosťou, ale sa premieňa aj do spoločenského a verejného života.⁵⁰ Treba rešpektovať, že časť spoločnosti hľadá vo svojom živote oporu vo viere. Veriaci ako súčasť spoločnosti, prirodzene, prezentujú svoje presvedčenie ovplyvnené náboženskými dogmami a ideami rovnako intenzívne ako ľudia bez náboženského presvedčenia. Od čias osvietenstva, ktoré prinieslo na túto problematiku nové pohľady v podobe oddelenia cirkvi od štátu,

⁴⁶ Na tento problém upozorňuje aj dokument Zdravie 21 – Zdravie pre všetkých v 21. storočí. Svetová zdravotnícka organizácia (SZO) – Regionálny úrad pre Európu (Kodaň, 1999); 21 cieľov globálnej stratégie zdravia pre všetkých do roku 2005/2010/2015/2020. Cieľ 10: Zdravé a bezpečné fyzické prostredie. „Do roku 2015 budú ľudia v regióne žiť v bezpečnejšom fyzickom prostredí...“ 10.2 „... ľudia budú mať všeobecný prístup k dostatočnému množstvu pitnej vody uspokojivej kvality.“ Tento dokument vychádza z Deklarácie zdravia ľudí vo svete, ktorá bola prijatá na 51. zasadnutí Svetovej zdravotníckej organizácie v máji 1998.

⁴⁷ Rámcová smernica EÚ č. 2000/60/ES o vode.

⁴⁸ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2007/271 EHS o čistení mestských odpadových vôd; Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2007/60/EC z 23. októbra 2007 o hodnotení a manažmente povodňových rizík.

⁴⁹ Akčný plán Medzinárodnej komisie pre ochranu Dunaja (ICPDR), kde je Slovensko riadnym členom.

⁵⁰ Pozri Čikeš (2009), s. 99 – 123. Tiež v prepracovanej knižnej podobe – Čikeš, R.: Vzťahy štátu a cirkvi na Slovensku. Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, Bratislava 2010. Z historických aspektov pozri Sokolová (2009).

sa takéto názory a postoje stávajú trvalou súčasťou úvah o usporiadaní ich vzájomných vzťahov. Vo všeobecnosti však takýto systém prevláda skôr v západnej než východnej časti Európy. V slovenských pomeroch je zavedenie úplnej odluky cirkvi od štátu v krátkom časovom horizonte nereálne. Žiadna vládna koalícia po vzniku samostatnej Slovenskej republiky otvorene a oficiálne nepresadzovala striktnú finančnú odluku cirkví podľa americkej, resp. francúzskej úpravy.

Riešenie tejto otázky sa zatiaľ odkladá, pričom cirkvi argumentujú, že v prípade blízkej zmeny tohto systému nebudú môcť vykonávať plnohodnotne svoje aktivity v prospech všetkých. V týchto súvislostiach sa hovorí najčastejšie o tzv. asignačnom modeli financovania, ktorý sa používa v Taliansku, kde sa občan rozhoduje o presúvaní časti svojich daní buď na jednu z registrovaných cirkví, alebo na štát (Čikeš, 2009, s. 106 – 110).

Na základe faktov možno doložiť, že od roku 1989 všetky vlády v rôznej miere prezentovali svoje pozitívne postoje k cirkvám. Potvrdzuje to napríklad aj Programové vyhlásenie vlády SR zo 4. augusta 2006, v ktorom sa v týchto súvislostiach píše: „*Vláda SR považuje za dôležité udržiavať harmonické vzťahy štátu s cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Deklaruje záujem rozvíjať partnerský dialóg s ich predstaviteľmi vo všetkých oblastiach, kde sa angažujú pri riešení celospoločenských problémov, a podporí sociálne, kultúrne, vzdelávacie a iné verejnoprospešné aktivity cirkví a náboženských spoločností.*“ Viackrát bol deklarovaný záujem vlády zachovať status quo a neotvárať „problémové“ okruhy, ako sú napríklad registrované partnerstvá či zmluva o výhrade vo svedomí alebo finančná odluka. Výraznejšia zmena vo vzťahu štátu k cirkvám nastala iba v prípade sprísnenia podmienok registrácie, keď od 1. mája 2007 došlo k novelizácii zákona č. 308/1991 v znení neskorších predpisov.

Isté rozpory sa však prejavili aj medzi jednotlivými cirkvami, keďže nové vedenie Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku prestalo podporovať požiadavku katolíckej cirkvi na zmluvu o výhrade vo svedomí, ktorá by umožnila ľuďom odmietnuť niektoré činnosti s ohľadom na zásady ich viery (otázka interrupcií či eutanázie). Podľa ECAV „*nie je svedomie u nikoho z ľudí dokonalé, ale naopak, je poddané hriechu. Preto z neho nemožno vytvoriť právnu normu.*“ Napriek odlišnostiam názorových postojov jednotlivých cirkví a náboženských spoločností na riešenie rôznych spoločenských problémov by bolo vhodné, aby spolupráca so štátom bola postavená na báze ekumenizmu, vzájomného porozumenia a tolerance.

Pri hodnotení dokumentu *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti* za účasti najvyšších ústavných činiteľov dňa 1. apríla 2009 v Bratislave bola v uvedenom smere nastolená aj otázka spolupráce štátu s cirkvami. Tá je vo Vízii (2008, s. 68) spomenutá v koncentrovanej podobe v scenári Kontinuálneho vývoja Slovenska, kde sa uvádza: „*Ako významné pre budúcnosť sa v tomto smere javí aj zlepšenie spolupráce štátu s cirkvami, napríklad vo sfére formovania ľudských duchovných hodnôt a v sociálnej oblasti.*“ Po vzniku hospodárskej krízy význam spolupráce štátu a cirkví pre stratégiu rozvoja slovenskej spoločnosti do roku 2020 ešte vzrástol.

Vedenie štátu, cirkví a náboženských spoločností by sa mali spoločne sústreďovať na humanizáciu a demokratizáciu slovenskej spoločnosti. Napríklad na presadzovanie princípu uskutočňovania spravodlivosti, etickú hodnotu mieru, princíp slobody, princíp solidarity – pomoc chudobným a chorým, na toleranciu k iným názorom atď. ***Inšpirujúcimi sú v tomto zmysle pápežské sociálne encykliky, ktorých obsah pomáha vymedziť mravný rozmer štátnej politiky.*** Tieto hodnoty sú vlastné nielen teologickej sociálnej etike, ale aj súčasnému sekulárnemu svetu.

Cirkvi a náboženské spoločnosti by mali hľadať v spolupráci so štátnymi orgánmi aj nové prístupy k spoločnosti a prispôbovať sa aktuálnej potrebe a okolnostiam. Značné rezervy v tomto smere sa vyskytujú najmä pri práci cirkví s rímskym etnikom (Grešková, 2009). Treba však

zdôrazniť, že ide o zložitú prácu, kde majú svoj dlh aj štátne inštitúcie či tzv. tretí sektor. Na druhej strane by sa mala finančná podpora štátu viac zamerať na konkrétne aktivity pre spoločnosť realizované v rámci jednotlivých zborov a farností, napríklad v sociálnej oblasti, na kultúrne, vzdelávacie i športové aktivity, ktoré pozitívne formujú najmä mladú generáciu.

Kultúra a šport

Na rozvoji spoločnosti do roku 2020 by sa mala výraznejšie podieľať – v rámci tzv. nevýrobnej sféry – aj vhodná politika štátu v oblasti kultúry.⁵¹ Tá mohla po roku 1989 kultivovať myslenie a konanie obyvateľstva pri prechode na nový životný štýl, zostávala však bokom od záujmov štátu. Živelný vývoj kultúry na komerčnej báze sa negatívne prejavil hlavne v elektronických médiách, kde vzhľadom na preferovanie sledovanosti boli uprednostňované rôzne „reality šou“ bez akejkoľvek obsahovej hodnoty.

Na zachovanie a vytváranie kultúrnych hodnôt potrebujeme preto dôsledne realizovať takú koncepciu štátnej kultúrnej politiky, ktorá bude predovšetkým podporovať pôvodnú domácu tvorbu. Treba mať na pamäti, že jazyk a kultúra v tom najširšom zmysle slova sú najvlastnejším a najvýraznejším prejavom identity národa, štátu a jeho menšín v integrovanej Európe. Tak možno na báze spoločného kultúrneho dedičstva a aktivít aj v čase hospodárskej krízy udržiavať a rozvíjať spolupatričnosť obyvateľstva a formovanie pozitívneho vzťahu k štátu, v ktorom žije.

Za samozrejmu súčasť kultúrno-sociálnej reality sa považuje aj ***telesná kultúra a šport***. Je významnou hodnotou spoločenského aj individuálneho života. ***Stáva sa fenoménom podieľajúcim sa na utváraní koncepcie európskeho životného štýlu*** ľudí modernej spoločnosti, je agendou orgánov EÚ a vlád jednotlivých jej štátov.

So zmenou ekonomického postavenia niektorých štátov a svetadielov prichádza nová konkurencia a s ňou aj rapidne zvyšovanie športovej výkonnosti. To kladie oveľa väčšie nároky na starostlivosť o vrcholový šport a štátnu reprezentáciu. Nezachytenie tejto tendencie by znamenalo stratu pozícií a vplyvu Slovenska na kontinentálny či svetový šport. Paralelne s rozvojom vrcholového športu a jeho zázemia – výkonnostného športu však nemožno zabúdať ani na riešenie otázok masového športu s akcentom na mládež a podporu rozvoja rodinného športovania a primeraných pohybových aktivít. Tie majú pre zdravie a kvalitu života občanov Slovenska mimoriadny význam.⁵²

S rozvojom športu súvisí aj rozpracovanie legislatívy týkajúcej sa migrácie športovcov a funkcionárov, potlačania prejavov výtržníctva a vandalizmu počas športových podujatí a v neposlednom rade aj riešenie problému úplatkárstva v športe. Ako ukazujú skúsenosti po roku 1989, agenda v oblasti športu už vyžaduje sústrediť kvalifikovaných odborníkov v rámci

⁵¹ Pozri Ekonomika kultúry v Európe. Štúdia vypracovaná pre Európsku komisiu (Generálne riaditeľstvo pre vzdelávanie a kultúru), október 2006 < www.keanet.eu >; Novotný (2008); Z okraja do stredu. Príspevok do diskusie o kultúre a rozvoji v Európe. Bratislava : Ministerstvo kultúry SR 2004.

⁵² Dokument Zdravie 21 – Zdravie pre všetkých v 21. storočí. Svetová zdravotnícka organizácia (SZO) – Regionálny úrad pre Európu (Kodaň, 1999); 21 cieľov globálnej stratégie zdravia pre všetkých do roku 2005/2010/2015/ 2020. Cieľ11: Zdravšie žiť. „Do roku 2015 by ľudia všetkých vrstiev spoločnosti mali viesť zdravší spôsob života...“ 11.1 „...zlepšiť – ozdraviť stravovacie zvyklosti, telesnú a sexuálnu aktivitu.“ Pozri aj – Koncepcia štátnej politiky zdravia Slovenskej republiky, s. 5. Materiál na rokovanie vlády SR č. 28747-2/2007-ŠT.

zastrešujúcej inštitúcie, ktorá by celoštátne koordinovala oblasť telesnej kultúry a športu na Slovensku (Korček, 2005). To sa týka aj potreby kvalitného inštitucionálneho zabezpečenia vedeckého výskumu.

Etnické zloženie a občianska spoločnosť

Strategickým cieľom politickej aktivity na domácej scéne je vytvorenie občiansky integrovananej spoločnosti. Ide o spoločnosť slobodných, svojprávných a rovnoprávných občanov s vymedzenými právami, povinnosťami a zodpovednosťami, s právnym, racionálnym aj citovým vzťahom k štátu. ***Koncepcia budúcej národnostnej politiky Slovenskej republiky musí nanovo definovať vzťah medzi etnickou – národnou a štátnou – občianskou identitou.*** Obe musia pre spoločnosť predstavovať pozitívne hodnoty, hodné rozvoja a ochrany. V modernom, demokratickom štáte by takéto usporiadanie vzťahov medzi etnickou a občianskou identitou na princípe *primus inter pares* nemalo znamenať, že etnická identita má menšiu, nižšiu hodnotu ako občianska identita.

Národnostná politika musí vychádzať z občianskeho princípu. Predmetom národnostnej politiky nie sú samostatní príslušníci národnostných menšín, ale vzťah spoločnosti, štátu k príslušníkom národnostných menšín. ***Základným cieľom národnostnej politiky je integrácia príslušníkov národnostných menšín do občianskej spoločnosti.*** V týchto súvislostiach považujeme za dôležité zdôrazniť, že pozitívny vzťah občana k svojmu štátu je podmienený nielen jeho poznaním spoločnosti, ale aj jeho cieľavedomou výchovou k vlastenectvu, tolerancii a lojalite. Pod vlastenectvom rozumieme pozitívny, uvedomelý aj citovo prejavovaný vzťah k svojmu etniku a k územiu – vrátane štátu, v ktorom žije. Toleranciu v našom prípade predstavuje znášanlivosť voči príslušníkom iných etnických spoločenstiev, ktoré žijú v spoločnom štáte, a k ich odlišnému správaniu podmienenému inou kultúrnou tradíciou. Za lojalitu k štátu nemožno považovať prehnaný alebo dokonca vynútený vzťah k nemu, ale vzťah založený na možnosti voľby s určitou dávkou emotívnej angažovanosti v jeho prospech.

Ovládanie štátneho jazyka všetkými občanmi štátu by malo byť v občianskom štáte samozrejmosťou. V Slovenskej republike to tak nie je. Ide v prvom rade o občanov Slovenskej republiky, príslušníkov národnostných menšín. Tí síce majú právo na osvojenie si štátneho jazyka, ale nemajú povinnosť, a spravidla ani potrebu, ho ovládať. Žijú v jazykovo uzavretom prostredí, kde bezprostredne k jednoduchému spôsobu života, s minimálnymi kontaktmi na úrady mimo svojho bydliska, iný ako menšinový jazyk obvykle ani veľmi často nepotrebujú. Na druhej strane súčasný právny stav neumožňuje zákonným spôsobom uložiť povinnosť ovládania štátneho jazyka všetkým jeho občanom. V súčasnosti sa táto povinnosť môže uložiť len občanom, ktorí sú zamestnaní v štátnej alebo verejnej službe.

Okrem kvality rozhovoracích procesov a otázky participačnej rovnosti sa v oblasti konceptu občianstva dostanú do popredia aj kultúrne faktory vyplývajúce z posilňovania interkultúrnej komunikácie, migračných pohybov obyvateľstva smerom zo Slovenska, ako aj dovnútra krajiny.

Maďarská menšina

Strategickým cieľom v oblasti národnostných vzťahov, ktoré sa prelínajú so slovensko-maďarskými medzištátnymi vzťahmi, ostane eliminovanie prehnanej politizácie tejto otáz-

ky. Ako napríklad v druhej polovici roka 2008, keď sa tieto záležitosti riešili na úrovni prezidentov a premiérov oboch štátov či „návštevami“ poslancov EÚ. Podobne vyhrotená situácia vo vzájomných medzištátnych vzťahoch nastala aj v roku 2010 v súvislosti s prijatím zákona o dvojacom občianstve v maďarskom parlamente a následnou reakciou v Národnej rade SR. Dôležité bude, či sa podarí sformulovať politiku, ktorá dokáže predchádzať vzniku napätia spočívajúceho v citlivých bodoch vzájomných vzťahov a v rámci možností ho zmierňovať. V týchto súvislostiach treba zásadným spôsobom odlišiť medzištátne slovensko-maďarské vzťahy od interných vzťahov Slovenskej republiky k vlastnej maďarskej národnostnej menšine.

Medzištátne slovensko-maďarské vzťahy by sa mali riešiť a prezentovať v nasledujúcich rovinách:

1. Štandardné vzťahy dvoch členských štátov EÚ a NATO.
2. Vo vzťahu k minulosti:
 - a) zaoberať sa riešením otázok, o ktorých sú oba štáty ochotné konštruktívne rokovať,
 - b) otázky, ktoré nedokážu Slovensko a Maďarsko v súčasnosti ešte riešiť, treba ponechať zatiaľ vedeckému bádaniu a politicky ich neotvárať.

Rómska menšina

Na rozdiel od maďarskej menšiny, ktorá sa zúčastňuje priamo na parlamentnej činnosti a v minulosti aj vládnej činnosti, ***na Slovensku chýba uznávaná rómska politická reprezentácia.*** Pritom riešenie rómskej otázky je jednou z priorít Európskej únie. Predstavitelia rómskych komunít vystupujú politicky skôr individuálne, aj keď navonok sa prezentujú ako vodcovia politických subjektov. Bolo by vhodné, aby politickí zástupcovia Rómov začali vo väčšej miere pôsobiť v rámci existujúcich strán, čím by sa postupne integrovali do bežného fungovania politického života. To však závisí od vedenia politických subjektov, či dokážu Rómom ponúknuť prítiažlivé politické programy, v ktorých by bola strategicky zakotvená rómska otázka. Inak môže v najbližších rokoch nastať situácia, že pod vplyvom nepriaznivých sociálnych pomerov, spôsobených hospodárskou krízou, sa vytvorí v lepšom prípade radikálna rómska strana alebo sa na etnickom základe budú utvárať – organizačne nezvládnuteľné – živelné pohyby, podliehajúce davovej psychóze. Rómske nepokoje z januára 2004 to už naznačili.

Po novembri 1989 sa realizovalo viacero výskumných projektov, vedeckých podujatí, vznikli knižné publikácie, ktoré nám umožnili lepšie spoznať rómsku problematiku (pozri napr. Benkovič, 2004). Napriek úsiliu štátu a ním utvoreného Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity nie je celkové riešenie rómskej otázky na Slovensku veľmi úspešné. Naše skúsenosti a poznanie v týchto súvislostiach ukázali, že by mal platiť princíp: na jednej strane pomoc štátu rómskym komunitám, ale súčasne na druhej strane aj povinnosti a spolupráca komunít pri ich integrácii do občianskej spoločnosti.

Jedným zo spôsobov zlepšenia postavenia Rómov by mohlo byť prechodné vytvorenie určitých inštitúcií (orgánov), ktoré by pomáhali v spolupráci s Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR i ďalšími vládnymi zložkami, ale aj dobrovoľníckymi organizáciami zlepšovať ekonomickú a sociálnu situáciu Rómov. Riešenie by sa malo v rámci stratégie rozvoja Slovenska do roku 2020 realizovať nasledujúcim spôsobom: Uskutočniť strategické kroky inklúzie sociálne vylúčených so zameraním na rómske etnikum, ktoré bude vychádzať z *Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015* a ďal-

ších prijatých dokumentov.⁵³ V tejto línii – aj s prihliadnutím na najnovšie vedecké poznatky – je potrebné plniť úlohy najmä v oblastiach: vzdelávanie, bývanie, zdravie a zamestnanosť a pri riešení prierezovej problematiky – chudoba, diskriminácia a rodové otázky. To si však bude vyžadovať aj od rómskej komunity výraznú zmenu jej názorových postojov, aby sa z pasívnej okrajovej zložky spoločnosti začala postupne meniť na aktívnejšiu, ktorá by sa spolu s majoritou podieľala na interkultúrnom či multikultúrnom dialógu. Tým by sa mohla dosiahnuť participácia tejto minority na chode celej spoločnosti.⁵⁴

Migrácia a integrácia

Migrácia je fenomén starý ako ľudstvo samotné. Nemožno s ním bojovať, ale je potrebné naučiť sa ho zvládať a manažovať. Problematika je o to akútnejšia, že **k špecifickým politickým následkom tohto javu prispieva aj pokles pôrodnosti na Slovensku. Doterajšia kultúrna, resp. etnická homogenita regiónov bude značne narušená a zvýši sa podiel imigrantov v slovenskej spoločnosti.** Okrem etnickej a pravdepodobne aj rasovej rôznorodosti sa zvýši aj jazyková a náboženská heterogenita slovenskej spoločnosti. Integrácia imigrantov, na ktorú slovenská spoločnosť nie je dostatočne pripravená, sa stane pre ňu jednou z kľúčových výziev. Súčasná koncepcia fakticky nulovej otvorenosti štátu pri udeľovaní politického azylu a sprísňovanie poskytnutia trvalého pobytu cudzincom z krajín mimo EÚ je z dlhodobého hľadiska neudržateľná. **Zvládnutie výziev súvisiacich s medzinárodnými migráciami je podmienené tým, nakoľko včas Slovensko dokáže vypracovať novú stratégiu migračnej politiky, ktorá by definovala priority tak, aby zabezpečili vyvážený prírlev zahraničných migrantov.**

V záujme Slovenskej republiky je, aby išlo o také skupiny obyvateľstva, ktoré pri zohľadnení bezpečnostného aspektu štátu budú prínosom pre trvale udržateľný rozvoj hospodárstva. Mimoriadnu pozornosť treba venovať najmä vysokokvalifikovaným pracovníkom. Rozhodujúcim kritériom je absorpčná schopnosť slovenskej spoločnosti integrovať ich jednak vzhľadom na potreby trhu práce, jednak z hľadiska nimi vyznávaných kultúrnych hodnôt. **Potreba vonkajšej pracovnej sily by mala byť iba ako doplnok k rozvoju spoločnosti.**

Imigrácia cudzincov, integrácia a poskytovanie azylu sú jednou z oblastí, ktoré sú zahrnuté do programu nepretržitého posilňovania nástrojov spolupráce a výmeny informácií a skúseností v rámci EÚ. V roku 2003 boli prijaté spoločné základné princípy imigračnej, integračnej politiky

⁵³ Dekáda začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015 vznikla z iniciatívy ôsmich štátov strednej a juhovýchodnej Európy ako ich spoločná báza na zlepšenie života Rómov v Európe. Na tento dokument nadväzuje *Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike (solidarita – integrácia – inklúzia 2007 – 2015)*. Pozri aj priebežné hodnotenie z roku 2008 *Polčas odpočtu programového vyhlásenia vlády SR z perspektívy inklúzie marginalizovaných rómskych komunít po dvoch rokoch* a stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru na tému *Integrácia menšín – Rómovia*. Úradný vestník EÚ C 274/88 z 3. 2. 2009. V tomto duchu boli akceptované aj pripomienky Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, v rámci prípravy 2. etapy Programu zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku na roky 2009 – 2015, t. j. dokumentu, ktorý bude cielene riešiť problematiku znevýhodnených komunít vrátane marginalizovaných komunít. K rómskej problematike pozri *Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti*. Úplná verzia (Podklad pre prvú oponentúru) Bratislava január 2010, s. 373 – 379.

⁵⁴ Uznesenie Európskeho parlamentu z 31. januára 2008 o európskej stratégii riešenia rómskej problematiky. Pozri aj Mattoová (2009); Gábor (2009); Dudinská a Dudinský (2009). V týchto súvislostiach dávame do pozornosti zákon Francúzskej republiky č. 32/2005 o sociálnej kohézii. In: ARATHOON, G. – DELVAUX, A. – DEPINCE, K. – YADE, R.: La loi du 18 janvier 2005 de programmation pour la cohésion sociale. Regards sur l'actualité. Les dossiers de Regards sur l'actualité. Dossier La loi de cohésion sociale. Paris Cedex: N°311. Mai 2005. ISSN: 0337 – 7091 www.ladocumentationfrancaise.fr

a politiky zamestnanosti v krajinách EÚ a následne 19. novembra 2004 prijala Rada pre spravodlivosť a vnútorné veci konkrétne kritériá. Ich rozpracovanie na podmienky Slovenska dostalo za úlohu riešiť aj Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Jedným z významných posunov v roku 2008 bolo prijatie Európskeho paktu o imigrácii a azyle. V duchu príslušných dokumentov EÚ predložilo MPSVaR SR na rokovanie vlády Konceptiu integrácie cudzincov v Slovenskej republike, ktorá bola schválená 6. mája 2009. Z hľadiska ďalších praktických krokov a implementačných opatrení v kontexte európskej migračnej a integračnej politiky bola prezentovaná 29. júna 2009 v rámci odbornej konferencie *Integrácia cudzincov na Slovensku: Od koncepcie k implementácii*.⁵⁵ Všetci zainteresovaní boli vyzvaní striktnie plniť uznesenia vlády schválené v koncepcii. Výrazný posun v riešení tejto agendy sa očakáva vznikom novej inštitúcie v roku 2010 ako zastrešujúceho prierezového orgánu pre oblasť migrácie a integrácie cudzincov.

Slovensko si nemôže dovoliť nezvládnuť výzvy nastolené koncepciou integrácie cudzincov, čo by prinieslo veľa nežiaducich prvkov na trhu práce, v spoločnosti a spontánny prílev imigrantov, ktorých Slovensko nebude schopné integrovať. Viedlo by to k vytvoreniu novej kategórie obyvateľstva (príklad Francúzska či Nemecka), ohrozeného sociálnou exklúziou. Vznik tohto segmentu bude mať za ***následok sociálne konflikty, ktoré sa budú prelínať s konfliktmi kultúrneho charakteru*** a následne viesť k posilneniu nacionalistických a xenofóbnych tendencií v slovenskej spoločnosti.

Okrem integrácie zahraničných imigrantov bude potrebné uvažovať aj o tom, ako možno pritiahnúť na Slovensko tých svojich občanov, ktorí ho v minulosti opustili, resp. usilovať sa, aby naši občania nestratili so Slovenskom sociálny kontakt. Po roku 2004 vzrástol podiel mladšej generácie pôsobiacej v zahraničí za ekonomicky výhodnejších podmienok. V čase hospodárskej krízy títo slovenskí občania prichádzajú vo zvýšenej miere o zamestnanie a registruje sa zvýšený počet návratov. Preto je potrebné vytvoriť sociálne a ekonomické mechanizmy, ktoré im uľahčia podmienky na návrat aj vzhľadom na ich väzby so Slovenskom.

Vytváranie občiansky integrovanej spoločnosti

Na posilňovanie a rozvoj občiansky integrovanej spoločnosti, vytváranie ovzdušia tolerance, lojality k vlastnému štátu a pestovanie vlastenectva ***je potrebné prijať na úrovni štátu stratégiu rozvoja občiansky integrovanej spoločnosti***. Mala by obsahovať základné ciele – akú spoločnosť na občianskom princípe chceme budovať, akými prostriedkami tieto ciele chceme dosiahnuť. Mala by zároveň určiť zodpovedné organizácie, ktoré budú mať vymedzenú pôsobnosť a úlohy pri dosahovaní týchto cieľov. Hlavnými cieľmi stratégie rozvoja občiansky integrovanej spoločnosti by mali byť:

- výchova všestranne rozhladeného a vyspelého občana s moderným vlastenectvom,
- pestovanie ducha tolerance a občianskeho porozumenia,
- pestovanie podmienok na prirodzené prejavy občianskej súdržnosti,
- dosiahnutie vysokej úrovne občianskej lojality spoločenských skupín s rôznou identitou,

⁵⁵ Dokument *Koncepcia a integrácia cudzincov v SR* bol schválený uznesením vlády SR č. 338 zo 6. mája 2009. Spomenutá konferencia bola záverečnou fázou Národného projektu Európskeho fondu pre integráciu štátnych občanov tretích krajín *Výpracovanie analýz a odporúčaní pre tvorbu koncepcie integračnej politiky*, ktorá je financovaná Európskou úniou. Materiál bol vydaný aj ako interná knižná publikácia MPaSV SR.

- dosiahnutie vysokej miery participácie a zúčastnenosti občana na rozhodovacích procesoch,
- podpora širokej informovanosti o činnosti volených zástupcov a orgánov.

Európska identita, národná a štátna identita, vlastenectvo

Po vstupe do Európskej únie pribudla každému občanovi Slovenskej republiky popri etnickej a štátnej príslušnosti identita tretia – „európska“. ***Príslušníci národnostných menšín budú v rámci Únie vnímaní v prvom rade ako občania členských štátov, a nie ako príslušníci národnostných menšín.*** Zdôrazní sa tak význam štátnej/občianskej príslušnosti. Každý štát predsa v prístupujúcej zmluve k EÚ dohodol pre seba a svojich občanov iné podmienky vstupu. Táto skutočnosť už môže niesť v sebe ***nebezpečenstvo oslabenia etnickej identity, osobitne u príslušníkov mladších generácií.*** Tí sa najčastejšie budú pohybovať mimo svojho materského štátu, kde môžu byť vystavení tlaku integrovať sa do nového prostredia. V dôsledku toho môže u nich nastať oslabenie väzieb na ich etnické spoločenstvo.

Zmeny v hodnotovej orientácii môžu v súvislosti s prehlbovaním globálnej ekonomickej krízy nadobúdať závažné dôsledky. ***Veľkým problémom sa môže stať oslabovanie historického vedomia obyvateľstva. To môže v prepojení na súčasnú masovú kultúru so zahraničnými vzormi oslabovať národnú i štátnu identitu, formovanie vlastenectva, a tým narušiť väzby občanov s politickou elitou. Pri stagnácii životnej úrovne stredných vrstiev či dokonca pri jej poklese sa hodnotová stmelenosť slovenskej spoločnosti môže stať rozhodujúcou pre stabilizáciu štátu.***

Pri upevňovaní a rozvíjaní historického vedomia spoločnosti bude potrebné koncepčne argumentovať a vo väčšej miere približovať verejnosti pozitívne fakty zo slovenských dejín a pôsobenie významných slovenských osobností, ktorých vlastenectvo a národná identita nešli na úkor príslušníkov iných národov. Takým bol napríklad M. R. Štefánik. Na jeho životných postojoch možno okrem iného poukázať, že aj pri nedostatku finančných zdrojov sa dajú úspešne presadzovať politické zámery. V týchto súvislostiach netreba zabúdať ani na osobnosti, akou bol napríklad maďarský intelektuál a politik Oszkár Jászi, usilujúci sa o dobré spolužitie národov v multietnickom prostredí Rakúsko-Uhorska. Udalosti spojené so vznikom Česko-Slovenska v roku 1918, demokratický vývoj do roku 1938, protifašistický odboj za druhej svetovej vojny a Slovenské národné povstanie, Dubčekov pokus o reformu v roku 1968, korektné rozdelenie spoločného štátu s Čechmi a súčasná existencia dvoch samostatných štátov v rámci EÚ, to sú fakty ktoré dávajú príležitosť na posilňovanie historického vedomia nielen v domácom, ale aj v medzinárodnom kontexte na pôde Európskej únie. Potvrdzuje to aj dokument *Spoločné vyhlásenie pri príležitosti 90. výročia vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov*, ktorý podpísali 30. októbra 2008 v Martine predseda Národnej rady Slovenskej republiky, predseda Senátu parlamentu Českej republiky a predseda Poslaneckej snemovne parlamentu Českej republiky (Pekník, 2008, s. 313).

Pozitívne formovanie historického vedomia si bude vyžadovať koncepčné, systematické zameranie sa na historické tradície a ich inovácie s cieľom podporovať vlastenectvo celej spoločnosti a posilniť jej identitu so Slovenskom. Príkladom nám môžu byť predchádzajúce generácie amerických Slovákov a tiež príslušníci národností, ktorí si zachovávajú svoju identitu a pozitívny vzťah k pôvodnej vlasti bez ohľadu na to, kde sa vo svete nachádzajú.

Politika, médiá a informačná spoločnosť

Na stav politickej kultúry má výrazný vplyv osobný príklad predstaviteľov politických, intelektuálnych a kultúrnych elít (Brňák, Jaššová a Pekník, 2008). Vzorce ich správania transportujú médiá medzi obyvateľstvo. Sklon médií ku skratkovitému videniu, zosilňovaniu dramatickosti mocenského konfliktu sú jadrom negativistického videnia politiky. Posilňovanie úlohy médií v politike môže viesť k bulvarizácii, populizmu a v konečnom dôsledku k mediokracii a k marketingovému chápaniu politiky.

V súvislostiach s odhaľovaním rôznych negatívnych javov v slovenskej spoločnosti treba však v mediálnom priestore plne akceptovať tzv. investigatívnu žurnalistiku podloženú konkrétnymi faktami a dôkazmi. Tak to bolo okrem iného pri známom prípade netransparentného predaja emisií, ktorý sa riešil odvolaním najvyšších štátnych úradníkov. Na druhej strane však treba rozhodne odmietnuť napríklad mediálny pokus o škandalizovanie vedeckej konferencie *Slovensko a odkaz novembra 1989* ešte skôr, než sa začala, a následné odmietnutie písomnej reakcie českého politológa, ktorý na nej vystúpil.⁵⁶

V tejto situácii môže ako obranný reflex občianskej spoločnosti rásť *význam ohnísk alternatívnej kultúry a politickej aktivity*. Rozvoj prvkov digitálnych komunikácií, autonómnych komunikačných sietí spolu s technologickým pokrokom povedie k uspokojovaniu komunikačných potrieb občana mimo rámca tradičných inštitúcií, a tým k oslabovaniu úlohy politických strán, odborov, cirkví, ale aj mimovládnych organizácií. To treba považovať za nezvratný proces prinášajúci so sebou mnohé riziká. V dôsledku motivácie, ideovej a finančnej podpory niektorých nezávislých či priamo protivládnych organizácií môže nastať oslabenie politického systému – najrôznejší oligarchovia, zahraničné mocenské skupiny či nadnárodné monopoly môžu viesť svoje spory i na území Slovenska.

Ako žiaduce sa ukazuje *vypracovanie stratégie informačnej bezpečnosti Slovenska*, ktorá by pomohla – napríklad v prípade prehlbenia ekonomickej, národnostnej či politickej krízy – stabilizovať spoločnosť a zabezpečiť fungovanie štátu. To by zároveň zabránilo možnému zneužitiu osobných údajov, nezákonnému posielaniu nebezpečných oznamov, kyberšikanovaniu a ďalším formám kybernetickej kriminality.

Zásadným prvkom zmien spoločnosti sú a zostanú aj v najbližších rokoch technologické zmeny. Cieľom je priviesť každého občana, každú domácnosť, školu, firmu a úrad do digitálneho veku. Občania sa čoraz viac stávajú závislými od informácií doručených prostredníctvom telekomunikačných technológií. Vzniká prostredie prepojení technológií IKT, digitalizovaných médií a digitálnych informačných a dátových skladísk. Sieťová štruktúra informačných tokov sa bude i naďalej zahusťovať, základné informačné služby by mali mať štatút univerzálnej služby a ich ceny by mali rešpektovať ekonomické možnosti väčšiny občanov.

Riziká, ktoré sa budú prehlbovať:

- **Bariéra, digital gap** – absencia digitálnej gramotnosti spôsobená ekonomickými prekážkami vlastníctva technológií. Rizikové skupiny sa nachádzajú predovšetkým na vidieku, medzi staršou generáciou a dospievajúcou mládežou zo sociálne slabších skupín. Riešením sú verej-

⁵⁶ SME, roč. 17, č. 263 z 13. 11. 2009, s. 28. Morvay, P.: November podľa Fica. Slovo, č. 45 z 2. 12. 2009, s. 34. Text je reakciou na komentár P. Morvaya, ktorý vyšiel v denníku SME. Odborná aj širšia verejnosť sa mohla zoznámiť s obsahom jednotlivých vystúpení na konferencii Slovensko a odkaz Novembra '89 z televízneho záznamu vysielaťého v nočných hodinách z 13. na 14. novembra 2009. Odborným garantom konferencie bol ÚPV SAV.

nosti prístupné komunikačné centrá v školách, v knižniciach a na poštách so zabezpečením kvalifikovanej obsluhy a poradenstva.

- **Znižujúca sa schopnosť štátu chrániť občanov pred nevhodným obsahom**, klamlivou reklamou či cieľenými dezinformáciami. Riešením je mediálna výchova a osveta – štátom zabezpečované spotrebiteľské testy, regulácia mediálneho obsahu propagujúceho alkohol, liečivá, drogy, násilie, sex, rasizmus a podobne, vysielanie špecializovaných relácií odhaľujúcich mediálne manipulácie.
- **Úsilie o privatizáciu, spoplatňovanie a obmedzovanie verejných služieb.**

Dialóg občianskej spoločnosti je bez verejnoprávných médií nemysliteľný. Eliminovanie negatívnych trendov možno dosiahnuť **posilnením vplyvu verejnoprávných médií tak, aby sa stali protiváhou bulvárnych, komerčných médií.** Kľúčové zmeny prinesie digitalizácia televízneho a rozhlasového vysielania. Pri limitovaných možnostiach slovenského mediálneho trhu je v záujme Slovenska zabrániť privatizácii verejnoprávných médií, masívne ekonomicky pomáhať ich rozvoju a starať sa o ne v procese digitalizácie ako o národné kultúrne inštitúcie v nastupujúcej ére digitálnej kultúry a vzdelávania na diaľku, čo nebude prioritou komerčných médií. Bude potrebné zabezpečiť dostatok finančných prostriedkov na bezproblémový štart digitálneho multiplexu verejnej služby DVB-T s prítomnosťou televíznych i rozhlasových programov a zabezpečiť zachovanie percentuálneho podielu verejnoprávneho vysielania.

Je potrebné stimulovať rozvoj alternatívnych komunitných neziskových médií prostredníctvom podpory širokopásmových informačných technológií. V časovom horizonte do roku 2020 sa ukazuje, že zvýšenie dostupnosti internetu vytvorí priestor na prezentáciu alternatívnych názorov a informačný potenciál internetových médií. Bude preto dôležité prekonať pretrvávajúce takmer monopolné postavenie komerčných telekomunikačných operátorov poskytujúcich pripojenie k internetu a zvýšiť podporu verejne nespoplatneného dostupného pripojenia na celoštátnej, regionálnej a komunálnej úrovni. Iba štát je schopný investovať a konať vo verejnom záujme tak, aby Slovenská republika bola v roku 2020 atraktívnou krajinou pre svojich občanov, aby bola znalostnou spoločnosťou a umožňovala prácu vykonávanú doma, zabezpečila vytváranie virtuálnych firiem a ďalších foriem moderných ekonomických aktivít.

2.3. Priority, závery a odporúčania v oblasti politického systému

Za základné hodnotové priority v oblasti politiky Slovenskej republiky je nutné považovať zdokonaľovanie mechanizmu právneho štátu, rozvoj demokratických inštitúcií, dodržiavanie medzinárodného práva a rozvoj demokracie. To sú základné politické predpoklady zvyšovania kvality života obyvateľov Slovenska.

A. Hlavné ciele v zahraničnej politike

- **Posilňovať konsenzus vo vnútri slovenskej spoločnosti, týkajúci sa zahraničnej politiky SR**
Odporúčanie: Usilovať sa o to, aby zahraničná politika Slovenska sa opierala o súhlas väčšiny obyvateľstva a pokiaľ možno i o dohody vlády s parlamentnou opozíciou.
- **Všestranne sa usilovať o formovanie takého bezpečnostného prostredia, ktoré by zodpovedalo záujmom Slovenska**

Odporúčanie: V duchu stratégie Európskej únie uskutočňovať zahraničnú politiku Slovenska tak, aby napomáhala presadzovať zásady efektívneho multilateralizmu. Všestranne sa usilovať o dodržiavanie medzinárodného práva, jeho zdokonaľovanie a o rozširovanie vplyvu me-

dzinárrodných organizácií určených na presadzovanie medzinárodného práva, predovšetkým OSN. Vypracovať stratégiu zameranú na efektívne prepájanie existujúcich medzinárodných bezpečnostných a ekonomických inštitúcií, ako aj vytváranie nových, pružných inštitúcií, ktoré by zodpovedali potrebám 21. storočia.

- **Udržať hodnotovú kontinuitu zahraničnej politiky Slovenskej republiky**

Odporúčanie: Aktívne presadzovať nenásilné riešenie medzinárodných rozporov. Posilňovať kooperatívny prístup k medzinárodným problémom a v tomto duchu podporovať reformu a rozvoj takých organizácií, ako sú OSN, MMF, Svetová banka, WTO atď. Dbáť o dialóg kultúr, podporovať dohody o medzinárodnej ochrane životného prostredia a prehlbovanie funkčnej vzdelávacej a hospodárskej pomoci najchudobnejším štátom.

- **Prihlásiť sa k politike globálneho jadrového odzbrojenia**

Odporúčanie: Podporovať iniciatívy smerujúce k celosvetovému jadrovému odzbrojeniu, ktoré v súčasnosti navrhuje prezident USA. Presadzovať politiku znižovania vojenských výdavkov vo svete.

- **Posilňovať úlohu Slovenska v Európskej únii**

Odporúčanie: Európska únia zostáva základným prostredím, v ktorom sa odohráva život Slovenska. Preto Slovensko musí byť dobrým „tímovým hráčom“ v Európskej únii, a zároveň dbať na svoje záujmy a presadzovať ich v jednotlivých regionálnych smerovaniach politik Únie. Preto je potrebné vypracovať analýzu rizík stagnácie i rozvoja Únie a eurozóny. Usilovať sa o to, aby sa Európska únia stala kultúrnym vzorom riešenia problémov rozvoja pre ostatné regióny sveta. Výraznejšie než doteraz posilňovať personálne zastúpenia Slovenskej republiky v inštitúciách Európskej únie a budovanie siete *focal points* na zaistenie obojsmerného prenosu informácií a prepojenie na pozitívny lobing.

- **Prispievať k rozvoju NATO**

Odporúčanie: Opierať bezpečnosť Slovenska o spoluprácu v NATO. Aktívne sa zapojiť do prípravy novej stratégie Aliancie. Usilovať sa o to, aby vojenské aktivity Aliancie boli lepšie pripravené, aby boli včas modifikované nevhodné prístupy. Podporovať iba také rozširovanie Aliancie, ktoré by nezatahlo Slovensko do konfliktov, ktoré sú v rozpore so slovenskými štátnymi záujmami. V kontexte s novo sa rodiacou stratégiou NATO aktualizovať národnú bezpečnostnú stratégiu, aby komplexnejšie reagovala na nové nevojenské hrozby, pripraviť a zdokonaľiť aj národný krízový manažment.

- **Posilňovať boj proti terorizmu a medzinárodnej kriminalite**

Odporúčanie: Zvýrazniť úsilie o posilnenie medzinárodnej spolupráce – a to tak v rámci NATO, ako aj s inými organizáciami – v boji proti terorizmu, medzinárodnej kriminalite a extrémistickým skupinám.

- **Zvýšiť dôraz na ekonomickú diplomaciu**

Odporúčanie: Pripraviť koncepciu rozvoja ekonomickej diplomacie Slovenska. Zahraničná politika musí viac prispievať k hospodárskej dynamike a rastu životnej úrovne obyvateľstva. V duchu stratégie EURÓPA 2020 „pracovať na posilnení Transatlantickej hospodárskej rady s USA, hospodárskeho dialógu na vysokej úrovni s Čínou a prehĺbiť vzťahy s Japonskom a Ruskom“⁵⁷, ale aj s Indiou, Brazíliou a ďalšími rodiacimi sa ekonomickými mocnosťami.

⁵⁷ EURÓPA 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu, s. 25.

- **Energetická bezpečnosť musí byť prioritou**

Odporúčanie: Je nutné usilovať sa o kooperatívne riešenie problémov spojených s diverzifikáciou trás a zdrojov energie, predovšetkým ropy a plynu. Usilovať sa o zapojenie Slovenska do medzinárodných energetických projektov. Pravidelne vyhodnocovať plnenie dokumentu *Stratégia energetickej bezpečnosti Slovenska*⁵⁸ a neustále ho aktualizovať.

- **Posilniť diplomatické a propagandistické aktivity smerujúce proti zmenám hraníc**

Odporúčanie: Aktívne čeliť všetkým pokusom o revíziu hraníc európskych štátov, ako sa to stalo v prípade rozdelenia Srbska. Akékoľvek snahy v tomto smere treba vnímať ako priame ohrozenie štátnych záujmov Slovenska.

- **Posilňovanie politiky dobrých susedských vzťahov**

Odporúčanie: Základnou líniou zahraničnej politiky Slovenskej republiky v rámci jej regionálnej dimenzie bude politika dobrých susedských vzťahov. Zároveň v prípade nutnosti výraznejšie než doteraz využívať medzinárodné organizácie na objasňovanie stanoviska Slovenska k otázkam, ktoré sa stali predmetom sporov.

B. Hlavné ciele v domácej politike

- **Koncepcne prepracovať imigračnú politiku Slovenskej republiky**

Odporúčanie: Prehodnotiť slovenskú imigračnú politiku, zároveň sa podieľať na spoločnej politike Európskej únie v oblasti demografie, imigračných pravidiel, vnútornej i vonkajšej bezpečnosti; vypracovať koncepciu a praktické opatrenia na integráciu imigrantov do slovenskej spoločnosti. Do prípravy novej koncepcie je nevyhnutné zapojiť vedeckú a kultúrnu komunitu, cirkvi, občianske organizácie, ktoré by následne napomáhali integrácii imigrantov do slovenskej spoločnosti. Posilniť boj s nelegálnou migráciou a aktívne čeliť hrozbe militantného moslimského radikalizmu. Rast migrácie nesmie viesť k oslabovaniu autority inštitúcií štátu. Pravidelne treba prerokúvať plnenie *Koncepcie integrácie cudzincov v Slovenskej republike* a podľa potreby ju aktualizovať.

- **Vyhodnotiť demografické trendy v slovenskej spoločnosti**

Odporúčanie: Pružne reagovať na meniacu sa demografickú situáciu novou legislatívou, podporou želaných trendov demografického vývoja. Nevyhnutné je vypracovať novú prenatálnu stratégiu.

- **Posilňovať vzájomnú dôveru verejnosti a politických elít**

Odporúčanie: Zvyšovanie politickej kultúry slovenskej spoločnosti musí smerovať k posilňovaniu dôvery medzi verejnosťou a politickou elitou. Základnou slabinou je stav politickej kultúry mocenskej elity v najširšom zmysle, teda od predstaviteľov politických strán, cez médiá až po niektoré občianske združenia. Musia sa vytvárať podmienky na lepšiu informovanosť, ktorá by zvyšovala politickú vzdelanosť a umožnila lepšie porovnanie stavu politickej kultúry slovenskej spoločnosti a ostatných štátov.

- **Posilňovať postavenie verejnoprávnych médií**

Odporúčanie: Prehlbovať demokratické prostredie upevňovaním postavenia verejnoprávnych médií, a to osobitne v procese digitalizácie. Pomáhať odstraňovať digitálnu negramotnosť, prehľbovať mediálnu výchovu a zabezpečovať reguláciu mediálneho obsahu propagujúceho alkohol, liečivá, drogy, násilie, sex, rasizmus atď.

⁵⁸ Uplný text dokumentu schváleného vládou SR 15. 10. 2008 pozri <www.economy.gov.sk>.

- **Posilniť boj proti korupcii a klientelizmu**

Odporúčanie: Najnebezpečnejšiu nákazu politickej kultúry postsocialistických štátov predstavujú korupcia a klientelizmus. Je nevyhnutné posilňovať boj proti týmto javom a kriminalite všeobecne, a to tak proti domácej, ako aj proti medzinárodným mafiám pôsobiacim na Slovensku. Dôvera v právny poriadok je predpokladom dôvery medzi verejnosťou a politikou elitou.

- **Aktívnejšie posilňovať trendy k národnostnej tolerancii a pocitu spolupatričnosti**

Odporúčanie: Najcitlivejším z hľadiska krízy demokratickej politickej kultúry by mohol byť posun vo význame národnostného ohniska pred sociálne témy a pred témy týkajúce sa slobody. Treba vypracovať koncepciu vlasteneckej výchovy a posilňovania historického vedomia, prehĺbovať vedomie občianskej spolupatričnosti a pocitu euroobčianstva. Základným cieľom národnostnej politiky je integrácia príslušníkov národnostných menšín do občianskej spoločnosti.

- **Hľadať cesty k rozvoju rómskej samosprávy**

Odporúčanie: Pri úsilí o väčšiu integráciu rómskeho obyvateľstva do slovenskej spoločnosti viac využívať rómske organizácie, cirkvi a občianske združenia.

- **Stabilizovať volebný systém**

Odporúčanie: Neexistuje ideálny model volebného systému, preto takmer každá politická kríza vyvolá zvýšený tlak na jeho zmenu, prípadne na vytvorenie dvojkomorového parlamentu. Súčasný volebný i parlamentný systém je vyhovujúci, zodpovedá štandardom Európskej únie a z hľadiska stabilizácie spoločnosti je žiaduce ho obhajovať.

- **Vyhodnotiť efektivitu súčasného usporiadania VÚC**

Odporúčanie: Vzhľadom na pretrvávajúce spory o verejnú správu a samosprávu vypracovať vecnú analýzu vhodnosti súčasných ôsmich VÚC a možného prechodu na iný model. Následne usporiadať verejnú diskusiu na túto tému.

- **Novým spôsobom chápať a posilniť úlohu tripartity**

Odporúčanie: V podmienkach globálnej krízy je nutné vypracovať nový model spolupráce tripartity, ale i upevniť hodnotový tmel spoločnosti. Do týchto aktivít sa musia zapojiť intelektuálne vrstvy, cirkvi a občianske združenia.

- **Zvážiť zmenu financovania cirkví na Slovensku**

Odporúčanie: Otvoriť diskusiu s cirkvami a verejnosťou o prechode na nový model financovania cirkví a náboženských spoločností.

- **Zvýšiť úlohu štátu v rozvoji športu**

Odporúčanie: Vypracovať koncepciu štátnej politiky v oblasti športu a telesnej kultúry najmä s ohľadom na podporu zdravia verejnosti a štátnej reprezentácie.

- **Využívať výsledky vedeckého bádania v prospech spoločnosti**

Odporúčanie: Na základe vyhodnotenia stavu výskumu (SAV, VŠ a rezortné pracoviská) sa výrazne zamerať na finančnú podporu vybraných okruhov bádania, ktoré prinesú štátu úspory aj zisky.

- **Orientovať záujmy štátu a spoločnosti na vodu ako strategickú surovinu**

Odporúčanie: Komplexne vedecky spracovať možnosti ochrany a využívania vodných zdrojov so zámerom utvárania „zálohy pre budúcnosť“.

Literatúra

AIGINGER, K. (2007): Performance Differences in Europe: Tentative Hypotheses on the Role of Institutions. [Working Papers 304.] Wien : WIFO.

- BALAAM, D. N. – VESETH, M. (2007): Introduction to International Political Economy. 4th ed. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- BÁTORA, J. – HOZLÁROVÁ, Z. (2010): Verejná diplomacia: Nový strategický nástroj MZV SR? Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov. Bratislava : FSEV UK.
- BAXA, J. (2009): Volební geometrie a regionální volební podpora v České republice a Slovenské republice. [Dizertačná práca.] Bratislava : ÚPV SAV.
- BENKOVIČ, B. (2004): Obraz Rómov vo vybraných slovenských médiách. [Dizertačná práca.] Bratislava : ÚPV SAV.
- BILČÍK, V. – DULEBA, A. – JUZA, P. – WLACHOVSKÝ, M. (2007): Slovenská zahraničná politika v meniacom sa svete – Nové výzvy a prístupy. Bratislava: Inštitút ASA – MZV SR – SFPA.
- BRŇÁK, M. – JAŠŠOVÁ, E. – PEKŇÍK, M. (2008): Veda, médiá a politika. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV.
- BUCHANAN, P. J. (2004): Smrt Západu. Jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovalců ohrožují naši zemi a civilizaci. Praha : Mladá fronta.
- CASTLES, S. – MILLER, M. J. (1998): The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World. Second edition. London : The Guilford Press.
- CIGÁNIK, L. – JAŠŠOVÁ, E. (2006): Terorizmus – od komunikácie s aktérmi teroru pri oslobodzovaní rukojemníkov až po opatrenia štátov v boji proti nemu. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV.
- COHN, Th. H. (2004): Global Political Economy: Theory and Practice. 3rd ed. Upper Saddle River: Longman.
- ČÍKEŠ, R. (2009): Súčasná usporiadanie a trendy vo vývoji vzťahu štátu a cirkvi na Slovensku. [Dizertačná práca.] Bratislava : ÚPV SAV.
- ČÍKEŠ, R. (2010): Vzťahy štátu a cirkvi na Slovensku. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi.
- ČURDA, J. – ZATLKAJ, P. (2003): Cesta Slovenska do NATO: niektoré aspekty integračného úsilia Slovenska v rokoch 1993 – 2002. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV.
- DUDINSKÁ, I. – DUDINSKÝ, V. (2009): Od multikultúrneho k interkultúrnemu dialógu. In: DOBIÁŠ, D. – GBÚROVÁ, M. – MATTOVÁ, I. (eds): Medzikultúrny dialóg. Stav, kontexty, perspektívy. Politologický zborník, 6, (AFPh UP 250/332). Prešov : Acta facultatis philosophicae universitatis Presoviensis.
- EURÓPA 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu.
- GÁBOR, D.: Multikulturalizmus vo vzťahu k rómskej menšine, In: DOBIÁŠ, D. – GBÚROVÁ, M. – MATTOVÁ, I. (eds): Medzikultúrny dialóg. Stav, kontexty, perspektívy. Politologický zborník, 6, (AFPh UP 250/332). Prešov: Acta facultatis philosophicae universitatis Presoviensis.
- GBÚROVÁ, M. – FRANKO, Š. (eds) (2007): Voľby 2006 v krajinách V 4. Prešov : Slovacontact – Prešovská univerzita.
- Global Trends 2025: A Transformed World*. Washington: US Government Printing Office, November 2008, s. IV, VI, 1 a 2.
- GOŇCOVÁ, M. a kol. (2008): Evropa 21. století: rozmanitost a soudržnost? Brno : Masarykova univerzita.
- GREŠKOVÁ, L. (ed.) (2009): Pastorácia Rómov. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi.
- HAMILTON, D. a kol. (2009): Alliance Reborn: An Atlantic Compact the 21st Century. Atlantic Council of the United States, February.
- HRONSKÝ, M. (1998): Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920. Bratislava : Národné literárne centrum.
- Human Development Report 2005. International Cooperation at a Crossroad. Aid, Trade and Security in an Unequal World*. New York: United Nation Development Program.
- IVANIČKA, K. (2006): Globalistika. Poznávanie a riešenie problémov súčasného sveta. Bratislava : Iura Edition.
- KAGAN, R. (2003): Labyrint síly a ráj slabosti. Amerika, Evropa a nový řád světa. Praha : Nakladatelství Lidové noviny.
- KELLER, J. (2002): Deset témat pro českou sociologii. Sociologický časopis, 38, č. 1 – 2.
- KISSINGER, H. A. (2002): Potřebuje Amerika zahraniční politiku? Cesta k diplomacii pro 21. století. Praha : BB art.
- KLINGBERG, FRANK L. (1983): Cyclical Trends in American Foreign Policy Moods. The Unfolding of America's World Role. Lanham etc., University Press of America.
- KORČEK, F.(2005): Vízia rozvoja pohybových aktivít a športovania občanov Slovenska. Štúdia spracovaná pre úlohu Ideové zdroje a línie slovenskej politiky ŠP VaV Účasť spoločenských vied na rozvoji spoločnosti. Bratislava : Archív ÚPV SAV.
- KREJČÍ, O. (2006): Nová kniha o volbách. Praha : Professional Publishing.
- KREJČÍ, O. (2007): Mezinárodní politika. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Praha : Ekopress.
- KREJČÍ, O. (2009): Zahraniční politika USA. Praha : Professional Publishing.
- LAIRSON, TH. D. – SKIDMORE, D. (2002): International Political Economy: The Struggle for Power and Wealth. 3 ed. Harcourt Brace : Wadsworth Publishing.
- LICARI, L. (2008): Ochrana environmentálneho zdravia – prehľad o situácii na Slovensku. Správa WHO. Bratislava : Med-Media s. r. o.
- LYSÝ, J. (2008): Záhada integrácie na Slovensku: „symbolický kapitál“ v plochom svete. In: GOŇCOVÁ, M. a kol.: Evropa 21. století: rozmanitost a soudržnost? Brno : Masarykova univerzita.

- LYSÝ, J. (2007): Koľko symbolického kapitálu unesie občan v štátoch V 4? In: GBÚROVÁ, M., FRANKO, Š. (eds.): Voľby 2006 v krajinách V 4. Slovacontact. Prešov: Prešovská univerzita.
- MADDISON, ARGUS (2006): *The World Economy. Volume 1: A Millennial Perspective. Volume 2: Historical Statistics*. OECD Development Centre.
- MARSHALL, Monty G. – COLE, Benjamin R. (December 2009): *Global Report 2009. Conflict, Governance, and State Fragility*. Arlington : Center for Global Policy; Severn: Center for Systemic Peace.
- MATTOVÁ, I.: Medzikultúrny dialóg. Vzájomný dialóg kultúr v podmienkach Európskej únie. In: DOBIÁŠ, D. – GBÚROVÁ, M. – MATTOVÁ, I. (eds): Medzikultúrny dialóg. Stav, kontexty, perspektívy. Acta facultatis philosophicae universitatis Presoviensis. Politologický zborník, 6, (AFPh UP 250/332). Prešov.
- NOVOTNÝ, O. (2008): Vývojové trendy a štrukturálne premeny v podpore kultúry z verejných zdrojov v rokoch 1993 – 2007 (s osobitným zreteľom na nárast skrytého verejného dlhu voči kultúre a návrhmi na globálne riešenie situácie). Bratislava : Národné osvetové centrum.
- PANTIK, V. I. – LAPKIN, V. V. (2006): *Filosofia istoričeskovo prognozirovania*. Dubna.
- PEKŇÍK, M. (ed.) (2006): Verejná mienka a politika. Historické vedomie slovenskej spoločnosti. Bratislava : Ústav politických vied SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV. PEKŇÍK, M. a kol. (2008): Slovenské národné rady a cesta k parlamentarizmu. Bratislava : Ústav politických vied SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV.
- PLÁVKOVÁ, O. (2008): Verejná mienka o vývoji slovenskej spoločnosti do roku 2015. *Studia Politica Slovaca* (SPS). Časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy, I, č. 2.
- SCHLESSINGER, Jr., Arthur M. (1986): *The Cycles of American History*. Boston : Houghton Mifflin Co.
- SOBEL, A. C. (2005): *Political Economy and Global Affairs*. Washington, DC : CQ Press.
- SOKOLOVÁ, M. (2009): Evanjelická a. v. cirkev a jej miesto v politických vzťahoch Slovenska v rokoch 1918 – 1939. [Dizertačná práca.] Bratislava : ÚPV SAV.
- Sovremenaja mirovaja politika. (2009) Příkladnoy analiz. Moskva : Aspekt Press.
- ŠEBESTA, Š. (ed.) (2000): Euroatlantické partnerstvo. NATO v dokumentoch z rokov 1990 – 1999. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV.
- ŠEBESTA, Š. (ed.) (2002): Partnerstvo pre 21. storočie. NATO v dokumentoch z rokov 1999 – 2001. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV.
- ŠÍKULA, M. a kol. (2008): Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV.
- ŠMIHULA, D. (2005): Štát a medzinárodný systém – história a súčasnosť. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV.
- The National Security Strategy of the United States of America*. (September 2002) Washington : White House,
- The National Security Strategy of the United States of America*. (March 2006) Washington : White House,.
- USA Global Trends 2025 (November 2008): *A Transformed World*. Washington : US Government Printing Office.
- WALLERSTEIN, I. (2005): Úpadek americké moci. USA v chaotickém světě. Praha : Slon.
- WORLD BANK (2009): *Global Economic Prospects. Commodities at the Crossroads 2009*. Washington : The World Bank.
- Active Engagement, Modern Defence* – http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm
- A Secure Europe in a Better World – The European Security Strategy* – http://www.consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.ASP?id=266&lang=CS&mode=g
- CIA: *The World Factbook* – <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2127rank.html>
- Department of the Treasury: *United States: Gross External Debt Position, March 31, 2008* – <http://www.treas.gov/tic/debta308.html>
- Eurostat – http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ity_public/2-03122009-bp/en/2-03122009-bp-en.pdf
- Historical Tables. Budget of the U.S. Government, FY 2010*, s. 22, 23, 127 a 129 – <http://www.whitehouse.gov/omb/budget/fy2010/assets/hist.pdf>
- IMF: *World Economic and Financial Surveys* – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/weodata/index.aspx>
- National Bureau of Statistics of China – http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/Quarterlydata/t20091023_402595613.htm
- SIPRI Yearbook 2006. Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 110–111 a *SIPRI Yearbook 2010. Summary*, s. 4 – <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB10summary.pdf>
- SIPRI Yearbook 2010. Summary*, s. 10–11 – <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB10summary.pdf>
- U.S. Strategy Plan Calls for Insuring No Rivals Develop. A One-Superpower World – <http://work.colum.edu/~amiller/wol-fowitz1992.htm>
- U. S. Department of Defense – http://comptroller.defense.gov/defbudget/fy2010/fy2010_r1.pdf
- Worldwide Manpower Distribution, U. S. Department of Defense – <http://web1.whs.osd.mil/mmid/pubs.htm#M05> a *The World Almanac and Book of Facts 2010*. Mahwah: 2010 St. Martin's Press.